

GJØVIK KOMMUNE

Språk- og leseplan

0-16 år

Innhold

Innledning	5
Del 1 Teoretisk grunnlag	6
Læringssyn	6
Relasjonsmodellen	8
Muntlig språk og språkforståelse	9
Flerspråklige barn og unge	12
Språklig bevissthet.....	14
Lesing.....	15
Kartlegginger og tiltak	20
Leseforståelsesstrategier:	23
Del 2 Språkarbeid i helsestasjon, barnehage og skole	24
Samspill- og språkveiledning på helsestasjonen.....	24
Mål og arbeidsmetoder for språkarbeid i barnehagen.....	27
Aldersgruppen 1-3 år.....	27
Kjennetegn på språklig utvikling 1-3 år	27
Mål og arbeidsmåter i aldersgruppen 1-3 år	27
Aldersgruppen 3-5 år.....	29
Kjennetegn på språklig utvikling 3-5 år	29
Mål og arbeidsmåter i aldersgruppen 3-5 år	29
Arbeid med språk, lesing og skriving i skolen.....	32
Mål og arbeidsmetoder på 1. trinn:	32
Muntlige ferdigheter	32
Å kunne lese	34
Å kunne skrive	36
Kartlegging og tiltak på 1. trinn	37
Mål og arbeidsmåter for 2. trinn.....	38
Muntlige ferdigheter	38

Å kunne lese	39
Å kunne skrive	41
Kartlegging og tiltak på 2. trinn	43
Mål og arbeidsmåter på 3. og 4. trinn.....	43
Muntlige ferdigheter	43
Å kunne lese	44
Å kunne skrive	46
Kartlegging og tiltak på 3. og 4. trinn	47
Mål og arbeidsmåter for 5.-7. trinn	47
Muntlige ferdigheter	47
Å kunne lese	48
Å kunne skrive	49
Kartlegging og tiltak for 5.- 7. trinn	50
Mål og arbeidsmåter for 8.-10.trinn	51
Muntlige ferdigheter	51
Å kunne lese	52
Å kunne skrive	53
Kartlegging og tiltak på 8.-10. trinn.....	54
Del 3 Vedlegg til språk- og leseplanen	54
Oppdagende skriving.....	54
Dynamisk kartlegging av leseferdigheter	59
Klasselekurs basert på Helhetslesing.....	61
Intensive lesekurs basert på Helhetslesing	62
Klasselekurs basert på Word Generation	64
Foreldreveiledning	67
Dialogisk høytlesning.....	68
Knyttneveprøven.....	69
Stasjonsundervisning.....	69
Systematisk begrepsinnlæring: ordlistemetoden	71

Felles tekstskaping/ diktering.....	72
Formell bokstavgjennomgang.....	73
Veiledet lesing	74
Repetert lesing	75
Læringspartner	76
Eksempler på leseforståelsesstrategier	77
Ulike lesemåter:	79
Biblioteket som læringsarena	80
Tidlig innsats for elever på 1. og 2. trinn.....	82
Kilder og aktuell litteratur/ nettsteder	84

Innledning

Språk- og leseplanen skal være et arbeidsredskap for ansatte ved helsestasjoner, barnehager og skoler i Gjøvik. Den skal sikre at alle barn og unge får en opplæring som er i tråd med rammeplan for barnehager, læreplan, lovverk og oppdatert forskning på området. Den skal også gi forutsigbarhet, helhet og sammenheng i språk- og leseopplæringen for barn og unge i alderen 0-16 år. Språk- og leseplanen er utviklet av helsesykepleiere på helsestasjonen, språkveilederne i barnehagene og språk- og leseveilederne ved de offentlige skolene i Gjøvik. Språk- og leseplanen er en dynamisk plan og evalueres og revideres jevnlig i tråd med innspill og erfaringer vi gjør oss, og for å sikre at den samsvarer med ny forskning og gjeldende lovverk, rammeplan og læreplanverk.

Planen er tredelt. Del 1 inneholder det teoretiske grunnlaget for planen. Med unntak av kapitlet som omhandler flerspråklige barn og unge er del 1 basert på innholdet i en kursrekke for språkveiledere og styrere i barnehagene, språk- og leseveiledere og rektorer fra grunnskolene og ansatte i PPT. Kursrekken, i regi av Statped sørøst, gikk over to år fra 2019- 2021, med til sammen åtte dagssamlinger. Seniorrådgiver Vigdis Refsahl var foredragsholder i kursrekken. Temaene for samlingene var læringssyn og relasjoner, ordforråd og danning av begreper, språklig bevissthet, balansert leseopplæring, observasjon og kartlegging, tiltak for barn og unge med språk- og lesevansker, læringsstrategier og leseutvikling og lesestrategier. Vi har også benyttet oss av illustrasjoner fra teoriheftene fra disse samlingene i del 1. I kapitlet som omhandler flerspråklige barn og unge har vi blant annet benyttet oss av ressurser fra NAFO, Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring. Del 1 i planen danner grunnlaget for resten av planen, som må forstås i lys av dette teorigrunnlaget.

Del 2 inneholder tre kapitler. Det første kapitlet beskriver språklige milepæler fra 0-6 år, og samspills- og språkveiledning helsestasjonen gir til foreldre. Den bygger på Helsedirektoratets anbefalinger og Håndbok for helsestasjoner: 0-5 år. Det andre kapitlet beskriver mål og arbeidsmetoder i barnehagens arbeid med språk. Det er basert på Barnehageloven og Rammeplan for barnehagen. Det tredje kapitlet beskriver mål og arbeidsmåter for arbeidet med språk, lesing og skriving i skolen. Her ligger Opplæringsloven og Læreplanverket for Kunnskapsløftet til grunn. I denne delen av planen danner også teorigrunnlaget i de åtte samlingene med Vigdis Refsahl et viktig bakteppe for valget av mål og arbeidsmåter.

Del 3 inneholder nærmere beskrivelser av arbeidsmåter som er sentrale i planens del 2.

Ledelsen ved helsestasjonen, helsesykepleierne, skole- og barnehageeier, ledelsen i barnehager og skoler, språk- og leseveiledere, pedagoger og barneveiledere har alle et felles ansvar for at planen blir implementert. Skole- og barnehageeier skal legge til rette for nødvendig kompetanseheving f.eks. i form av veiledning, nettverk og samlinger. Ledelsen skal sørge for å synliggjøre språk- og leseplanen og språk- og leseveilederens rolle i kollegiet, samt utarbeide og følge opp årshjul for språk- og lesing. Språk- og leseveilederne skal holde

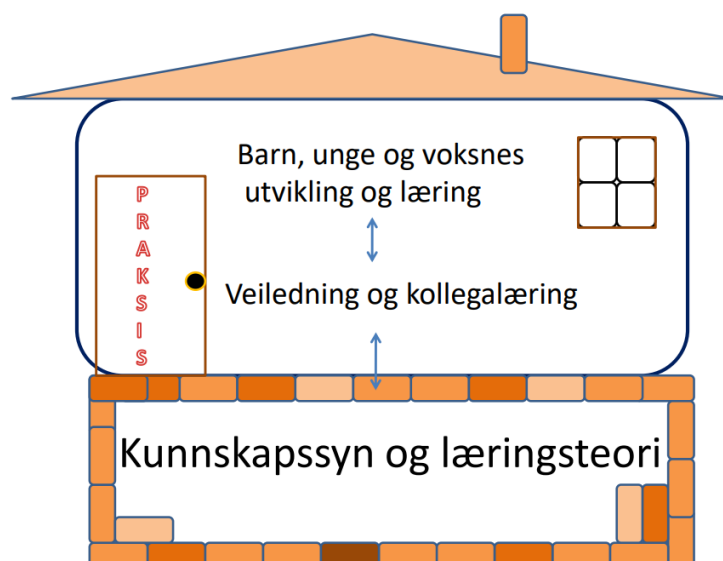
seg faglig oppdatert og veilede det øvrige personalet. Pedagoger skal delta på nettverk og bruke planen aktivt i språk-, lese- og skriveopplæringen. Barneveiledere skal bidra til å støtte elevene i lese- og skriveopplæringen og i situasjoner som fordrer muntlige ferdigheter.

Del 1 Teoretisk grunnlag

Læringssyn

Språk- og leseplanen er, i likhet med Rammeplan for barnehagene og Læreplanverket for skolene, forankret i et sosialkonstruktivistisk læringssyn. I Rammeplanen står det: «*Barna skal få undersøke, oppdage og forstå sammenhenger, utvide perspektiver og få ny innsikt*». Det innebærer en forståelse for at kunnskap ikke kan overføres fra voksen til barn, men at barn og unge selv må konstruere ny kunnskap ved å gjøre seg egne erfaringer og ved dialog/refleksjon over disse. Den nye kunnskapen må bygges på barnets tidligere erfaringer, kunnskaper og ferdigheter. Den voksnes rolle blir derfor å legge til rette for at barn og unge få mulighet til å utforske, og at de får anledning til å bygge ny viten på det som er kjent. En viktig faktor i det sosialkonstruktivistiske læringssynet er forståelsen for at læring skjer i samspill med andre barn og voksne.

I Læreplanverket står det at «*Faglig læring kan ikke isoleres fra sosial læring*». Det innebærer blant annet at læringssituasjoner og undervisning må organiseres på en slik måte at barn og unge får anledning til å samarbeide og lære av hverandre. De må få erfare ting sammen og få reflektere over det de skal lære og det de har lært sammen med hverandre og med de voksne. I barnehagen er lek, samlingsstund, turer og rutinesituasjoner naturlige arenaer for språklig samspill og læring. Lek og samlingsstund skal også ha en sentral plass i skolen, og er sammen med stasjonsundervisning og bruk av læringspartnere, eksempler på måter å organisere undervisningen på for å sikre at elevene får være aktive, lære av hverandre og delta i dialogen.

Stillasbygging

I det sosialkonstruktivistiske læringssynet er stillasbygging (scaffolding) innenfor den nærmeste utviklingszone en sentral ide. I følge Frost (2003) er kjernen i begrepet scaffolding at læreren er bevisst på å gi kun den støtten som er nødvendig for at eleven skal mestre en gitt oppgave. Det innebærer at når noe nytt skal læres må den voksne først modellere framgangsmåter og forklare hvorfor man gjør ting på en bestemt måte. Deretter må barnet få øve seg på den nye ferdigheten i samarbeid med voksne og andre barn. I denne fasen er felles læresamtaler mellom barn og mellom voksne og barn sentralt. Læresamtaler er samtaler der man kan diskutere, stille spørsmål og lære av og med hverandre. I tillegg må man sikre at barnet får tilpasset støtte. Støtten må reduseres etter hvert som barnet blir stadig mer selvstendig, slik at barnet til slutt mestrer oppgaven på egen hånd.

Fellesskapende didaktikk

For å oppnå ambisjonen om at alle elevene er aktive deltakere i undervisningen er det nødvendig at man legger opp til en fellesskapende didaktikk. Begrepet fellesskapende didaktikk handler om en undervisning som skaper fellesskap mellom elevene heller enn å fokusere på enkeltelevens prestasjoner og konkurranse mellom elevene.

Undervisningsformen bidrar til et trygt læringsmiljø der alle elevene ønsker å delta i dialogen og delta i læringsfellesskapet. Den fellesskapende didaktikken er tilrettelagt og tilpasset alle elevene, gjerne med et ekstra blikk på elever som strever.

Relasjonsmodellen

Det er en sterk sammenheng mellom barn og unges læring og relasjonen de har til voksne som de skal forholde seg til i sitt miljø. Barn og unge er avhengige av trygge og gode relasjoner til de voksne for å lære og utvikle seg. Alle som arbeider i oppvekstsektoren i Gjøvik kommune er forpliktet til å følge Relasjonsmodellen.

Relasjonsmodellen er en modell for voksenatferd som kjennetegnes av at den har fokus på den ansattes ansvar og praksis i møte med barn og unge og deres foreldre. Ansvaret for kvaliteten på relasjonen ligger altså alltid hos den ansatte. I møtet med barn, unge og foreldre skal den ansatte formidle disse verdiene:

- Jeg ser deg
- Jeg hører deg
- Jeg er interessert i å høre hva du tenker og hva du sier
- Jeg undrer meg sammen med deg
- Jeg tror på at du har noe å si meg
- Jeg tror på at du ønsker å samarbeide
- Jeg tror på at du er kompetent og at du gjør så godt du kan
- Jeg vil være oppriktig med deg
- Jeg tror på at det du sier og tenker er viktig og kan lære meg noe
- Jeg vil hjelpe deg gjennom nødvendige konflikter

Skifte FOKUS

FRA

TIL

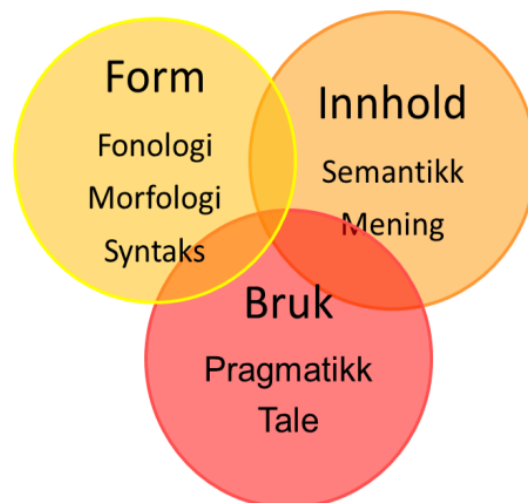

Muntlig språk og språkforståelse

Språket bidrar til å danne grunnlag både for sosial samhandling, forståelse og læring. Lese- og skriveferdigheter bygger på språklige ferdigheter, og det er derfor en klar sammenheng mellom språkferdigheter og lese- og skriveferdigheter.

Bloom og Laheys (1978) språkmodell viser hvordan språket består av tre komponenter som sammen danner en helhet og som er gjensidig avhengig av hverandre. Den ene komponenten, språkets innhold, omhandler forståelsen av ord og setninger og det aktive ordforrådet og begrepsapparatet. Den andre komponenten, språkets form, omhandler språkets oppbygging med tanke på ordenes lydstruktur, sammensetning og grammatikk. Den tredje komponenten, språkets bruk, omhandler språklig samspill og kommunikasjon, dvs. språkets sosiale funksjon.

Det er store variasjoner i barns språkutvikling. Både individuelle forutsetninger og språkmiljø påvirker utviklingen av de tre språklige komponentene. Alle komponentene er sentrale for sosial samhandling, forståelse, læring og leseutvikling, og alt læringsarbeid må derfor vektlegge alle de tre komponentene på en integrert og meningsfull måte.

Variasjoner i språk- og ordforrådsutviklingen

Allerede i to- treårsalder ser man store forskjeller i barns språkferdigheter. For barn med svak språkforståelse vil denne forskjellen være økende (Hagtvet 2004). Barn med god språkforståelse og godt utviklet ordforråd får flere språklige erfaringer enn barn med svakere språkferdigheter. Barn og unge med gode språkferdigheter henvender seg oftere språklig til andre barn og voksne, og blir oftere inkludert i dialog og språklig samhandling. Dermed tilegner de seg stadig flere nye ord, og slik øker forspranget til barn med et svakere språklig utgangspunkt.

Det er derfor viktig å identifisere barn med språkvansker tidlig og iverksette tiltak umiddelbart. Økt oppmerksomhet på barn som strever med tilegnelse av språkferdigheter gir grunnlag for systematisk arbeid med språk i hverdagen, både i barnehagen, skolen og

hjemme. God innsikt i barns språkutvikling vil danne grunnlaget for identifisering og treffsikre tiltak.

Ord og begreper

Barn og unge som har godt ordforråd og begrepsapparat har et godt utgangspunkt både for læring og lesing. Spesielt leseforståelsen påvirkes av ordforrådet, og da særlig av det akademiske ordforrådet. Arbeidet med ord og begreper må derfor ha en sentral plass i barnehagen og i undervisningen i alle fag. Den må ikke foregå isolert, men som en naturlig del av arbeidet med temaene i årsplaner og i fagene.

Arbeidet med ord og begreper skal ikke bare ha utvidelse av ordforråd som mål. Like viktig er det å gi barn og unge et verktøy slik at de får gode strategier i møtet med nye ukjente ord. I dette arbeidet må man fokusere både på språkets innhold, form og bruk. Begrepskart og tankekart er nyttige strategier både når man skal introdusere temaer, underveis i arbeidet med temaer og som oppsummering av temaer. I innføringen av lærings og lesestrategier som f.eks. begrepskart og tankekart er det viktig at læreren modellerer bruken av strategien flere ganger og i flere fag, temaer og situasjoner før elevene er i stand til å bruke det på egen hånd.

Vær oppmerksomme på forskjellen mellom *ord* og *begreper*. Ord er symboler, det vil si merkelapper på fenomen som omgir oss (f.eks. ting, hendelser og aktiviteter), mens begreper er det vi forstår med ordet – de forestillingene, assosiasjonene og følelsene ordet skaper hos oss. Begrepsforståelsen utvikles hele livet. Etter hvert som vi får ny innsikt og nye erfaringer blir forståelsen av et ord stadig dypere og mer presis. Barn og unges begrep og ordenes betydning er ikke nødvendigvis sammenfallende, og forståelse av et ord kan ofte være grunn. Man kan derfor få inntrykk av at barnet/ ungdommen forstår mer enn det gjør og misforståelser kan oppstå. Andre ganger kan vi se at barnet/ ungdommen kjenner begrepet, altså at det har forestillinger og erfaringer med et gitt fenomen, men mangler ordet. Flerspråklige barn og unge kan gjerne det aktuelle ordet på sitt morsmål, men har ennå ikke lært det norske ordet. Det er viktig å vite om barn og unge har begrepene for det man snakker om eller ikke. Noen ganger er begrepene på plass, da er det kun behov for å lære ordet, andre ganger må man bygge opp begrepene.

Viktige prinsipper i arbeidet med begrepsdanning

Begreper dannes på bakgrunn av varierte erfaringer med et ord. Det innebærer at vi trenger å møte ordet flere ganger i ulike sammenhenger før ordet er lært. Kamil Øzerk (2009) har tatt utgangspunkt i Jerome Bruners tenking og læring og påpeker at det finnes fire ulike måter å forklare og lære bort ord på:

- Naturlige forklaringer: gjennom konkrete eksempler der barnet møter ordet i naturlige sammenhenger der det blir satt ord på gjenstander og fenomener.
- Enaktive forklaringer: ord blir forklart gjennom demonstrasjoner, rollespill, og handlinger.

- Ikoniske forklaringer: det benyttes bilder, skisser, filmer eller modeller for å forklare ordet.
- Verbal forklaring: ord blir forklart gjennom språket.

Det er viktig at et ord forklares på mange ulike måter, og at alle de fire ulike forklaringsformene tas i bruk når nye ord skal læres. Felles opplevelser som for eksempel turer, forestillinger, matlaging eller bibliotekbesøk gir gode muligheter for samtaler og dermed utvikling av nye ord. Det er lettere å lære ord når de er knyttet til egne opplevelser og lettere å snakke om noe man har sett, opplevd eller gjort enn om det som er ukjent for en. Dersom man ikke har mulighet til å gi slike førstehåndserfaringer kan konkrete, illustrasjoner, filmer og rollespill gi god støtte i innlæringen av ord og begreper.

Muntlig interaksjon er avgjørende for ordinnlæringen, og derfor må alle barn og unge få anledning til å delta i dialoger der de får ta i bruk et mer avansert, akademisk språk. Det innebærer at de voksne må organisere barnehage- og skoledagen og undervisningen slik at alle barn og unge får komme til orde. Bruk av smågrupper og læringspartnere kan sikre at alle får taletid, dessuten er det lettere å spørre hva et ord betyr i ei liten gruppe. Den voksne må styre taletiden slik at alle barna/ ungdommene i gruppa kommer til orde. Det innebærer også å begrense egen taletid.

Måten spørsmål stilles på vil også ha innvirkning på om - og hvilke barn - som melder seg på og ønsker deltar i samtalen. Den tradisjonelle, voksenstyrte samtalen som består av faktaspørsmål fra den voksne, svar fra et barn, og en påfølgende respons fra den voksne vil ekskludere mange barn. De barna som ikke forstår spørsmålet eller som ikke kan svare har ingen mulighet for å kunne delta i slike samtaler. Åpne, undrende spørsmål vil i større grad kunne inkludere alle i diskusjonen.

Hvilke ord skal vi fokusere på?

Vi deler gjerne ord og uttrykk i ulike kategorier:

- **Dagligspråk:** ord og uttrykk som brukes i hverdagslivet og som muliggjør sosial samhandling. Ord som brukes for å benevne og beskriver hverdagslige opplevelser og fenomen, for eksempel ord for klær, mat, leker osv.
- **Fagspråk:** ord som utgjør fagenes spesifikke terminologi og kjerneinnhold og som er nødvendige for god forståelse og læring i de ulike fagene. For eksempel fotosyntese, multiplikasjon, næringsmidler og hungersnød.
- **Akademisk språk:** ord som anvendes på tvers av fag og emner, dvs. et fagovergripende språk. God kompetanse i akademisk språk er en forutsetning for problemløsning, leseforståelse, forståelse av undervisningen og for å kunne delta i faglige diskusjoner. Det akademiske språket kan igjen deles inn i fire kategorier:
 - Diskusjonsspråk, som for eksempel standpunkt, avansert, konsekvent, prosess
 - Beskrivende språk, som for eksempel kvalitet, useriøs, hensiktsmessig

- Problemløsningsord, som for eksempel analysere, vurdere, gruppere, konstruere
- Språk som formidler stemninger, som for eksempel dyster, ubarmhjertig
- Metaforer benyttes både i skjønnlitterære tekster, fagtekster og i dagligspråket. Mange av dem er så vanlige at vi ikke tenker over at de faktisk er metaforer, og kan være vanskelige å forstå for barn, og spesielt for barn som ikke har norsk som morsmål. Eksempler på metaforer er: få kniven på strupen, medaljens bakside, landsfader.

Alle voksne i barnehagen og alle lærere i alle fag må ha et bevisst forhold til å øke barn og unges ordforråd og språkforståelse, spesielt knyttet til akademiske ord og begreper. Arbeid med ord og begreper må betraktes som et felles ansvar, der alle ansatte samarbeider og der barnehagen/ skolen har felles strategier og systemer for å jobbe med ord og begreper.

Flerspråklige barn og unge

NAFO, Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring, jobber for å fremme tilpasset og god opplæring av minoritetsspråklige barn, unge og voksne. I informasjonsheftet «Barn i flerspråklige familier» definerer de begrepene vi benytter i arbeidet med minoritetsspråklige slik:

- Majoritetsspråk: det språket som benyttes i majoriteten av befolkningen, i Norge vil det være norsk.
- Minoritetsspråk: språk som snakkes av mindre grupper i samfunnet. Samisk, kvensk, romanes og romani er nasjonale minoritetsspråk med lang historisk tilknytning i Norge. I tillegg har innvandringen gitt oss mange nye minoritetsspråk.
- Morsmål/ førstespråk: det språket et barn lærer seg først – begrepene brukes om hverandre. Begrepet «morsmål» defineres på ulike måter, og den vanligste forståelsen er det språket barnet lærer først, som det forstår best og identifiserer seg med. Noen barn er vokst opp med to eller flere språk i familien og vil oppleve at de har flere morsmål.
- Andrespråk: språk som læres etter at det første språket er etablert. Det vil ta to – tre år å utvikle andrespråket så godt at man behersker det i hverdagslivet og opptil sju- åtte år å lære det så godt at det blir et redskap for læring, problemløsning og tenking, dvs. et akademisk språk.
- Flerspråklig: barn og elever som har tilegnet seg og bruker to eller flere språk i dagliglivet og i skolen. Noen barn vil være like kompetente i begge/ alle de språkene de benytter, men for de aller fleste vil ett av språkene være mest utviklet.

Flerspråklige elever er en svært mangfoldig gruppe. Begrepet rommer både elever som har vokst opp i Norge og lært norsk parallelt med et eller flere andre språk, simultant flerspråklige, og elever som har begynt å lære norsk på et senere tidspunkt, sekvensielt flerspråklige (Egeberg 2013). Innenfor disse to gruppene er det også stor variasjon.

De simultant flerspråklige barna utvikler, ifølge Egeberg, gode ferdigheter i de språkene de lærer, men kan ha variasjoner i mellom språkene knyttet til hvilke ord de har kunnskaper om

på de ulike språkene. For eksempel kan eleven ha flere skolerelaterte ord på norsk enn på det andre språket, mens de kan ha flere ord for familie og hjem på språket som snakkes hjemme (ibid 2013).

De fleste av de flerspråklige elevene vi møter i den norske skolen er sekvensielt flerspråklige. For disse elevene er situasjonen noe annerledes enn for de simultant flerspråklige. Flere undersøkelser viser at de sekvensielt flerspråklige elevene har langt svakere ordforråd på andrespråket enn enspråklige elever (Thurmann-Moe i Bjerkan et al. 2013)

Alle barn er til en viss grad flerspråklige, også barn som vokser opp i familier der begge foreldrene har norsk som morsmål. For eksempel benytter barn og unge seg i stadig økende grad av engelsk i spill, sosiale medier og i lek og samspill. Det betyr ikke at barna er språklig forvirret eller ikke greier å skille mellom språkene. Det er derimot et uttrykk for at barnet anvender alle sine språkkunnskaper og låner ord fra engelsk eller morsmålet både fordi de ikke har lært det norske ordet ennå og fordi de synes at det passer bedre i en gitt setning eller situasjon.

Felles forståelse av flerspråklighet

Helsestasjon, barnehage, skole og foreldrene må samarbeide både innad og med hverandre om å støtte barnas flerspråklige språktilegnelse. Det innebærer at man har en felles forståelse av flerspråklighet, og hvordan man på best mulig måte kan støtte barnet i utviklingen av gode språklige ferdigheter.

I mange land er det å være flerspråklig både vanlig og nødvendig, og flere forskere peker på at utviklingen av to eller flere språk kan øke den metaspråklige bevisstheten og være fordelaktig for språkutviklingen. Allikevel blir flerspråklighet ofte oppfattet som et problem og som et hinder for integrering og for læring av det norske språket. Det er viktig å nyansere denne oppfatningen, og fokusere mer på gevinsten ved å kunne flere språk enn på utfordringene ved å ha mangelfulle norskerferdigheter. Det er ingen grunn til å oppfordre minoritetspråklige foreldre til å snakke norsk med barna sine. Tvert imot vil det styrke den flerspråklige utviklingen dersom foreldrene bruker sitt eget morsmålet i sin kommunikasjon med barnet. Når foreldre snakker med barnet sitt på det språket de kan best vil det være positivt for samspillet mellom foreldre og barn og dermed for språkutviklingen. Et godt utviklet morsmål vil også gi et godt grunnlag for å lære norsk. Når barnet har velutviklede begreper på morsmålet vil det være lettere å tilegne seg ordene og begrepene på norsk.

Flerspråklighet som ressurs og utfordring

I overordnet del av læreplanverket står det at «Alle elever skal oppleve at det å kunne flere språk er en ressurs i skolen og i samfunnet». Barnehagene og skolene må være bevisste på at de flerspråklige barna sitter på en ressurs som må benyttes. Det språklige mangfoldet må tas i bruk hverdagen og i undervisningen. For eksempel kan barna bli spurt om hva ord heter på morsmålet, eller større elever kan bli bedt om å oversette korte tekster. Det vil også være

av betydning dersom de voksne prøver å bruke enkle ord på ulike språk for eksempel når de hilser, eller ved rutinesituasjoner. Når barnas språkkompetanse synliggjøres i hverdagen og i undervisningen vil det ha betydning for selvfølelsen og øke motivasjonen og engasjementet og opplevelsen av tilhørighet.

Flerspråklige barn som gruppe har svakere språklige ferdigheter på norsk enn enspråklige barn. Dette gir utfordringer knyttet til tilegnelse av læring i skolen. Dette har særlig sammenheng med svak kompetanse i det akademiske språket (Thurmann-Moe i Bjerkan et al. 2013). Det innebærer at vi allerede fra barnehagealderen og gjennom skoleløpet må arbeide systematisk og bevisst for å øke flerspråklige barn og unges norske ordforråd slik at de blir i best mulig stand til å delta sosialt og faglig i barnehage, skole og i samfunnet.

Når flerspråklige barn og elever strever med språk eller lesing kan det være utfordrende å avdekke årsaken til vanskene. Er de mangelfulle språk- eller leseferdighetene et resultat av flerspråklighet eller bunner det i en språkvanske eller dysleksi? Flerspråklige barn er overrepresentert innenfor det spesialpedagogiske hjelpeapparatet, og det er en reell fare for at dette skyldes at vanskene blir feiltolket og forstått som uttrykk for en lærevanske. På den andre siden kan vi også oppleve at flerspråklige barns spesialpedagogiske behov ikke blir oppdaget fordi vanskene blir forstått som et resultat av svakt andrespråk. Dersom vi skal greie å tilpasse opplæringen og gi riktig og god støtte er det vesentlig å vite hva som er årsaken til vanskene. Dette forutsetter for det første en tett dialog med foreldre for å avdekke om barnet har hatt en aldersadekvat utvikling av språket på morsmålet. For det andre er det behov for grundige kartlegginger av barnets språkferdigheter både på morsmålet og på andrespråket.

Språklig bevissthet

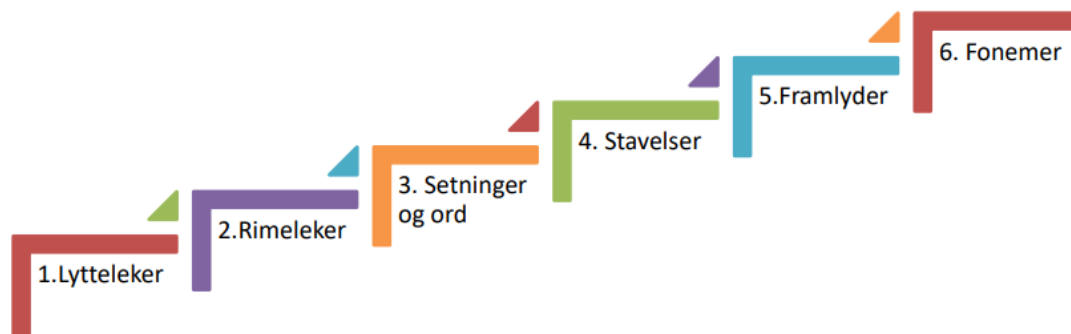
Begrepet språklig bevissthet, eller *metaspråklig/ metalingvistisk* bevissthet, er evnen til å betrakte språket utenfra og å kunne reflektere over språket og snakke om språket. Det innebærer å forstå at språket har både en innholdsside og en formside og å kunne delta i samtaler om språkets innhold og om språkets form (Hagtvet 2004).

Å kunne snakke om språkets innholdsside handler om å kunne snakke om hva ord og uttrykk betyr, hva en tekst handler om og hvordan man kan bruke ulike språklige virkemidler til ulike formål. Å kunne snakke om språkets formside kan for eksempel innebære å kunne snakke om hvordan ord høres ut. Bevissthet om språkets formside er en forutsetning for å kunne forstå det alfabetiske prinsipp, det vil si forståelsen av sammenhengen mellom språklyd og bokstav.

Innen barnet har forutsetning for å kunne snakke *om* språket må barnet ha en viss språklig kontroll, slik at det er i stand til å kunne samtale på en situasjonsuavhengig måte. Det innebærer at barnet på en selvstendig måte kan fortelle om tanker, hendelser og opplevelser. Etter hvert vil barnet kunne erverve en *epilingvistisk* innsikt i språket (ibid 2004). Det innebærer at barnet har en intuitiv og ubevisst forståelse for språkets regler og

om språket som system, og kan for eksempel leke med rim og lage tulleord. Når barnet har etablert en god epilingvistisk kontroll, mestres reglene i språket godt og barnet har relativt korrekt tale. De kan imidlertid ennå ikke gjøre rede for sin innsikt og for eksempel forklare hvorfor to ord rimer. Denne forståelsen utvikles gradvis fram mot skolestart. Først når barnet har god epilingvistisk innsikt har barnet forutsetninger for å utvikle metalingvistisk innsikt, det vil si språklig bevissthet, og det systematiske arbeidet med stimulering av språklig bevissthet blir sentralt.

I Gjøvik benytter vi oss av Frost og Lønnegaards (1995) forskning og programmet med språkleker som ble utviklet i forbindelse med Bornholmprosjektet. Dette programmet legger opp til at språklekene skal introduseres i en viss progresjon og når barnet har vært gjennom programmet vil det ha ervervet god fonologisk innsikt. Da er barnet i stand til å lytte ut framlyden og de fleste fonemene/ språklydene i enkle ord, vil de være klare for en formell bokstavgjennomgang. Progresjonen i språklekene er som følger:

Lesing

Lesing er en kompleks prosess, der mange faktorer spiller inn og påvirker utbyttet av lesingen. Elevens motivasjon for lesing, tidligere mestringsopplevelser og selvbilde knyttet til egne leseferdigheter vil ha betydning for utbyttet. Den sosiale konteksten eleven står i påvirker også leseferdighetene. For eksempel har elever med høyt utdannede foreldre, som vokser opp i hjem med mange bøker der det leses høyt, bedre leseferdigheter enn elever med lavt utdannede foreldre. Kvaliteter ved teksten, som for eksempel om tekstens tema er kjent og interessant for eleven, påvirker også leseforståelsen. Leseforskerne Gough og Tunmer utviklet i 1986 en lesemodell kalt «The simple view of reading»:

$$\text{Lesing} = \text{Avkoding} \times \text{Forståelse}$$

Modellen viser hvordan lesing består av to hovedkomponenter, avkoding og forståelse, som står i et sårbart avhengighetsforhold til hverandre. Avkoding er en teknisk ferdighet som forutsetter flere ulike delferdigheter, som for eksempel god fonologisk bevissthet, sikker bokstavkunnskap og kunnskap om hvordan ordene er sammensatt, og som sikrer at man leser med flyt og letthet. Forståelse av teksten forutsetter blant annet gode språkferdigheter bakgrunnskunnskaper om tekstens tema og god tekstkompetanse. Både

avkodingsferdigheter og forståelse er en forutsetning for å få utbytte av lesingen. Gode avkodingsferdigheter gir overskudd til å tenke over hva teksten handler om, følge med på egen forståelse og korrigere egen lesing dersom man leser et ord feil. God ordavkodning alene sikrer ikke god forståelse, men gjør det mulig å forstå og å oppnå et godt leseutbytte. Gode leseferdigheter innebærer et godt og kontrollert samspill mellom avkodning og forståelse mens leseprosessen pågår. Leseundervisningen må derfor også være balansert, og bestå av både grundig avkodingsundervisning, tekstundervisning, begrepsopplæring og undervisning i leseforståelsesstrategier.

Lesing som grunnleggende ferdighet er dermed et slags «økosystem» der hver del virker inn på alle de andre delene. Vigdis Refsahls modell illustrerer hvordan mange ulike komponenter påvirker utbyttet av lesingen.

Avkode ←.....→ Forstå

Indre holdepunkter	Ytre holdepunkter	Språk og struktur	Bevisste leseprosesser
Fonologisk Bokstavlyder Vokaler Stavelser Sammensatte grafemer	Tema og sammenheng Setningen Bilder eller situasjonen	Ord og begreper Endelser og bøyningsform Setninger og tekstbindinger	Planlegge <i>Tekst og leseformål</i> Utdype mening <i>Forkunnskaper, koblinger og slutninger</i> * Stille spørsmål * Forutsi
Kontrollere: Lese om igjen, lære nytt ord * Oppklare			
Ortografisk Orddeler med mening Ikke-lydrette skrivemåter Forstavelser og endelser.		Sjanger og tekststruktur Litterære virkemidler Strukturelle og pedagogiske virkemidler	* Oppsummere Organisere <i>Skjemaer, notater nøkkelord og sammendrag</i> Vurdere bruke og tenke videre selv

Vigdis Refsahl, etter bl.a. Astrid Skaathun, Palinscar og Brown,

Avkodingsutvikling

Avkoding ble tidligere betraktet som både en auditiv og en visuell prosess, og man tenkte at det fantes to veier til avkodingsferdigheter, den såkalte Dual Route- teorien. Dette førte til en hypotese om at det var mulig å lære parate ordbilder visuelt. Dette er imidlertid ikke mulig. Veien mot umiddelbar ordgjenkjenning er kompleks, den forutsetter kunnskap om språklige detaljer i ord og om hvordan ord pleier å være bygget opp. Modellen under er en forenklet framstilling av avkodingsutviklingen. Stadiene vil foregå mer parallelt og overlappende enn modellen viser. Det er allikevel slik at man ikke kan hoppe over stadier i avkodingsutviklingen. Ferdighetene på et stadium må mestres før man kan gå over i det neste.

Avkodingsutvikling

13

LOGOGRAFISK AVKODING

Leser ord ved hjelp av ordets
”utseende” – form, lengde
eller bokstavrekker.

Johan

si/is?
flaske/flakse?

DELVIS FONOLOGISK OG KOMPENSATORISK AVKODING

Leser ord ved hjelp av noen
bokstavlyder, kombinert med
ordets omriss, bilder og sammenheng.

$\frac{i}{f} + s = is!$
`f` < `a` `k` `e` ????

FULLSTENDIG OG KONTROLLERT FONOLOGISK AVKODING

Kontrollert avkoding ved hjelp av
syntesedanning av fonemer eller
stavelser. Langsom lesing og utvikling
av gode staveferdigheter.

`f` `l` `a` `s` `k` `e` !
`fl` `a` `sk` `e` !
`flas` `ke`

ORTOGRAFISK AVKODING

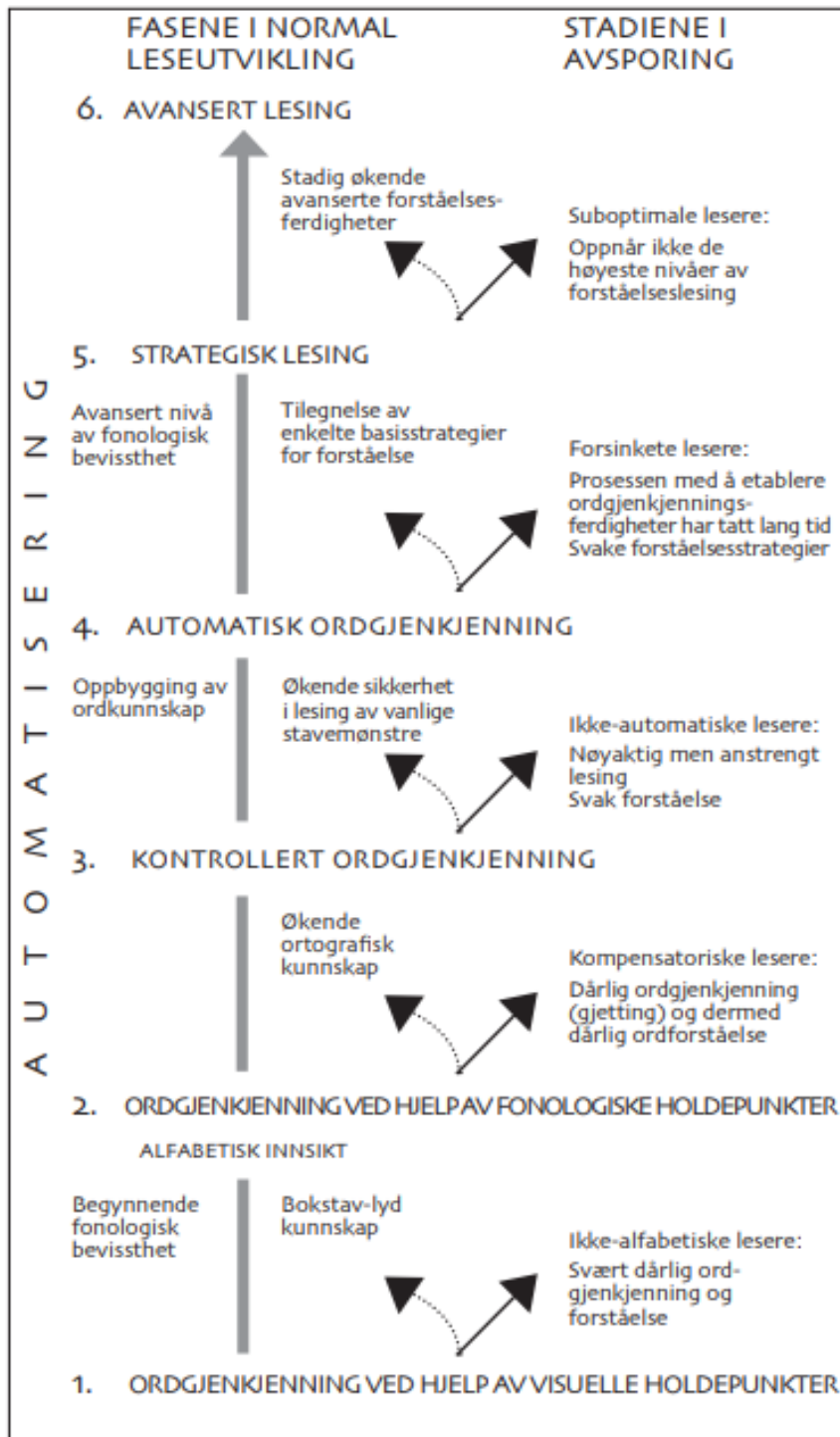
Umiddelbar og rask gjenkjenning av
ord, basert på nøyaktig kjennskap til
ordstrukturer. Leseflyt/tempo øker.

fl a s k e - r
fl a s k e - ne
fl a s k e p o s t
t o m fl a s k e

Balansert leseopplæring fra barnehage til voksne
språk- og leseveiledere i Gjøvik, Østre og Vestre

Avsporinger i leseutviklingen

Spear - Swerling og Sternberg utviklet en modell for leseutvikling og beskrev hvordan man kan spore av fra en god leseutvikling på alle stadier i leseutviklingen (Godøy og Monsrud 2008)

Leseutviklingsmodell etter Spear-Swerling & Sternberg, 1998, oversatt av Oddhild Godøy ved Bredtvet kompetansesenter

På det første stadiet leseutviklingen «leser» barna ordene ved hjelp av visuelle holdepunkter. Mange elever med lesevansker sporer av leseutviklingen tidlig i skoleløpet, noen allerede på første trinn. Disse elevene er ikke-alfabetiske lesere. Elever som ikke oppfatter at ordene er satt sammen av lyder og at bokstavene representerer lydene, vil ikke være i stand til å benytte bokstavene til å skrive eller lese med. For disse elevene vil avsporingen bestå i at de fortsetter å forsøke å lese ut fra visuelle holdepunkter, som for eksempel ordenes lengde og form, farger og illustrasjoner, i stedet for å trekke bokstavlydene sammen til ord. Mange av disse elevene tror selv at de leser, og oppdager ikke at medelevene leser ved hjelp av bokstavlydene før det er gått en god stund. Det er viktig å overvåke elevenes fonologiske bevissthet på høsten på første trinn for å avdekke om de for eksempel ikke er i stand til å lytte ut framlyd i ordene. Dersom de ikke mestrer dette etter å ha arbeidet godt med språkleker og oppdagende skriving må tiltak iverksettes umiddelbart, slik at elevene oppnår tilstrekkelig fonologisk bevissthet til å forstå at ordene er satt sammen av lyder. Uten denne bevisstheten vil bokstavgjennomgangen etter jul på første trinn bli meningsløs og svært hukommelseskrevende. Den vil fort gi opplevelse av frustrasjon og nederlag. Forslag til tiltak er nærmere beskrevet i del 3.

Det andre stadiet i leseutviklingen er ordgjenkjenning ved hjelp av fonologiske holdepunkter. På dette stadiet har elevene «knekket lesekode» og forstått det alfabetiske prinsipp. Det innebærer at de oppfatter noen av lydene i ordene, gjerne første og siste lyd og enkelte distinkte lyder inni ordene. De er i stand til å benytte de bokstavene de kjenner til å skrive enkle ord, men ordene vil ofte ikke være korrekt skrevet. For eksempel kan de skrive TGR i stedet for TIGER. De vil også kunne trekke bokstaver sammen og lese korte, enkle, lydrette ord. Dersom de skal forsøke å lese lange og kompliserte ord vil de måtte gjette ut fra sammenhengen i teksten, illustrasjoner eller de første bokstavene i ordet.

Mange elever med fonologiske vansker sporer av på dette stadiet i leseutviklingen. Vanskene kan gi seg utslag i at de ikke er sikre på alle bokstav-lyd kombinasjonene. De vil gjerne ha utfordringer både med bokstaver som ligner hverandre visuelt (f.eks. b/d - f/t) og bokstaver som ligner hverandre auditivt (f.eks. k/g - f/v - p/b – æ/ø/å). De kan også streve med å lese ord med konsonantopphopninger og ord med flere stavelser. Når elevene møter ord som er utfordrende vil de enten lese svært langsomt eller gjette. Disse elevene kaller vi kompensatoriske lesere fordi de kompenserer for sine manglende leseferdigheter med å gjette.

På det tredje stadiet i leseutviklingen vil elevene mestre den kontrollerte ordavkodingen. De leser alle lydene i ordene på en nøyaktig måte, og er i ferd med å automatisere ord og orddeler. Dette skjer når elevene har lest et ord eller en orddel mange ganger. På dette stadiet vil elevene kunne lese en enkel tekst flytende og uanstrengt, mens en mer komplisert tekst, med mange lange, uvanlige ord, vil kreve langsom og møysommelig lesing. De fleste elever vil nå det tredje stadiet i løpet av andre eller tredje trinn.

Elever som sporer av på dette stadiet vil lese nøyaktig, lydere og bruke lang tid på å lese nye ord. Disse elevene anstrenger seg mye for å avkode teksten, noe som går ut over leseforståelsen. Det er viktig at elever på dette stadiet ikke får for vanskelige tekster, noe som vil føre til at nye ord ikke blir automatisert.

Elever som har nådd det *fjerde stadiet i leseutviklingen* har automatisert lesingen og leser raskt og sikkert. De har bygd opp god kunnskap om ordenes stavemønstre noe som fører til at stadig flere ord blir automatisert og lesingen er flytende. På mellomtrinnet vil de fleste elevene ha nådd dette stadiet, og være såkalt *ortografiske lesere*. De har bygd opp et stort forråd med automatiserte ord og først på dette stadiet er det mulig lese for å forstå og tilegne seg fagstoff fra bøkene.

Elever som sporer av på dette stadiet kalles forsinkede lesere. De har ofte hatt vansker med å automatisere lesingen, noe som har medført at de har lest lite. Den manglende leseerfaringen gir svakere avkodingsferdigheter, noe som påvirker både selvbilde og motivasjon for lesing og læring.

Det *femte stadiet i leseutviklingen* kalles *strategisk lesing*. Elevene leser flytende og kan benytte lesingen til å lære. På dette stadiet utvikles leseforståelsesstrategiene. Det innebærer at elevene overvåker egen lesing, vurderer teksten og formålet med lesingen og at de ut fra dette velger lese måte og leseforståelsesstrategier.

Elever som sporer av på dette stadiet kalles suboptimale lesere. De har automatisert lesingen sin, og har ingen avkodingsvansker. De får allikevel lite forståelsesutbytte fordi de i liten grad benytter seg av forståelsesstrategier og stopper opp og overvåker egen lesing. Disse elevenes vansker avdekkes som regel ikke før nærmere ungdomskolen, ofte først på Nasjonale prøver på 8. trinn. Disse elevene vil ha utbytte av at det arbeides med dialog rundt tekst og læringsstrategier/ leseforståelsesstrategier.

Det *sjette stadiet i leseutviklingen* er den *avanserte lesingen*. Avanserte lesere er aktive, analytiske og reflekterte når de leser. De har gode avkodingsferdigheter og gode leseforståelsesstrategier, og fortsetter å utvikle leseferdighetene sine gjennom hele livet.

Kartlegginger og tiltak

Vansker med innlæring av språk, lesing og skriving oppdages og forstås tidlig ved hjelp av systematiske og gode observasjoner og kartlegginger i helsestasjon, barnehager og skoler. Kartlegging skal bidra til å sikre tidlig innsats. Forutsetningen for tidlig innsats er at personalet har god oversikt over barn og elevers utvikling og har god kompetanse på normalutvikling.

Begrepet kartlegging handler om å følge med på og analysere enkeltbarn og elevers utvikling, samt barnegruppa/ elevgruppas språkmiljø og de voksnes praksis knyttet til stimulering av språk og leseopplæring. Hensikten med kartlegginger er å sette i gang treffsikre tiltak rettet mot både enkelte barn/elever og hele barnegruppa/elevgruppa.

Kartleggingsbegrepet rommer mange ulike tradisjoner og metoder med til dels overlappende begreper:

Pedagogisk dokumentasjon

Pedagogisk dokumentasjon er en arbeidsmåte som handler om å gjøre pedagogisk arbeid synlig og åpen for tolkning, dialog, diskusjon og innsikt. Den inneholder observasjoner, deling og refleksjon som skal utfordre og videreutvikle personalets syn på og forståelse av eget arbeid. Fokuset i den pedagogiske dokumentasjonen er dermed rettet mot de voksnes arbeidsmåter og tilrettelegging av barn og unges språkmiljø.

Dynamisk kartlegging / kvalitative observasjoner

Dynamisk kartlegging har som siktemål å identifisere barnets utviklingspotensialer, hva barnet kan mestre med støtte og hva slags støtte barnet trenger. Denne kartleggingen beskriver det Vygotsky karakteriserer som den *nærmeste utviklingszone/proksimale sone*. Denne formen for kartlegging gir innsikt i hva som vil være gode pedagogiske tiltak for å fremme barn og elevers utvikling.

Barnehagene i Gjøvik benytter TRAS, et dynamisk observasjonsmateriale som gir et visuelt bilde av barns språk- og samspillsferdigheter. Observatøren er aktivt deltakende i lek og samspill, og fokuserer på å identifisere hva barna klarer alene og hva de mestrer i et støttende samspill med en voksen. Pedagogisk-psykologisk tjeneste og logopedene deltar med kompetanseheving for barnehage-ansatte.

Skolene i Gjøvik benytter bl.a. God leseutvikling og Arbeidsprøven for å få innsikt i elevenes leseutvikling og hva slags støtte eleven trenger for å sikre en positiv utvikling.

Statisk kartlegging / kvantitative observasjoner

Statiske kartlegginger og kvantitative observasjoner har til hensikt å avdekke hva barnet og eleven kan mestre alene, uten støtte av voksne. Denne kartleggingen har som siktemål å rangere barnet/elevens ferdigheter i forhold til jevnaldrende. Statistiske kartlegginger beskriver det Vygotsky karakteriserer som barnets/elevens *aktuelle utviklingsnivå*.

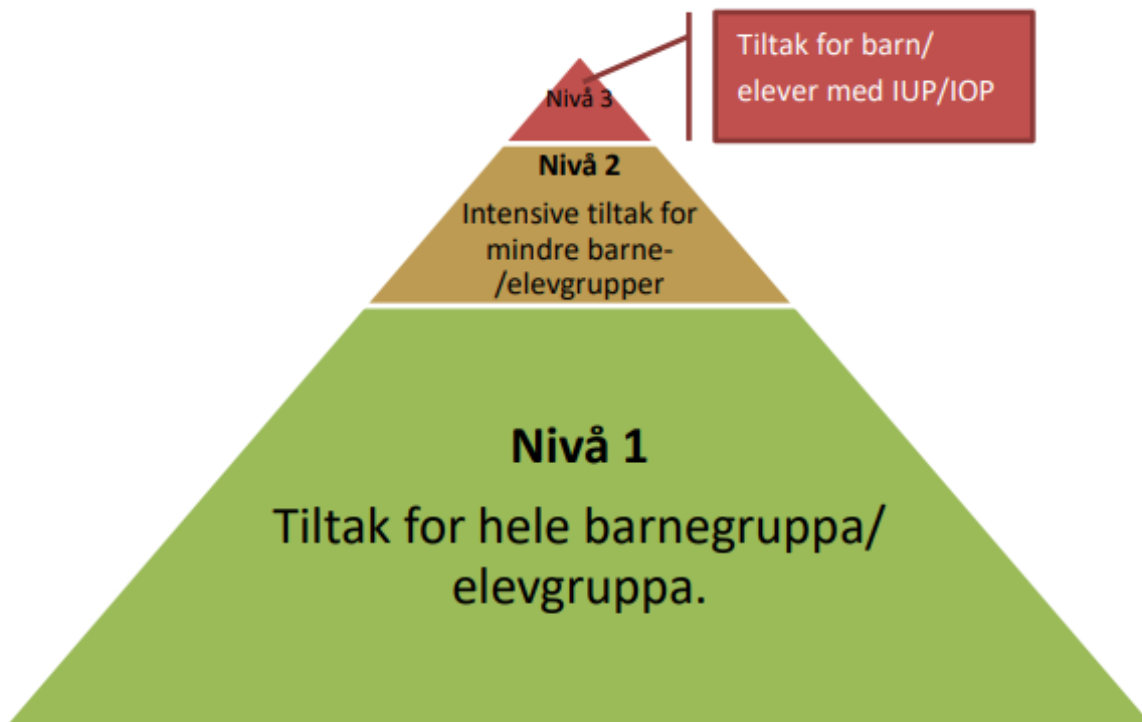
Begrepet *statisk kartlegging* tilsvarer begrepet *kvantitative observasjoner*, som beskriver målbare ferdigheter hos barnet.

Statiske kartlegginger kan danne grunnlaget for videre utredninger i PPT, eller dynamiske kartlegginger.

Tiltak

Tiltakstrekanten illustrerer et system for rutiner for å kartlegge, evaluere og justere tiltak fra lavere til høyere innsatsnivåer. Formålet er å oppnå effekt på et så lavt innsatsnivå som

mulig og, om nødvendig, ha et godt grunnlag for å forsterke innsatsen eller henviser til PPT. Systemet skal også bidra til oppfølging av tiltakene som er gjennomført og å sikre nødvendige tilpasninger etter gjennomførte tiltak.

Tiltak på nivå 1

Hovedtyngden av tiltakene som blir iverksatt skal være rettet mot hele barnegruppa/elevgruppa. Dette er tiltak som styrker språk, lesing og læring i fellesaktiviteter og fellesundervisning.

Tiltakene på nivå 1 er målrettede og iverksettes på bakgrunn av drøfting av kartleggingsresultater. Hensikten med tiltakene er å heve barnas/elevenes kompetanse og ferdigheter i et spesifikt utviklingsområde.

Dette kan for eksempel være å øke leseglede og interessen for bøker ved å jobbe med dialogisk høytlesning og fokus på å øke barns tilgang til bøker eller arbeid med bestemte typer tekster, klasselesekurs, intensiv begrepsinnlæring i forskjellige aktiviteter og på tvers av fag. Tiltakene på nivå 1 skal evalueres og barn og elever som ikke har hatt tilstrekkelig utbytte av tiltaket må få hjelp på nivå 2.

Tiltak på nivå 2

Disse tiltakene er rettet mot enkeltbarn/elever eller små barne- og elevgrupper med bekymringsfull utvikling. Tiltakene på nivå 2 er tidsbegrensede og intensive. De skal evalueres og effekten av tiltakene må vurderes med tanke på behov for tiltak på nivå 3. Eksempler på tiltak på nivå 2 kan være lekegrupper med voksenstøtte, begrepskurs eller intensive lesekurs.

Tiltakene på nivå 3 iverksettes på bakgrunn av utredninger fra PPT og gjelder barn/elever som har enkeltvedtak om spesialpedagogisk hjelp/ spesialundervisning. Tiltakene er beskrevet i barnets/elevens individuelle utviklingsplan/ opplæringsplan som utformes på bakgrunn av en sakkyndig vurdering. Tiltak på nivå 3 har også gjerne best effekt når de gis innenfor rammen av hele barnegruppa/elevgruppa eller i små grupper.

Leseforståelsesstrategier:

Sterke lesere er aktive og legger ned en betydelig arbeidsinnsats for å forstå teksten både før de leser, mens de leser og etter de har lest. De er strategiske, bruker bakgrunnskunnskapen sin, overvåker egen lesing, og tilpasser lesingen til teksten og målet med lesingen. Dette forutsetter at elevene har lært gode lesestrategier, har bakgrunnskunnskaper om temaet i teksten og sterk motivasjon for å lese teksten (Anmarkrud & Refsahl 2019).

Arbeidet med implementering av leseforståelsesstrategier skal skje i alle fag. Det må fokuseres på dette både felles i klassen, f.eks. i forbindelse med lesing av fagtekster, under høytlesning og i forbindelse med veiledet lesing i grupper og med enkeltelever.

Målet med dette arbeidet er at elevene på egenhånd skal kunne ta i bruk hensiktsmessige strategier i arbeidet med tekster. For at elevene skal bli selvstendige må lesestrategiene først skje i samarbeid og dialog med elevene med grundig modellering. Støtten og veiledningen må være tilpasset elevenes mestringsnivå og den må reduseres gradvis.

Før:	<p>Forberede lesingen ved å stille spørsmål som f.eks.</p> <ul style="list-style-type: none">• Hva er hensikten med lesingen? Hva skal læres? Hva skal jeg bruke det jeg har lest til?• Hvilke lesemåter/ lesestrategier vil være aktuelle å bruke?• Hvilken sjanger er dette? Hva vil forfatteren med teksten?• Hva tror jeg teksten handler om?• Hva kan jeg om dette fra før? <p>Lesestrategier som kan være gode å bruke i førlesingsfasen:</p> <ul style="list-style-type: none">• Se på overskrifter, illustrasjoner viktige ord og begreper.• Tankekart/ begrepskart• VØL-skjema
-------------	---

Under:	<p>Underveis i lesingen må man overvåke egen lesing og forståelse, og stille spørsmål som f.eks.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Forstår jeg dette ordet/ setningen/ avsnittet? Oppklare det jeg ikke forstår. • Har jeg valgt riktig lese måte? Bør jeg justere lese måten min? • Hva er hovedpoenget i dette avsnittet? • Stemmer denne informasjonen med det jeg vet om temaet fra før? <p>Lesestrategier som kan være aktuelle å bruke underveis i lesingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fylle på tankekart/ begrepskart, VØL skjema. Lage kolonnenotat, tidslinje. Skrive nøkkelord –setninger, streke under viktig informasjon i teksten
---------------	--

Etter:	<p>Etter lesingen må teksten oppsummeres og bearbeides ved å stille spørsmål som f.eks.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hva handlet teksten om/ Handlet teksten om det jeg trodde? Hva var hovedpunktene? • Hva er forfatterens hensikt med teksten? • Stemmer informasjonen i teksten med det jeg kan fra før/ må jeg endre oppfatning/ Hva har jeg lært? <p>Lesestrategier som kan være aktuelle å bruke i etterkant av lesingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fylle på tankekart/ begrepskart, VØL skjema, kolonnenotat. Skrive sammendrag, oppsummere muntlig/ samtale f.eks. med læringspartner, lag spørsmål/ quiz til teksten
---------------	--

Del 2 Språkarbeid i helsestasjon, barnehage og skole

I denne delen av språk- og leseplanen finner vi mål og arbeidsmåter for helsestasjonen, barnehagene og skolene. Målene og arbeidsmåtene i planen har utgangspunkt i mål fra Rammeplan og Læreplan. De er brutt ned og operasjonalisert slik at de i større grad kan danne retning for arbeidet med barn og elever i de ulike aldersgruppene.

Samspill- og språkveiledning på helsestasjonen.

På helsestasjonen har vi tett oppfølging av barnet og familien med 14 konsultasjoner t.o.m. 18 måneders alder, deretter 2- og 4- års konsultasjoner. Mye av veiledningen gjentas regelmessig i de ulike konsultasjonene.

Barnets alder og ferdigheter	Helsestasjonens veiledning til foreldrene:
<p>0-3 måneder: Spedbarnet kommuniserer helt fra fødselen og er avhengig av sine nærmeste. Barnet foretrekker å lytte til mors stemme og tonemelodien i morsmålet. Spedbarnet snur hodet søkende når det hører kjente stemmer og det kommuniserer gjennom mimikk, gråt, smil, bevegelser, lyder/babbling.</p>	<p>0-3 måneder: Understreke viktigheten av det nære samspillet med spedbarnet.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Være ansikt til ansikt med barnet, møte barnets blikk og invitasjon til samspill. • Vær oppmerksom på, og tone seg inn på spedbarnets følellestilstand gjennom å bruke stemme, berøring og innlevelse. • Hvordan spedbarnet bruker syn, hørsel, lukt og smak i samspillet. • Hvordan foreldrenes mobilbruk kan forstyrre samspillet med barnet.
<p>3- 6 måneder: Mer aktivt med i samspillet; ser, lytter og babler. Gradvis mer oppmerksom mot objekter og utforsker omgivelsene mer.</p>	<p>3- 6 måneder: Hvordan foreldrene kan respondere på barnets signaler, både verbalt og med kroppsspråket sitt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Turtaking der foreldre og barnet vekselvis tar tur i kommunikasjonen. • Betydningen av samspillet mellom foreldre og barnet.
<p>6-12 måneder: Barnet leker med stemmen sin og med lyder. Babbling med gjentatte konsonant-vokal serier; ba-ba. Mot slutten av første leveår begynner barnet å kommunisere mer gjennom peking.</p>	<p>6-12 måneder: Fokus på felles oppmerksomhet og å sette ord på det barnet er opptatt av</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tolke og imitere barnets ord, legge mening i signalene fra barnet og respondere på dem. • Bruk av enkle sosiale leker som f.eks. «borte- tittei», «bake- kake».

Barnets alder og ferdigheter	Helsestasjonens veiledning til foreldrene:
<p>1 års alder: Begynner å imitere enkle ord. Forstår enkle oppfordringer sammen med kroppsspråk. Interesse for bøker.</p>	<p>1 års alder: Invitere barnet til å delta mer aktivt i kommunikasjonen og uttale de første ordene.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lese for barnet og se på bilder sammen. • Ta barnet med i dagligdagse gjøremål. • Gjentakelser – dvs. å gjenta barnets ord i nye sammenhenger/ setninger. • Anbefalinger om å unngå skjermtid helt for barn under 2 år. Passiv skjermtid kan ha negativ påvirkning på utvikling av samspillsferdigheter og språk.
<p>2 årsalder: De fleste 2 åringer har god språkforståelse, og forståelsen er oftest bedre enn evnen til å uttrykke seg. Har et kommunikativt språk, dvs. at de bruker språket for å kommunisere tanker, ønsker og behov. 2 - åringen kan bruke aktivt 20-50 ord. Begynner å kunne sette sammen til to-ordsytringer.</p>	<p>2 - 4 årsalder: Snakke om hverdagssituasjoner, både her og nå men også situasjonsuavhengig.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Delta i sanglek med barnet, rim og regler. • Høytlesing med barnet. • Delta i rollelek med barnet. • Ved fortsatt smokkbruk; anbefaler vi å begrense dette pga. uttalen av ord og tannstilling • Samtale om skjermtid: bør begrenses til maks en time hver dag. Oppfordrer da til bruk i samspill med voksne.
<p>4 årsalder: Kan vanligvis uttale de fleste språklyder, ordforrådet øker og ordrekkefølgen i setningene blir mer riktig.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ved 4 års kontroll gjennomføres Språkkartleggingsvertøyet «Språk 4» og hørselstest. • Helsestasjonen tar kontakt med barnehagen dersom man er usikker på barnets språkutvikling.

Mål og arbeidsmetoder for språkarbeid i barnehagen

Aldersgruppen 1-3 år

Kjennetegn på språklig utvikling 1-3 år

- Barn kommuniserer med sine omgivelser helt fra de er født. Barna er avhengig av omsorgspersoners respons og samspill «her og nå». Språk utvikles i sosialt samspill. Barna bruker hele seg for å kommunisere, benytter ulikt tonefall, blikk og forskjellige gester som f.eks. å peke.
- Barna utvikler forståelse for at ord er symboler for begreper, det vil si at ordene i seg selv gir mening. Det er viktig at barna får så mange førstehåndserfaringer som mulig. F.eks. at barnet opplever å leke med ball, ikke bare ser bilde av en ball.
- Ordforståelsen kommer ofte før barna uttaler sine første ord. Det er altså vanlig at barna forstår innholdet i flere ord enn de bruker selv.
- De fleste barna begynner å si sine første ord i 1-årsalderen og det er da vanlig at de ikke uttales helt riktig. Barna er ofte opptatte av å imitere lyder og ord de hører rundt seg. Et ord representerer ofte en hel setning ett-ords ytringer.
- Barna viser interesse for å leke sammen med andre
- Ordforrådet til barna øker ofte raskt fra 2-årsalder. En såkalt ordspurt – der barna lærer mange nye ord og begreper raskt. Fra 2-årsalderen begynner barna ofte å bruke setninger på 2-4 ord og prøve ut grammatikken. Språket til barna er (oftest) situasjonsavhengig (knyttet til hverdagen og det som skjer akkurat her og nå).
- Flerspråklige barn utvikler språket på samme måte som en-språklige, men det kan ta lengre tid å lære seg flere språk enn bare ett. Derfor er det vanlig at progresjonen i språkutviklingen er noe langsommere når barnet lærer seg flere språk samtidig. Flerspråklige barn kan også ha en «stille» periode – mens de øker ordforståelsen/ordforrådet på begge språk.

Mål og arbeidsmåter i aldersgruppen 1-3 år

Hovedmål: **Utvikle barnas generelle språk og kommunikasjonsferdigheter**

Delmål:	Arbeidsmåter:
At barnet kan delta i samspill gjennom blikk, gester og kroppsspråk.	<ul style="list-style-type: none">• Personalet har ansvar for å skape en atmosfære preget av glede, varme og humor og for å skape en god relasjon til alle barn i barnegruppa. Dette gjøres ved å legge til rette for aktiviteter og lek som skaper samspill og trygghet mellom barna og de voksne.• Det er viktig at de voksne «toner seg inn på og «viser barna sitt gode ansikt» for å skape god kommunikasjon med alle barna.• De voksne er aktivt lyttende og fanger opp det barna er oppmerksomme på, og setter ord på opplevelsen sammen med barnet. Personalet må også være

	<p>oppmerksomme på det barna uttrykker med kroppsspråket sitt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De voksne har tid til å vente på barnets svar /reaksjon, og slik føre en samtale/turtaking med barnet.
At barnet videreutvikler sin begrepsforståelse, sitt ordforråd og sitt dagligspråk.	<ul style="list-style-type: none"> • Personalet benevner og bekrefter barns uttrykk i her og nå situasjoner. • Vi tilrettelegger for at barna får så mange førstehåndserfaringer som mulig med nye begreper. Vi bruker konkreter som barna kan få se og kjenne på, og gir barna ulike sanseopplevelser. • Jobber i smågrupper så ofte som mulig. • De voksne deltar i rollelek sammen med barnet. Modellerer rolleleken for å støtte barn som har behov for det. • Den voksne vektlegger å snakke med korte, enkle setninger, tydelig, rolig. Korrigerer ikke barna, men gjentar riktig ord. • Bruker enkle tegn som støtte til språk (naturlige, som når vi «later som» vi drikker av glass når vi sier «er du tørst?») • Den voksne bruker riktige ord (Ikke vov-vov, men hund) • Personalet gjentar barnets ord og handlinger og utvider dem, ved å legge til nye ting i rolleleken eller supplere barnets setninger.
At barnet får erfaringer med språkets formmessige deler	<ul style="list-style-type: none"> • Vi bruker rim, regler, bevegelsessanger, sangleker og sang daglig. Synliggjøre barnets navn på avdelingen.
At barnet får erfaringer med skriftspråk	<ul style="list-style-type: none"> • Barna får muligheter til å delta i aktiviteter som å tegne /rable / male. • Bøker/høytlesning daglig. Vi bruker gjerne bøker med gjentakende mønster. Snakker om bøkene med barna og leser gjerne de samme bøkene over tid.
Etablere godt foreldresamarbeid	<ul style="list-style-type: none"> • Vi sikrer god dialog med foreldrene om barnas språkutvikling. Vi formidler og deler barnets språklige utvikling med foreldrene på en positiv måte, ved daglig kontakt og i faste foreldresamtaler. • Personalet snakker med foreldre om betydningen av å bruke morsmål, vi i barnehagen må kjenne til hvilket/ hvilke språk det snakkes hjemme.

	<ul style="list-style-type: none"> • Oppfordrer foreldrene til å fortelle fortellinger og lese sammen med barnet. Tips om bøker – type bøker. Snakker om hva som skjer mellom foreldre og barn når de leser for barnet sitt. • Barnehagen har jevnlig språk som tema på foreldremøter. • Ta opp temaer som smokk-bruk og skjermtid.
--	--

Aldersgruppen 3-5 år

Kjennetegn på språklig utvikling 3-5 år

- I denne perioden i barnas liv utvikler språket seg vanligvis svært mye.
- Barna benytter setninger for å uttrykke egne tanker, følelser og ønsker. Barnet bruker språket aktivt for å skape positive relasjoner med andre barn og voksne, og språket brukes mer og mer til å løse konflikter. Språket er viktigere i barnas lek
- 4 åringene behersker vanligvis barna vanligvis å uttale de fleste språklydene og lydkombinasjonene i enkle og kjente ord.
- Fra fireårsalderen blir språket utviklet og nyansert i stadig større grad. Barna forstår og bruker som regel et solid ordforråd, og de forstår og bruker mange funksjonsord som pronomener (jeg, meg, min, osv.) og preposisjoner (i, på, over, osv.). Ved fire- til femårsalderen blir vanligvis ordforrådet rikere og ordrekkefølgen i setningene riktigere.
- Utviklingen av forståelse for og bruk av avanserte ord og lengre og mer komplekse setninger er i stor grad avhengig av miljøet rundt barna og erfaringene de får. Barn i denne alderen kan vanligvis delta i lengre dialoger og fortelle egne fortellinger.
- Det situasjonsuavhengige språket er i rask utvikling, barnet begynner å utvikle mottakerperspektiv og kan i stadig større grad delta i samtaler om noe utenfor det som skjer her og nå.

Mål og arbeidsmåter i aldersgruppen 3-5 år

Hovedmål: Utvikle barnas generelle språk- og kommunikasjonsferdigheter

Delmål:	Arbeidsmåter:
At barnet deltar i samspill, og bruker språket sitt aktivt i samspillet med andre barn og voksne.	<p>Leken er den mest utviklingsdrivende aktiviteten for barn, og personalet må legge til rette for lek blant annet ved å:</p> <ul style="list-style-type: none"> • delta aktivt i leken • sette av god tid til lek • å sørge for at egnet materiell er tilgjengelig for barna • jobbe aktivt for at barn som faller utenfor leken kan bli deltakende i fellesskapet.

	<p>Ansatte må sikre gode relasjoner og dialog med alle barn blant annet ved å:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gi barna gode erfaringer med turtaking, både sammen med voksne og sammen med andre barn. • vi skal snakke med barna ikke bare til; sikre likeverdig dialog. • legge til rette for at barna kan være i smågrupper i løpet av barnehagehverdagen. • ha samtale/dialog med barna om det som barna er opptatt av – sikre barns medvirkning og engasjement • bruker dialogen aktivt og bevisst i både lek, samling, smågrupper, tur og andre hverdagsaktiviteter • videreutvikle innspill barna kommer med. Dette krever tilstedeværelse – og at de voksne griper de mulighetene som oppstår. • sørge for at alle barn får komme i tale - voksne må både styre taletiden mellom barna og sin egen. • sørge for gjentakelser for å skape trygghet og deltakelse, f.eks. lese samme bok, synge samme sang, leke den samme leken. • Ta med barna i planlegging av turer og andre aktiviteter • Snakke om felles opplevelser
<p>At barnet videreutvikler sin begrepsforståelse, sitt ordforråd, og sitt dagligspråk</p>	<p>Barn trenger varierte erfaringer for å utvikle begrepsapparatet sitt. Vi må sørge for å.</p> <ul style="list-style-type: none"> • gi barna førstehåndserfaringer som f.eks. turer til skogen og andre naturområder, biblioteket og andre kulturopplevelser • dialog og samtale om fellesopplevelser • sette ord på det som skjer i hverdagen og i gjentakende rutiner som f.eks. måltider og garderobe samt spill og bøker • hjelpe barna å sette ord på følelser <p>Vi stiller åpne og undrende spørsmål ved å.</p> <ul style="list-style-type: none"> • invitere til filosofiske samtaler • undre seg over begreper, nye og rare ord sammen med barna • legg til rette for samtale i smågrupper så mye som mulig. <p>Arbeide systematisk med utvidelse av barnas ordforråd</p> <ul style="list-style-type: none"> • lage begrepskart på nye ord • hjelpe barna å se sammenhenger mellom ord, f.eks. synonymer og beslektede ord • kategorisere ord i over- og underbegreper, for eksempel. Frukt – appelsin, eple, banan • jobbe med begreper over tid, på ulike måter og i ulike situasjoner- sørge for at barnet møter nye ord mange ganger

<p>At barnet får erfaringer med språkets form</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bruke rim, regler og sanger daglig • Klappe stavelser i ord. • Leke med barnas navn, f.eks. rime, bytte forbokstaver. • Bruke humor; vitse og tulle med ord og vitser
<p>At alle barna skal få gode opplevelser med bøker og dialogisk høytlesning</p>	<p>Bøker med forskjellig tema og tilpasset forskjellige alderstrinn må være lett tilgjengelige og synlige på avdelingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ansatte må være oppmerksomme på barn som ikke søker mot høytlesning, og vekke interessen for høytlesning hos disse barna. • Bruk konkrete, bilder og dramatisering for å underbygge innholdet i bøkene. • Den samme boka bør gjerne leses mange ganger for å sikre at barnet forstår og kan ta del i dialog om innholdet. • Bruk folkebiblioteket aktivt både til å låne bøker, veiledning, boktips og fortellerstunder.
<p>At barnet får erfaringer med skriftspråket</p>	<p>Skrivesaker som blyant og papir må være tilgjengelig for barna på avdelingen. Barna bør også få erfaringer med skjerm og tastatur. Voksne må være skrivende rollemodeller og oppmuntre barna til å skrive og lekeskrive.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bokstavremser/ alfabetet er tilgjengelig for barna. • Ha lapper med barnas navn synlig på f.eks. garderobeplass og rett oppmerksomheten mot bokstavene i navnene, sammenlign barnas navn og finn f.eks. felles forbokstav. • Skriv huskelapper og handlelister • Felles tekstskaping, der ansatte og barn i samarbeid lager fortellinger, turrappporter, skriver avis, plakater og brev. • Rett oppmerksomheten mot ulike skriftspråk som er representert i barnegruppa, f.eks. arabisk • Skrivedans.
<p>Etablere godt foreldresamarbeid</p>	<p>Skape gode relasjoner gjennom likeverdig dialog med foreldrene.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Snakke om barnas språkutvikling med foreldrene. • Informere og involvere foreldrene i språkarbeidet i hverdagsamtalene og i formelle foreldresamtaler • Temamøter for foreldre om språkutvikling og språkstimulering. • Gi foreldrene tips om bøker og høytlesning. • Ta opp temaer som smokk-bruk og skjermtid.

Arbeid med språk, lesing og skriving i skolen

I gjøvikskolene ønsker vi at alle barn og unge skal få grunnleggende ferdigheter i språk, lesing og skriving og at opplæringen skal være preget av mestring og motivasjon. Dette innebærer at:

- Språk-, lese- og skriveopplæringen skal være lekbasert og utforskende.
- Opplæringen skal oppleves som meningsfull elevene.
- Aktivitetene i språk- lese- og skriveopplæringen skal i hovedsak være åpne oppgaver som kan løses på ulike måter.
- Læringsarbeidet skal organiseres på en slik måte at barn og unge kan samarbeide og lære av hverandre.
- elever som strever med språk, lesing eller skriving skal identifiseres og få støtte umiddelbart – ingen «Vente - og - se - holdning».

Mål og arbeidsmetoder på 1. trinn:

Muntlige ferdigheter

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Øke ordforråd og begrepsforståelse Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none">• kunne utforske og samtale om ords og uttrykks oppbygning og betydning.• kunne glede seg over og samtale om innholdet i høytlesningsbøker• kunne utrykke tekstopplevelser gjennom f.eks. lek, sang, tegning, drama og skriving	<p>Gjennomgå matematiske begreper knyttet til form, stilling, relasjon, rekkefølge, størrelse, retning, antall, mønster. Ha et «dagens ord» knyttet til temaene man jobber med i de ulike fagene, der man retter oppmerksomheten både mot betydning av ordet, ulike sider ved ordets form og bruken av ordet (se vedlegg: Systematisk begrepsinnlæring). Benytte tankekart på læringsbrettet, f.eks. Kidspiration, til å organisere og systematisere ord og begreper.</p> <p>Sett av tid til daglig høytlesning der man snakker med elevene om ord, begreper og innholdet i boka. Alle elevene må inviteres inn i boka og få muligheten til å reflektere over innholdet i dialog sammen med hverandre. Læreren må være oppmerksom på alle elevene og sørge for at stille elever, som ikke vanligvis kommer til orde, får ytret seg. (se vedlegg: Dialogisk høytlesning).</p> <p>Fokuser på ord og begreper både under høytlesning, i arbeid med temaer og i her-og-nå situasjoner. Bruk av Læringspartner vil bidra til å aktivisere alle eleven muntlig (se vedlegg Læringspartner).</p>
<p>Utvikle situasjonsuavhengig språk: Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none">• kunne beskrive og fortelle om	<p>Gi rom for at elevene får formidle informasjon, opplevelser, tanker og meninger. Legg vekt på her- og nå-samtalen, ta seg tid til å gripe situasjonene som oppstår, undre seg sammen med elevene, forklare, spørre og svare. Bruk oppfølgingsspørsmål for å støtte og verdsette ytringer.</p>

<p>situasjoner, hendelser og følelser</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne samtale om og beskrive hvordan ord vi bruker kan påvirke andre • utvikle evnen til å ta kommunikasjonsan svar og mottakerperspektiv • kunne lytte til andres fortellinger og ytringer, ta ordet etter tur og begrunne egne meninger • øve opp lytteferdighet 	<p>Ha samlinger der elevene får fortelle om noe de har opplevd, f.eks. fra helgen/ ferien eller hva de har gjort i friminuttet eller på tur. La elevene fortelle vitser, gjenfortelle historier og bøker. Bruk Kidspiration som støtte til å fortelle. Ha «Klassens time» der elevene får snakke om temaer som er viktige for dem. Styr dialogen og fordel taletiden, slik at alle elevene får anledning til å delta i samtalen. Vær bevisst på å benytte åpne spørsmål i dialogen med elevene og nedtone egen taletid til fordel for elevenes innspill. Ha <u>korte</u> sekvenser der elever får fortelle, slik at medelevene greier å følge med.</p> <p>Bruk «Fortellerstol»: Elevene får presentere seg selv og vise bilder, de kan f.eks. fortelle om familien, hjemmet, hva de liker å gjøre på fritiden. Medelevene lytter, spør og gir tilbakemeldinger til fortelleren på en positiv måte.</p> <p>Skap en fortelling med rød tråd ved hjelp av utkleddingsklær og gjenstander: En elev går bak et skjerm Brett og ifører seg et antrekk og tar med seg noen gjenstander, kommer frem og spør «hvem er jeg?» De andre elevene dikter en historie rundt personen med støtte av lærer som stiller oppfølgingsspørsmål. Fortell historien til slutt. Vektlegg, modellér, støtt og gi anerkjennelse til aktiv lytting, positive tilbakemeldinger og spørsmål.</p>
<p>Å etablere god språklig bevissthet, dvs. å kunne flytte fokus fra språkets innhold til språkets form og kunne samtale om ulike sider ved språket (metaspråklige ferdigheter). Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne høre rim og forstå at et ord forandrer betydning når man bytter ut den første lyden • få innsikt i hva et ord og en setning er • forstå hva et sammensatt ord er • kunne dele et ord i stavelser. 	<p>Arbeidet med språklig bevissthet skal gjennomføres etter Frost & Lønnegaards (1996) progresjon. Dette arbeidet skal være lekpreget, læreren må skape lekestemning og sikre at alle elevene opplever mestring. Lærer må være oppmerksom på alle elevene i gruppa, og fange opp elever som ikke er aktivt deltakende i språklekene, sørge for å fordele taletiden mellom elevene og tone ned egen taletid. Benytte Apple Klasserom for å deling og dialog.</p> <p>Språklekene skal i størst mulig grad knyttes opp mot skriftspråk.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Lytteleker – august F.eks. lytte etter lyd, finne ut hvilken retning lyden kommer fra, gjette hvilken lyd man hører. 2. Rimeleker – august/ september F.eks. lytte til rim og regler og finne ord som rimer, lage dikt med rim, skrive rimord på tavla og vise at de er like på slutten, bruke kameraet og ta bilder av ord som rimer, sette de inn i Book Creator. 3. Setninger og ord - september/ oktober

<ul style="list-style-type: none"> • kunne lytte ut framlyd i ord • kunne lytte ut alle fonemer i korte, enkle ord • kunne trekke fonemer sammen og danne ord 	<p>Lage setninger, fullføre setninger, og manipulere på setninger. F.eks. skrive ord på plakater og bytte om på ordenes rekkefølge, ta bilder av gjenstander og lage sammensatte ord (f.eks. lomme+ bok) →lage bok .</p> <p>4. Stavelser – oktober/ november F.eks. klappe navn, skrive flerstavellesord på papirremser markere vokalene og klippe ordene opp i stavelser.</p> <p>5. Framlyd – november/ desember F.eks. lytte ut første lyden i ord, finne ord som begynner med en bestemt lyd. Lage tankekart og skrive/tegne ord som begynner med en bestemt lyd.</p> <p>6. Fonemer – desember/ januar F.eks. finne alle lydene i enkle lydrette ord, bruke konkreter for å visualisere antall lyder. Trekke sammen lyder til ord. Bruke bokstavbrikker og stave enkle lydrette ord. Bruke Skoleskrift og skrive ord.</p>
--	--

Å kunne lese

Hovedmål: Elevene skal forstå det alfabetiske prinsipp, og etablere enkle fonologiske avkodingsferdigheter

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Høst: Få funksjonell bokstavforståelse. Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • få erfaringer med skriftspråket og bli nysgjerrige på bokstaver og skriftspråk • kjenne igjen de fleste store bokstavene • forstå sammenhengen mellom talespråk og skriftspråk • forstå at ordene er satt sammen av lyder, og at bokstavene representerer lydene • kjenne lese- og skriveretningen 	<p>Elevene skal «bades» i bokstaver fra første skoledag, og bokstavene skal raskt presenteres for elevene. De skal umiddelbart få tilgang på <u>alle</u> bokstavene slik at de kan ta de i bruk til oppdagende, meningsfull skriving og lesing.</p> <p>De skal møte bokstaver i klasserommet, på navnelapper, beskjeder, skilt og plakater. Ha lapper med navn på ting i klasserommet. Det skal henge bokstavplansjer på veggene, og alle elevene skal ha bokstavremser med store og små bokstaver på pulten. Det skal lekes med bokstavene i samlinger og på stasjoner, se på Lese-korpset og Bokstavkongen, syng alfabetsanger, bruke pedagogiske spill som f.eks. Grapho Game, På Sporet ABC og på forlagenes nettsider.</p> <p>Bruk elevenes navn aktivt i skriftspråkstimuleringen: F.eks. finne alle elevene med samme forbokstav og gruppere dem, skrive navnene, ta bilde av elevene og henge det opp sammen med bokstaven. Ha «Dagens navn» der man ser på bokstavene, teller bokstaver, ser på skrivemåte, leter etter bestemte bokstaver eller ord inni navnet etc.</p>

<ul style="list-style-type: none"> • oppleve lesing som en meningsfull aktivitet. 	<p>Det skal arbeides med dikteringer/ tekstskeping (se vedlegg: Dikteringer/tekstskeping) Disse kan f.eks. knyttes til elevenes opplevelser på skolen og fritiden eller elevenes meninger og synspunkter på ulike tema, eller man kan sammen skape fortellinger og skrive dikt sammen. Læreren skal i dette arbeidet modellere pekelesing både av korte enkeltord og av hele teksten mens man leser den høyt.</p>
<p>Vår: Formell bokstavgjennomgang Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • gjenkjenne og benevne alle store og små bokstaver • assosiere bokstaven med språklyden • vite forskjell på bokstavnavn og bokstavlyd • kunne gjennomføre en alfabetdiktat på lydnivå • kunne trekke lydene sammen og høre om det gir mening • kunne avkode både kjente og ukjente ord • kunne lese korte lydrette ord og enkle setninger • kunne lese både store og små trykte bokstaver 	<p>Formell, strukturert bokstavgjennomgang fra januar (se vedlegg: Bokstavgjennomgang i Gjøvik kommune).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduksjon av to bokstaver pr. uke. • Ha fast opplegg for gjennomgang av bokstavene for å sikre forutsigbarhet og systematikk. • Vektlegg aktiviteter som sikrer god bokstavlydforbindelse. • Grundig og kontinuerlig overvåking av elevgruppens bokstavkjennskap. • Opphold i bokstavgjennomgangen og repetisjon av vanskelige bokstaver ved behov. <p>Avkodingsundervisning, leselekser og oppfølging av leselekser:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elevene skal få ny leselekse <u>minst</u> to ganger i uka, og lærerne skal lese med sine elever <u>minst</u> to ganger i uka for å følge opp elevenes leseutvikling, veilede elevene og sikre at leksene er passe vanskelige. • Elevene skal lese på skolen hver dag, enten for en voksen eller sammen med læringspartneren. • Elevene kan gjerne lese inn leselekse på Showbie, det gir gode muligheter for å gi elever/ foreldre tilbakemeldinger og veiledning. • Lærer må daglig modellere pekelesing. Elevene skal pekelese for å sikre nøyaktig avkoding. • Veiledet lesing (se vedlegg) der en veileder både på avkoding og enkle leseforståelsesstrategier. <p>Elevene skal ha tilpassede leselekser i ulike sjangre. Det skal legges vekt på at elevene får lese tekster som de opplever som meningsfulle. Gi enkle nok leselekser for elever som akkurat har knekket lesekoden; dvs. tekster som er sammensatt av korte, lydrette ord og noen få ikke- lydrette ord som gjentas hyppig (f.eks. er- som- jeg- og) og med korte setninger. Relativt stor tekstmengde.</p>
<p>Utvikle enkle leseforståelsesstrategier. Elevene skal</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Velg ut sentrale ord fra teksten og lag begrepskart der man f.eks. fokuserer på synonymer og antonymer, over og underbegrep, beslektede ord og begreper, ser på ordets form og f.eks. finn rimord, klapp stavelser/ prikk under vokalene, tell bokstaver.

<ul style="list-style-type: none"> • kunne forutsi innholdet ved å se på bilder • kunne stoppe opp og lese om igjen ord man ikke forstår 	<ul style="list-style-type: none"> • Modeller og snakk om hvorfor man stopper opp ved ukjente og vanskelige ord og begreper mens man leser. Oppsummer ved å snakke om innholdet etter lesingen. • Ved selvstendig lesing må elevene veiledes på å lese nøye og stoppe opp og forsikre seg om at de forstår alle ord de leser.
--	---

Å kunne skrive

Hovedmål: Elevene skal etablere enkle funksjonelle skriveferdigheter.

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal oppleve skriveopplæringen som meningsfull.</p> <p>Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • få motivasjon, interesse og pågangsmot til skriving • oppleve mestring • oppdage sammenhengen mellom skrift og tale • oppdage sammenhengen mellom lyd og bokstav • kunne ta i bruk bokstavene til eksperimentering med skriving • kunne be om veiledning av lærer og forstå sitt behov for støtte i bokstavplansjer og bokstavremser • kunne uttale alle lydene i korte lydrette ord og skrive de korresponderende bokstavene 	<p>Funksjonell skriving/ fri skriving:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Skrivesaker og Læringsbrett skal være lett tilgjengelig fra første skoledag. • Gi elevene ulike typer skriveoppgaver i alle fag. Elevene skal oppleve at skrivingen har et mål og en mottaker. De kan f.eks. få skriveoppgaver der de forteller om noe de har opplevd, beskriver noe/ noen, informerer om noe, ber om noe, argumenterer for noe eller reflekterer over noe (se tipshefte og lenker bakerst i planen). • Elevene bør få skrive både på læringsbrett, f.eks. med bruk av BookCreator, og med blyant og papir. De skal få skriveoppgaver der de får mulighet til å kombinere skrift og bilder eller tegninger. • I dette arbeidet er det skrivingens funksjon, det kommuniserende aspektet ved skrivingen, som skal vektlegges. • Skrivingen skal være på elevenes premisser; elevene skal kunne løse oppgavene på sin måte, med utgangspunkt i egne forutsetninger, slik at alle elevene skal kunne oppleve mestring. De første ukene bør lekeskriving presenteres som en mulig måte å løse oppgaven på. • Skrivingen må starte med en introduksjon/ motivasjonsfase. Lærer modellerer skrivingen for elevene med eksempeltekster og skriverammer, og gir veiledning undervegs i skriveprosessen. • Veiledningen må være tilpasset elevenes utvikling, og knyttet både til innhold og de formelle sidene ved skrivingen. Skrivingen må organiseres på en slik måte at man sikrer at elevene får tilstrekkelig støtte, f.eks. ved at skriving foregår på lærerstyrt stasjon eller ved

<ul style="list-style-type: none"> • kjenne skrivemåten på bokstavene • kunne lage tekster som kombinerer skrift med bilder 	<p>at man legger skriving til tidspunkt der det er godt bemannet.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det må også legges til rette for at elever kan lære av hverandre, f.eks. ved at de viser fram arbeidene sine til hverandre og får inspirasjon og ideer av hverandre eller ved at de samarbeider om skriveoppgaver. • Vis at skrivearbeidene verdsettes ved at de på ulike måter publiseres, stilles ut og ved at elevene får del i hverandre tekster. • Elevene har bokstavplansjer på pulten, til støtte i skrivingen. <p>Etter jul startes den formelle bokstavgjennomgangen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lærer må modellere skriving av bokstaven og tenke høyt mens man viser startpunkt, skriveretning og bokstavens form. • Ha tett oppfølging av elevene når de øver på å forme bokstaver, f.eks. kan dette gjøres på lærerstyrt stasjon. <p>Tydlig skille på å øve på bokstavforming og fri skriving, f.eks. ved at elevene har ei «penskriftbok» der de øver på å forme bokstaver, og der det er viktig at bokstavene skrives riktig. Elever som er klare for det, kan også få veiledning på bokstavforming når det er fri skriving.</p>
---	--

Kartlegging og tiltak på 1. trinn

Det er viktig å få god oversikt over elevenes språklige og skriftspråklige ståsted så snart som mulig etter skolestart. Vær oppmerksom og observer elevene i undervisningen og i lek og samspill med andre barn og voksne. Bruker eleven språket aktivt? Deltar eleven i språklek? Viser eleven interesse for høytlesning? Elever med svake språkferdigheter eller svak språklig bevissthet skal identifiseres så fort som mulig og treffsikre tiltak skal iverksettes, gjerne i samråd med språk- og leseveileder. Elever som ikke hører rim, ikke er i stand til å lytte ut framlyd og alle lyder i enkle, lydrette ord skal daglig få korte undervisningsøkter med språkleker og oppdagende skriving i små grupper.

Elever som har kommet godt i gang i sin skriftspråklige utvikling og har knekket lesekoden før, eller rett etter skolestart, bør få enkle, tilpassede leselekser. Benytt gjerne heftet «Kartlegging av skriftspråklige ferdigheter ved skolestart» for å få oversikt over elevgruppa.

Etter jul, når den formelle bokstavgjennomgangen og leseopplæringen tar til, skal alle elevene følges nøye opp slik at man tidlig identifiserer og følger opp elever som strever med å lære bokstavene og trekke dem sammen til korte ord. Disse elevene skal ha korte daglige undervisningsøkter i små grupper der det fokuseres på forståelse av sammenhengen mellom bokstav og lyd, og å trekke bokstavene sammen.

Udirs kartleggingsprøve i lesing gjennomføres på våren, og elever som er i oppfølgingsområdet skal kartlegges videre med dynamisk kartleggingsmaterieell fra God Lesestart (Lundberg og Herrlin 2008) for sikre god å tilpasning av opplæringen.

Mål og arbeidsmåter for 2. trinn

Muntlige ferdigheter

Hovedmål: Utvikle god språklig bevissthet, godt ordforråd, begrepsapparat og gode kommunikasjonsferdigheter

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • videreutvikle språklig bevissthet, kunne samtale om ulike sider ved språkets form • kunne utforske eget talespråk og samtale om forskjeller og likheter mellom talespråk og skriftspråk. • kunne lytte til skjønnlitteratur og sakprosa og samtale om innholdet • kunne lytte, ta ordet etter tur og gi respons til andre i samtaler • kunne samtale om hvordan eget språkbruk påvirker andre <p>Øke ordforråd/ begrepsforståelse og</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne utforske og samtale om betydningen av ord og uttrykk i alle fag • kunne spørre om ords betydning. • kunne beskrive, forklare, og kategorisere ord 	<p>Nødvendig repetisjon av språkleker på høsthalvåret. Arbeidet med repetisjonen skal knyttes opp mot skriftspråket, f.eks. skrive flerstavellesord på lapper, markerer vokalene og klipper ordene opp i stavelser, skrive sammensatte ord på lapper, bytte ut bakerste leddet og får nye ord osv.</p> <p>I undervisningen i de ulike fagene og i her-og-nå situasjoner må læreren rette oppmerksomheten mot ukjente ord, være bevisst på å bruke ukjente ord og å stoppe opp og undre seg over ords betydning sammen med elevene.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lag tankekart, både på tavle, med blyant og papir og Kidspiration. Fokuser på f.eks. over- og underbegreper, synonymer og antonymer, beslektede ord og begreper ordets form og bruken av ordet (se vedlegg: Systematisk begrepsinnlæring). • Velg ut sentrale og gjerne fagovergripende begreper «dagens ord» der man fokuserer på ordets betydning, <p>Sett av tid til daglig høytlesning (se vedlegg Dialogisk høytlesning). Stopp opp og inviter elevene inn i boka ved å snakke om både handling og ord og uttrykk i teksten.</p> <p>Gi rom for at elevene får formidle informasjon, opplevelser, tanker og meninger.</p> <ul style="list-style-type: none"> • F.eks. i samlinger der elevene får fortelle noe fra helgen/ ferien eller fortelle hva de har gjort i friminuttet eller snakke om og argumentere for temaer som er viktige for dem. • Vær oppmerksom på elever som er stille og styr samtalen slik at de også får mulighet til å komme med sine tanker. • Tilrettelegg samtalsituasjonene slik at alle elever føler seg trygge nok til å ville formidle og delta i samtalen f.eks. ved å lage mindre grupper og ved å verdsette alle utsagn.

	<ul style="list-style-type: none"> • Bruk av Læringspartner vil bidra til å aktivisere alle eleven muntlig (se vedlegg Læringspartner). • Vær bevisst på å benytte åpne spørsmål i dialogen med elevene og nedtone egen taletid til fordel for elevenes innspill. • Bruk gjerne Kidspiration til støtte for å få struktur i fortellingen. <p>Øv opp elevenes lytteferdigheter; dvs. å høre på hva de andre sier og gi respons til andres utsagn på en hyggelig måte. Læreren er en god rollemodell ved å anerkjenne alle utsagn.</p> <p>Ha klassens time med temaer der elevene får diskutere hvordan man bør oppføre seg mot hverandre og hvordan man kan bruke ord, kroppsspråk og mimikk både til å støtte og å krenke hverandre. Ha samtale og vis med rollespill.</p>
--	---

Å kunne lese

Hovedmål: Etablere sikre fonologiske avkodingsferdigheter og begynnende leseforståelse

Delmål:	Arbeidsmåter:
Få automatisert og sikker bokstavkunnskap.	Gjennomføre bokstavtest ved skoleårets begynnelse, teste både benevning av bokstaven og å skrive bokstaven. Repetisjon av bokstavene for å sikre at alle elevene har god forståelse for sammenhengen mellom lyd og bokstav, samt skrivemåte. Stadig felles fokus på utfordrende bokstaver, dvs. lavfrekvente bokstaver og bokstaver med lyd eller form som ligner hverandre. Bokstavkurs og grundig oppfølging av elever som har ekstra behov for det. Benytte læringsbrettet og egnede applikasjoner f.eks. GraphoGame og På Sporet ABC til de elevene som har behov for det.
Utvikle gode avkodingsstrategier: Eleven skal <ul style="list-style-type: none"> • kunne lese enkle ord og setninger nøyaktig og med forståelse • kunne dele lydrette ord i enkeltlyder og stavelser • kunne gjenkjenne vokaler og konsonanter • kunne lese ord med vanlige sammensatte grafemer, diftonger og konsonantforbindelser 	Det er viktig å sette av tid til og å vektlegge grundig avkodingsundervisning: <ul style="list-style-type: none"> • Modellere pekelesing og sammentrekning av lydene daglig for elever som er helt i startfasen av sin leseutvikling, arbeide for å sikre elevenes forståelse for nøyaktig lesing og sikker bokstav/lyd-forbindelse. • Arbeid med vokaler, konsonanter og de fire diftongene ved å markere vokaler og diftonger i ord, og lese flerstavellesord ved å se etter vokalene/ diftongene. Finne en-stavellesord og to-stavellesord og tre-stavellesord i tekst, prikke under vokalene og dele ord i stavelser. Bruke gitter, silhuett-diktat, hentediktat og lukeoppgaver for å fokusere på ords skrivemåte. Benytte pedagogisk programvare og forlagenes nettsider for å trene på ferdigheter.

<ul style="list-style-type: none"> • kunne lese ord med dobbeltkonsonant. <p>kunne gjenkjenne og lese noen ikke-lydrette småord</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Fokusere på ikke- lydrette ord ved å lydere alle bokstavene og deretter sammenligne skrivemåte og uttale – samtale om staveregler for f.eks. o for å-lyd, stumme lyder, dobbeltkonsonant. Gruppere ord med felles stavemåte, f.eks. med sammensatte grafemer som rt, rn, ng, sj og kj, eller ord med konsonantforbindelser. Lag gjerne plakater med slike «ordfamilier» i fellesskap med elevene. Ha plakaten på veggene i klasserommet, og fyll de opp etter hvert som elevene oppdager stadig flere ord med felles stavemåte. • Utforske de aller vanligste ikke- lydrette ordene (f.eks. jeg, her, og, ikke, de, det, men, for) ved å sammenligne skrivemåte og uttale. Ha plakater på veggene med ikke-lydrette ord. Gi elevene lesebestillinger; f.eks. lese og lete etter ord med dobbeltkonsonant, ord med diftonger, ikke lydrette ord. • Gjør enkeltelevers spørsmål og undring omkring skrivemåte til klassens «felleseie» for å øke elevenes oppmerksomhet og nysgjerrighet for skrivemåter. <p>Elevene skal ha leseleksjoner hver dag, og leseleksjonene må følges opp på skolen og hjemme (se vedlegg Foreldreveiledning):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elevene skal ha tilpassede leseleksjoner. Elever som er i startfasen av sin leseutvikling skal lese tekster som i hovedsak består av korte, lydrette ord og korte setninger – med relativt høy tekstmengde for å sikre at de får mye trening. Elever som er sikre fonologiske lesere skal etter hvert få tekster med innslag av lengre ord, ikke-lydrette ord og med lengre setninger. <p>Lærerne skal lese med sine elever <u>minst</u> to ganger pr uke for å følge opp elevenes leseutvikling, veilede elevene og sikre at leksjonene er passe vanskelige. Elevene skal benytte applikasjoner på Læringsbrett, f.eks. Showbie, til å lese inn lydfiler, lytte til seg selv og sende til læreren. Læreren gir tilbakemeldinger og veiledning på lydfilene. Elevene skal lese på skolen hver dag, enten for en voksen eller sammen med læringspartneren. Elevene skal delta i leseaktiviteter og dialoger i par, på stasjoner og i full klasse.</p>
<p>Utvikle leseforståelsesstrategier Eleven skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne tenke over hensikt og mål med lesingen i samarbeid med lærer • kunne se på bilder og overskrift og forutsi innholdet i teksten 	<p>Leseforståelsesstrategier må jobbes med både i forbindelse med høytlesning og selvstendig lesing. Elevene skal møte et rikt utvalg av tekster – både skjønnlitterære og fagtekster. Rett oppmerksomheten mot type sjanger og knytt formålet med lesing opp mot den. Skal vi lese for å lære, for å kose oss? Lesemåte og strategibruk skal knyttes opp mot type tekst og formålet med å lese.</p> <p>Aktivere forkunnskaper:</p>

<ul style="list-style-type: none"> • kunne tenke gjennom hva man vet om tekstens tema • kunne gjette og forutsi hva som kommer til å skje • kunne spørre hva vanskelige ord betyr • kunne sammenligne innholdet i teksten med egne kunnskaper om tekstens tema • kunne stille enkle spørsmål til teksten og svare på enkle spørsmål fra teksten • kunne gjenfortelle innhold i enkle tekster 	<p>Se på bilder, overskrifter og innledning og uthevede ord og snakk om dem før man begynner å lese. Still spørsmål som f.eks. «Hva kan dette handle om, hva vet vi om dette fra før av»</p> <p>Benytte applikasjonen Kidspiration for å lage tankekart/ begrepskart både før, underveis og etter lesingen.</p>
--	---

Å kunne skrive

Hovedmål: Elevene skal etablere enkel og funksjonell skriveferdighet.

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal oppleve skriveopplæringen som meningsfull</p> <p>De skal få forståelse av hensikten med å skrive, og få erfaringer med skrivning som kommunikasjonsform.</p> <p>Eleven skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne skrive ulike typer sammenhengende tekster på et enkelt nivå • lage tekster som kombinerer skrift med bilder • kunne be om veiledning av lærer og forstå sitt behov for støtte i bokstavplansjer 	<p>Gi elevene daglig ulike typer skriveoppgaver som oppleves meningsfulle, der de kjenner at det er et mål med skrivningen, f.eks. skriveoppgaver der elevene forteller om noe de har opplevd, beskriver noe/ noen, informerer om noe, argumenterer for noe eller reflekterer over noe.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eksempler: Skrive eventyr, lage tegneserie, skrive ny slutt på en historie, skrive fra tur, ferie, skidag, teaterforestillinger, fortelle framgangsmåten i forsøk, formingsoppgaver, matoppskrifter el, lage regnefortellinger, skrive viktige beskjeder, beskrive noe f.eks. kjæledyret, sykkel eller huset sitt, eller skriveoppgaver der elevene argumenterer og reflekter over temaer som er viktige for dem, f.eks. mobbing, dataspill, leggetider, fritidsinteresser osv. • Skrivningen må starte med en introduksjon/ motivasjonsfase. Lærer modellerer skrivningen for elevene med eksempeltekster eller skriverammer, og gir tilpasset veiledning underveis i skriveprosessen. Benytt gjerne skrivestartere som stimulerer og støtter elevene i skrivning av ulike tekstsjangre. • Skriveveiledningen må være knyttet både til innhold og de formelle sidene ved skrivningen.

	<ul style="list-style-type: none"> • Skrivningen må organiseres på en slik måte at det legges til rette for at elever kan lære av hverandre, f.eks. ved samarbeid om skriveoppgaver. • Vis at skrivearbeidene verdsettes ved at de på ulike måter publiseres, stilles ut og ved at elevene får del i hverandre tekster. • Benytte ulike applikasjoner som f.eks. Book Creator, Kidspiration og Showbie. Søke opp relevante bilder, lagre i kamerarullen og hente opp. <p>Benytte talende tastatur som støtte når de produserer tekster, f.eks. Skoleskrift3.</p>
<p>Elevene skal kunne noen formelle sider ved skriving. De skal</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne skrive korte, enkle setninger med riktig setningsstruktur • kunne skrive enkle setninger med mellomrom mellom ordene. • kunne bruke store og små bokstaver, punktum, spørsmålstegn og utropstegn • vite at tekster har overskrift • kunne skrive de vanligste ikke- lydrette ordene. • kunne få med alle lydene i korte lydrette ord • være nysgjerrige på skrivemåten til ord med sammensatte grafemer og ikke-lydrette ord. • kunne skrive tekster for hånd og med tastatur. <p>Elevene skal utvikle funksjonell håndskrift.</p>	<p>Arbeidet med de formelle skriveferdighetene skal i så stor grad som mulig skje i forbindelse med funksjonell skriving – dvs. i forbindelse med skriveoppgaver som oppleves meningsfulle og motiverende for elevene.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ha daglige samtaler om ords skrivemåte, undre seg sammen over hvordan ord skrives, ta fatt i enkeltelevers spørsmål om skrivemåte og diskuter det i klassens fellesskap. • Skriveoppgaver der det fokuseres på ulike formelle sider ved skrivingen og der elevene vurderer eget arbeidet opp mot noen på forhånd gitte kriterier, f.eks.: <ul style="list-style-type: none"> ○ Har teksten overskrift? ○ Har du skrevet minst fem setninger? ○ Er det mellomrom mellom alle ordene? ○ Har alle setninger stor bokstav og punktum/spørsmålstegn? ○ Ha du brukt små bokstaver? ○ Har du funnet et bilde som passer til teksten? • Elevene får øve på å skrive enkle tekster på Læringsbrettet. Her fokuseres det på bruk av tastatur: finne riktig bokstav, mellomtast, punktum, spørsmålstegn, enter, stor bokstav. <p>Bokstavene gjennomgås på nytt, denne gangen med fokus på skrivemåte.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bruk egen penskriftbok der det fokuseres på å skrive bokstavene riktig og pent. • Ha bokstavhus på veggen og plansjer som viser skriveretning på pulten. • Gi tilpasset veiledning; noen av elevene er motiverte for å lære sammenhengende skrift på 2. trinn, mens noen få elever fremdeles kan bruke store bokstaver. • Elevene har bokstavplansjer som viser skriveretning på pulten, til støtte i skrivingen.

kunne skrive alle store og små bokstaver på riktig måte.	
--	--

Kartlegging og tiltak på 2. trinn

Elevenes leseutvikling må hele tiden overvåkes nøye, slik at man på et tidlig tidspunkt identifiserer elever som er i ferd med å spore av eller stoppe opp i sin leseutvikling (se vedlegg Dynamisk kartlegging). Elever som strever med avkoding står i fare for å bli *kompensatoriske lesere*, dvs. at de vil kompensere for sviktende leseferdigheter med å gjette i stedet for å avkode nøyaktig. For å unngå dette er det viktig at de leser enkle tekster, gjerne satt sammen av relativt korte og, i hovedsak, lydrette ord. Ellers er det viktig at elevene pekeleser (spesielt ukjente ord), for å sikre den nøyaktige lesingen og at de roses for nøyaktig lesing. Med utgangspunkt i elevenes utfordringer må tiltak som f.eks. bokstavkurs eller Veiledet lesing (se vedlegg) iverksettes.

Mål og arbeidsmåter på 3. og 4. trinn

Muntlige ferdigheter

Hovedmål: Videreutvikle god språklig bevissthet, ordforråd, begrepsapparat og kommunikasjonsferdigheter.

Delmål:	Arbeidsmåter:
Elevene skal kunne samtale om språket og bruke fagspråk om <ul style="list-style-type: none">• setningsoppbygging bøying av verb, substantiv og adjektiv	Det skal settes av tid til samtale om språk. Lærer og elever skal sammen fokusere på ulike språklige fenomen i arbeidet med tekster og temaer i ulike fag: <ul style="list-style-type: none">• fokuser på ordenes oppbygging f.eks. forstavelser og endinger, rotmorfem, sammensatte ord.• sorter ord i ulike ordklasser (verb, substantiv og adjektiv) Benytt setningspuslespill, dvs. klippe opp setninger og diskutere setningsstruktur f.eks. hvordan man kan manipulere på ordene i en setning, endre setningens mening ved å bytte om på ord, endre tegnsetting og lage spørresetninger osv.
Elevene skal etablere godt ordforråd og god tekstforståelse slik at de kan <ul style="list-style-type: none">• lese og lytte til fortellinger, eventyr, sangtekster og fagtekster• kommunisere og samhandle med andre	Sett av tid til høytlesning i alle fag. Fokuser på ord og begreper både under høytlesning, i arbeid med temaet og i her-og-nå situasjoner. <ul style="list-style-type: none">• Rett oppmerksomheten mot ukjente ord, og vær spesielt oppmerksom på akademiske ord, dvs. ord som trengs for å diskutere, argumentere, beskrive, stille oppklarende og utdypende spørsmål.• Tren på å gi presise forklaringer av vanskelige ord og begreper og for eksempel forklare ord med over- og underbegreper, synonyme og antonymer.

<ul style="list-style-type: none"> • ta del i undervisningen og i faglige samtaler 	<ul style="list-style-type: none"> • Benytte apper som f.eks. Kidspiration for å lage tankekart og som støtte til muntlige framlegg. • Ha «dagens ord», knyttet til temaene man arbeider med i de ulike fagene. Her fokuseres både på ordets betydning og form (se vedlegg: Systematisk begrepsinnlæring). Ha «ord-bank» el. på veggen for å synliggjøre nye innlærte ord.
<p>Elevene skal videreutvikle situasjonsuavhengig språk slik at de</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan følge opp innspill fra andre og stille oppklarende og utdypende spørsmål • kan holde muntlige presentasjoner både med og uten bruk av digitale verktøy <p>kan reflektere over hvordan man bruke språket til å påvirke andre og hvordan man tilpasser språket til ulike situasjoner</p>	<p>Legg opp til at elevene har muntlige presentasjoner og framlegg med og uten bruk av digitale verktøy som f.eks. Book Creator, Kidspiration, Pages.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Øv på intonasjon og stemmebruk i høytlesning av ulike tekster og fortellinger. Bruke kjente fortellinger, dikt, vitser og gåter. • Øv på å lytte, vise interesse, stille spørsmål og kommentere medelevers innspill på en positiv og støttende måte. • Gi rom for at alle elevene får formidle informasjon, opplevelser, tanker og meninger. F.eks. ha samlinger der elevene får fortelle noe de har opplevd. • Ha «Klassens time» der elevene får snakke om og argumentere for temaer som er viktige for dem og om hvordan man bør oppføre seg mot hverandre. F.eks. kan man legge opp til rollespill for å illustrere hvordan man kan krenke andre med verbalt og ikke-verbalt språk. • Bruk av Læringspartner vil bidra til å aktivisere alle elevene muntlig (se vedlegg Læringspartner). <p>Lærer er i alt dette bevisst sin egen kommunikasjon med elevene ved å:</p> <ul style="list-style-type: none"> • benytte åpne spørsmål i dialogen med elevene og nedtone egen taletid til fordel for elevenes innspill. • vektlegge og verdsette elevenes utsagn ved å vise til dem og innarbeide dem i klassedialogen

Å kunne lese

Hovedmål: å kunne lese tekster med flyt og forståelse og kunne ta i bruk lesestrategier for å lære.

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Utvikle gode avkodingsferdigheter:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tilegne seg strategier for lesing av lange og vanskelige ord 	<p>Utvikle kunnskapen om ord – dvs. ordenes struktur og oppbygging. Ta dette i bruk i lesingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rette elevenes oppmerksomhet mot forstavelser, rotmorfem og endinger i ordene. • Finne ord med flertallsendinger og sammensatte ord.

<ul style="list-style-type: none"> • automatisere høyfrekvente ord • øke kunnskapen om oppbygging av ord/ orddeler og benytte seg av kunnskapen om ord når man leser • kunne lese stille uten lyd- og munnbevegelser • kunne tilpasse lesehastigheten til tekstens vanskegrad <p>kunne velge bøker på biblioteket ut fra interesse og leseferdighet</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dele lange ord i stavelser, ved å finne vokaler/diftonger. • Fokus på ikke- lydrette ord, avgjøre hva som ikke er lydrett og lage egen huskeregel. • Grupper ordfamilier, f.eks. ord med sammensatte grafemer og stumme bokstaver. <p>Gjør undringen rundt ords skrivemåte, struktur og oppbygging til gruppens felleseie i dialog og felleskap, f.eks. ved å lage plakater der ordfamilier er gruppert.</p> <p>Bruke elementer fra intensive lesekurs i fellesundervisningen, f.eks. i forbindelse med klasselesekurs for å rette elevenes fokus mot detaljer i ord og setninger (se vedlegg Klasselesekurs):</p> <ul style="list-style-type: none"> • silhuetter • gitter • setningspuslespill
<p>Utvikle gode leseforståelsesstrategier:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne samtale om forskjellen mellom meninger og fakta i tekster • ha kjennskap til ulike sjangre, som dikt, vitser, gåter, eventyr, fortelling, fagtekst, lister, brev intervju, bokanmeldelser • kunne variere lesingen og strategibruken etter sjanger og formålet med lesingen • kunne forutsi innholdet og ha forventninger til teksten • kunne hente fram bakgrunnskunnskaper både før og undervegs i lesingen • kunne bruke bakgrunnskunnskapene for å overvåke egen forståelse og for å 	<p>Elevene skal hyppig kartlegges dynamisk (se vedlegg) slik at man har god oversikt over elevenes leseutvikling og kan tilpasse veiledningen og tekster til elevenes lesenivå. Det innebærer at elevene skal mestre ca. 90% av ordene ved selvstendig lesning og ca. 80-85 % av ordene ved veiledet lesing. Elevene skal lese så enkle tekster at de opplever å kunne lese med god flyt og intonasjon og at de kan bruke tankeressursene sine til innholdsforståelse. Bruk knyttneveregelen (se vedlegg) for å vurdere egne leseferdigheter og velge tekster og bøker med passende vanskegrad. Ha fokus på og rose nøyaktig lesing framfor rask feillesing.</p> <p>Bruk Helhetslesning (Frost) i gjennomgang av leselekser og arbeid med felles tekster (Veiledet lesing). Sett stillelesing og høytlesning for elevene i system – f.eks. med lesekvart og faste lesestunder. Ha rik tilgang på bøker i klasserommet og besøk skolebiblioteket regelmessig. Les ulike typer tekster på bøker og skjerm, både i felleskap, høytlesning og selvstendig.</p> <p>Lærerne skal lese både kjent og ukjent tekst med sine elever <u>minst to</u> ganger pr uke for å følge opp elevenes leseutvikling og:</p> <ul style="list-style-type: none"> • veilede elevene i avkoding og i bruk av lesestrategier (se vedlegg Veiledet lesing) • sikre at leksene er passe vanskelige (se vedlegg Knyttneveprøven).

<p>tenke framover i teksten</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne passe på at man forstår alle ord, setninger og teksten som helhet og stoppe opp og spørre eller lese om igjen dersom man ikke forstår • kunne finne svar på spørsmål i en tekst • kunne stille spørsmål til både skjønnlitterære tekster og fagtekster • kunne gjenfortelle en tekst. 	<p>Elever skal lese minimum 15. min hjemme hver dag, og ha lesekort som underskrives av foreldre. Legg opp til at elevene får lese inn leselekse på Showbie og gi tilbakemeldinger og veiledning både til elever og foreldre. Foreldrene skal i utviklingssamtaler og på foreldremøte få veiledning på hvordan de kan støtte barnet sitt slik at man sikrer at barna i får god støtte.</p>
--	--

Å kunne skrive

Hovedmål: Elevene skal etablere funksjonell skriveferdighet.

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne skrive både beskrivende, argumenterende og fortellende tekster • kunne skrive en tekst med struktur og sammenheng, dvs. med begynnelse, handling og avslutning • skrive sammendrag ved hjelp av rekkefølgekart • kunne skrive mer komplekse setninger med flere ledd • forstå hva det innebærer å «kle på» ord og setninger • kunne skrive setninger med komma og andre skilletegn • kunne skrive tekster på tastatur og med 	<p>Elevene skal få ulike typer skriveoppgaver som oppleves meningsfulle for dem, der de kjenner at det er et mål med skrivingen. Det må derfor brukes tid til introduksjon av skriveoppgavene og til en motivasjonsfase i forkant av skrivearbeidene. Eleven må få oppleve at flere av skrivearbeidene har en bestemt mottaker eller mottakergruppe. Arbeidet med de formelle skriveferdighetene skal i så stor grad som mulig skje i forbindelse med funksjonell skriving – dvs. i forbindelse med skriveoppgaver som oppleves meningsfulle.</p> <p>Gi elevene konkrete skriveoppgaver. Modeller hvordan man skriver tekst med overskrift som passer, innledninger, hoveddel og avslutninger.</p> <p>Gi elevene varierte skriveoppgaver:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fortellende tekster (fortelle om f.eks. en kjent person, seg selv, familien sin, steinalderen etc.) • Beskrivende og informerende tekster (beskrive og informere om f.eks. et dyr, et land, en planet, kroppen etc.) • Argumenterende tekster (benytt situasjoner som opptar elevene, f.eks. leggetider, bruk av utebukse, skjermtid. Argument= en påstand/ faktasetning og en mening/ begrunnelse) • Bruk skrivestartere og skriverammer.

<p>god og leselig håndskrift</p> <ul style="list-style-type: none"> • få innsikt i rettskrivingsregler • kunne ta kontakt med lærere for å få veiledning og for å formidle tanker i forbindelse med skrivingen 	<ul style="list-style-type: none"> • Bruk medelevers tekster og ulike typer litteratur på papir og skjerm som inspirasjonskilde og modell for elevenes egen skriving. • Elevene skal få bruke både papir/blyant og læringsbrett i sine skrivarbeider. • Benytte ulike apper som f.eks. Book Creator, Kidspiration og Showbie. Søke opp relevante bilder, lagre i kamerarullen og hente opp. • Skrivingen skal i all hovedsak foregå på skolen, slik at elevene kan få veiledning underveis i skriveprosessen. Veiledningen må gis både individuelt og i fellesskap. • Gi elevene ulike typer respons på skrivarbeidene. • Sett av tilstrekkelig tid til skriveoppgavene slik at elevene får mulighet til å ferdigstille arbeidene sine. <p>Organiser slik at elevene får tilstrekkelig støtte i skrivingen. Elevene må få mulighet til å bruke ferdighetene sine til å skrive produkter de er fornøyd med, slik at de opplever mestring. Det er bedre med noen få gode skrivarbeider enn mange dårlige og halvferdige.</p>
--	--

Kartlegging og tiltak på 3. og 4. trinn

Elever som skårer under bekymringsgrensen på Udirs kartleggingsprøve i lesing for 3. trinn skal kartlegges videre med tanke på å avdekke årsaken til vanskene. Kartleggingsprøvene skal gjennomgås i samarbeid med språk- og leseveileder og ledelsen ved skolen, og det skal umiddelbart igangsettes tiltak som f.eks. klasseleskurs (se vedlegg) for hele elevgruppa og intensive lesekurs for små grupper elever eller enkeltelever som har behov for det. På 3. og 4. trinn er mange av elevene sikre fonologiske lesere. De gjenkjenner mange ikke-lydrette småord og vanlige orddeler, som for eksempel forstavelser og endinger. De leser enkle tekster med noe flyt, men er ennå ikke i stand til å lese utfordrende tekster (dvs. tekster med mange lange, ikke- lydrette ord og lange og kompliserte setninger) med flyt og god forståelse. Det er viktig å være oppmerksom på mulig feilutvikling. På 3. og 4. trinn kan elever utvikle seg til å bli *kompensatoriske lesere*, dvs. at de vil kompensere for sviktende leseferdigheter med å gjette, spesielt dersom tekstene er for vanskelige. For andre elever er utfordringen at lesingen ikke blir automatisert. Elever som er *ikke- automatiserte lesere* avkoder nøyaktig, men altfor sent. De er ikke i stand til å se større enheter i teksten, som for eksempel orddeler, hele ord og etter hvert setningsdeler, men leser til dels lyd for lyd eller ord for ord. For å overvåke elevenes leseutvikling kan man benytte seg av dynamisk kartlegging (se vedlegg).

Mål og arbeidsmåter for 5.-7. trinn

Muntlige ferdigheter

Hovedmål: etablere språklige ferdigheter til bruk til tenking, forståelse, kommunikasjon og samhandling.

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • få positive opplevelser ved å uttrykke og utfolde seg muntlig • lytte til og bygge på andres innspill i faglige samtaler • bruke fagspråk og kunnskap om ordklasser og setningsoppbygging i samtale om egne og andres tekster • presentere, fortelle og diskutere på hensiktsmessige måter både spontant og planlagt, foran et publikum og med bruk av digitale ressurser • utforske og reflektere over sammenhengen mellom språk og identitet • reflektere etisk over hvordan eleven framstiller seg selv og andre i digitale medier 	<p>Samtaler og dialoger med elevene i full klasse, grupper og læringspartner (se vedlegg Læringspartner) må vektlegges i alle fag.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gruppesamtaler: øve på aktiv lytting, gi positive og relevante tilbakemeldinger, å være bevisst på mimikk og kroppsspråk, å vente på tur. Læreren må styre ordet og passe på at alle slipper til i samtalen, samt tone ned egen taletid. Elevene skal oppleve seg selv som viktige bidragsytere ved at alle innspill verdsettes. • Utstrakt bruk av åpne spørsmål. Gi elevene rike oppgaver der de får arbeide med åpne, undrende spørsmål framfor lukkede faktaspørsmål, slik at alle elevene opplever at de har noe å bidra med. • Systematisk begrepsinnlæring i kontekst (se vedlegg) Begrepsinnlæringen kan gjerne være lekpreget; dvs. med bruk av spill, mimelek, hentediktat, stafetter, konkurranser, og begrepskart. • Begrepsinnlæringen skal være kontinuerlig, som en naturlig del av fagene og temaene. Ha kontinuerlig dialog med elevene om hvilke ord som er mest sentrale og hvilke ord er utfordrende. • Uttrykke egne meninger, respektere andres meninger, diskutere (benytte dialogspill, rekkeframlegg, lærende møter, IGP, dvs. at elevene først får tenke alene, deretter diskutere i gruppe og til slutt legger gruppa fram i plenum.) • Øve på å formidle gjennom rollespill, skuespill, improvisasjon, mimelek. • Lage og fremføre presentasjoner på ulike digitale plattformer som f.eks. Keynote, PowerPoint og iThoughts. <p>Vektlegg og sett av tid til høytlesning og samtale om tekst og ukjente ord og begreper i teksten.</p>

Å kunne lese

Hovedmål: å kunne lese for å lære i alle fag

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Å kunne lese for å lære i alle fag innebærer at elevene kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lese både på papir og digitalt • lese og reflektere over skjønnlitteratur og 	<p>Det skal settes av tid til både høytlesning og selvstendig lesning. Elevene skal møte ulike typer tekster i alle fag, og alle lærere i alle fag må derfor arbeide med å øke elevenes forståelse av tekstene de møter i det aktuelle fagene. Lærer og elever skal sammen reflektere over både innhold og språklige detaljer i tekstene (stasjonsundervisning, grupper, læringspartner og i plenum).</p>

<p>sakprosa på bokmål, nynorsk, samisk, svensk og dansk.</p> <ul style="list-style-type: none"> • beherske lesestrategier tilpasset formålet med lesingen • vurdere tekster kritisk. • lese sammensatte tekster som kan inneholde både skrift, illustrasjoner, tall, tabeller og andre uttrykksformer 	<p>Dette innebærer at læreren sammen med elevene reflekterer over hva som er hensikten med lesingen og hvilke lesestrategier som kan være aktuelle. Aktuelle spørsmål kan f.eks. være:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvordan leser vi sammensatte tekster med tabeller, billedtekster, illustrasjoner, fotnoter etc.? • Hvordan leser vi instruksjoner og oppskrifter? • Stemmer tekstens innhold overens med det vi vet om emnet fra før? Hva er ny informasjon? • Er noe av informasjonen motstridende? Hvordan kan vi vite om informasjonen stemmer? • Hva gjør vi når vi kommer til ord vi ikke kjenner? • Nøkkelord, bilder, bildetekst, overskrift osv. <p>Bruke ulike lesestrategier (se vedlegg Lesestrategier) og ulike lesemåter, som f.eks. skumlese, letelese og nærllese, til ulike formål og i møte med ulike typer tekster (se vedlegg Lesemåter).</p> <p>Bruke opptaksmuligheter på digitale plattformer, lytte og vurdere sin egen lesing og uttrykksmåte.</p> <p>Benytte Klasselesekurs med fokus på utvikling av begrepsutvikling (se vedlegg). Elever som har avkodingsvansker skal tilbys intensive lesekurs etter Frosts Helhetslesingsmodell (se vedlegg). Veiledet lesing (se vedlegg) kan benyttes for å sikre at elever får tilpassede leseleker og tilpasset veiledning.</p> <p>La elevene lese for andre: diskuter med elevene om det er forskjell på hvem mottakeren er (barn, eldre osv.)? Øv på å lese etter tegnsetting slik at andre forstår og legg vekt på tydelig artikulasjon og intonasjon.</p> <p>Bruke og orientere seg på biblioteket. Ha jevnlig besøk på biblioteket der elevene presenteres for ulike type tekster.</p>
--	--

Å kunne skrive

Hovedmål: Elevene skal etablere funksjonell skriveferdighet

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne beskrive, fortelle, argumentere og reflektere i ulike muntlige og skriftlige 	<p>Elevene skal skrive ulike tekster i ulike fag og til forskjellig formål. Elevene skal både skrive for hånd og på tastatur og kunne benytte ulike digitale løsninger tilpasset formålet med skrivingen.</p>

<p>sjangre og for ulike formål</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne skrive tekster med funksjonell håndskrift og med flyt på tastatur • kunne skrive tekster med tydelig struktur og mestre sentrale regler for rettskriving, ordbøying og tegnsetting • kunne gi tilbakemelding på medelevers tekster ut fra kriterier og bruke tilbakemeldinger i bearbeiding av egne tekster • kunne utforske og beskrive samspillet mellom skrift, bilder og andre uttrykksformer og lage egne sammensatte tekster • kunne være kreativ og skapende med digitale ressurser • kunne orientere seg i faglige kilder på bibliotek og digitalt, vurdere hvor pålitelige kildene 	<p>Alle lærere i alle fag må vektlegge skriveopplæring i sitt fag (sjanger).</p> <p>Fokuser på tekstens formål slik at elevene opplever skrivingen som meningsfull:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dialog i forkant av skrivingen med spørsmål som: hva skal teksten brukes til, hvem skal lese den og hvordan skal den vurderes. • Elevene skal få varierte skriveoppgaver der de skriver for sin egen del (for å huske og lære), og med en eller flere eksterne mottakere som f.eks. lærer, medelever eller hjemmet. • Fokuser på sjanger og bruk modelltekster for å vise særtrekk ved ulike type tekster som f.eks. fagtekster, leserinnlegg, reklame, fortellinger og dikt. • Fokuser på hvordan illustrasjoner og tekst utfyller hverandre. • Legg til rette for at elevene innarbeider vaner for å vurdere og korrigere eget arbeid, både med tanke på innhold og form; f.eks. med tanke på rettskriving, ordbøying og tegnsetting. • Bruk grupper og læringspartnere aktivt i arbeidet med skriving. Legg til rette for at elevene kan samarbeide både om tekstskapning og med å gi tilbakemeldinger på hverandres tekster for å bruke disse tilbakemeldingene i videre arbeid med teksten.
---	---

Kartlegging og tiltak for 5.- 7. trinn

Elever som har skåret under bekymringsgrensa på Nasjonal Prøve eller andre kartleggingsprøver i lesing skal kartlegges videre med tanke på å avdekke årsaken til vanskene. Kartleggingsprøvene skal gjennomgås i samarbeid med språk- og leseveileder og ledelsen ved skolen, og det skal umiddelbart igangsettes tiltak for elevgruppa som helhet, små grupper elever eller enkeltelever dersom det er behov for det.

Mål og arbeidsmåter for 8.-10.trinn

Muntlige ferdigheter

Hovedmål: etablere språklige ferdigheter til bruk til tenking, forståelse, kommunikasjon og samhandling

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal:</p> <ul style="list-style-type: none">• kunne bruke fagspråk og uttrykke seg presist i diskusjoner og i muntlige presentasjoner• kunne presentere faglige emner muntlig både med og uten digitale ressurser• kunne informere, fortelle, argumentere og reflektere for ulike formål tilpasset mottaker og medium• kunne utforske og reflektere over hvordan tekster framstiller unges livssituasjon.• kunne bidra aktivt i samtaler, argumentere saklig og være en god og aktiv lytter	<p>Arbeid med begreper i alle fag.</p> <ul style="list-style-type: none">• Benytte begrepskart og kolonnenotater der man har fokus på både innhold, form og bruk av ordet (se vedlegg Lesestrategier).• Benytte begrepskartet for å forklare fagbegrepene for hverandre. <p>Benytte høytlesing av alle typer tekster i alle fag, både muntlige og skriftlige.</p> <ul style="list-style-type: none">• Drøfte hva forfatterens budskap er og hvordan forfatteren får fram budskapet sitt.• Sammenligne tekster med samme tema der forfatterne har ulike synspunkt. F.eks. partiprogram, taler, sangtekster, leserinnlegg, blogger, reklame, markedsføring og propaganda.• Rett oppmerksomheten mot: Hva er tekstens formål – hva vil forfatteren oppnå? Hvordan er den bygget opp? Hvilke virkemidler er i bruk? Stemmer innholdet med det vi vet om temaet fra før?• Reflektere over språkbruken for å bli bevisst trakasserende og diskriminerende språkbruk.• Benytte både bøker, serier, blogger, filmer og sangtekster i samtaler om unges livssituasjon og andre aktuelle temaer. <p>Ha presentasjoner og framlegg i ulike fag, med og uten bruk av digitale hjelpemidler.</p> <ul style="list-style-type: none">• Keynote, PowerPoint og iThoughts.• Benytte dramatisering og rollespill.• Gi tilbakemeldinger på andres og eget framlegg/ presentasjoner etter gitte kriterier. <p>Diskutere, uttrykke egne meninger i par, små grupper og i full klasse, både lærerstyrt og der eleven får være møteledere. Diskutere f.eks. etiske dilemmaer, dagsaktuelle temaer, ulike synspunkter. Vektlegg saklig argumentasjon, begrunnelser og aktiv og anerkjennende lytting.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • IGP: først notere og tenke individuelt, deretter diskutere i gruppe, til slutt legge fram synspunkter og tanker i plenum. • A Fish bowl: Sitte i to ringer, de som sitter på stoler lytter, de som står bak snakker. • Firergruppe: to argumenterer for et synspunkt og to mot. • Streken: lag en strek på gulvet som deler klasserommet i enig/ uenig rom. Læreren (eller en elev) kommer med påstander, elevene plasserer seg i det ene eller andre rommet eller på streken. Eleven skal deretter diskutere og begrunne og får flytte på seg dersom de forandrer mening.
--	---

Å kunne lese

Hovedmål: å kunne lese for å lære i alle fag

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne beskrive og reflektere over egen bruk av lesestrategier i lesing av skjønnlitteratur og sakprosa • kunne velge og bruke riktige strategier for å lære seg stoffet hensiktsmessig • møte tekster med ulike sjangere i ulike fag – både bokmål og nynorsk, tverrfaglighet • kunne lytte til og lese tekster/ulike medier på ulike språk og gjøre rede for innhold og språklige trekk • kunne bruke ulike lesemåter hensiktsmessig • kunne forstå fagbegreper, symboler, figurer, tabeller, illustrasjoner og implisitt 	<p>Reflektere over og diskutere strategivalg i full klasse og i små grupper slik at elevene blir bevisste på å velge strategi og lesemåte ut fra hva slags tekst de skal lese og hva slags mål de har for lesingen. Elevene må anvende og videreutvikle lesestrategier og læringsstrategier og trene på ulike lesemåter/ leseteknikker i lesing av ulike tekster (f.eks. letelesing, nærlesing og skumlesing)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Å lese fagtekster og faktatekster i de ulike fagene - med utforskende, tolkende og kritisk tilnærming. • Skjønnlitterære tekster - der man er i stand til å vurdere språklige virkemidler • Sangtekster – for å forstå innholdet, budskaper og sinnstemningen • Fictiontekster • Debattinnlegg, leserinnlegg <p>Rett oppmerksomheten mot både språklige detaljer og innhold i tekstene:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vanskelige og viktige ord og begreper; ordenes betydning i den aktuelle konteksten; bruke begrepskart, kolonnennotat for å forstå og forklare ord. • Ordenes oppbygging: vokaler/ diftonger og stavelser i ord, sammensatte grafemer, morfemer • Ordklasser, forstå ordenes funksjon i setninger. • Diskuter meningen i metaforer og språklige bilder • Diskuter forskjellen mellom meninger og fakta i tekster. • Bruk av illustrasjoner, overskrifter, billedtekster, diagrammer, tabeller.

<p>informasjon i tekster i de ulike fagene</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne utforske, identifisere, tolke og bruke informasjon fra ulike teksttyper • kunne sammenligne informasjon og vurdere kilder kritisk 	<p>Øve på å ulike strategier for å reparere når man kommer til et ord man ikke forstår.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sjekk ordboka • Les billedtekst • Se på fotnoter • Lese ordet og setningen om igjen – prøve å forstå ut fra sammenhengen. <p>Avkodingsferdighetene må vedlikeholdes og videreutvikles for å kunne avkode vanskelige og lange ord gjennom arbeid med morfemer, stavelser, arbeid med ukas ord, gruppering av ord, arbeid med ordkjeder.</p> <p>Lesetrening må skje i ulike type tilpassede (90- 95% av teksten er kjente ord) tekster, innenfor alle fag, både fag-, fakta- og skjønnlitterære tekster. Bruk Knyttneveprøven (se vedlegg) for å sjekke at tekstene er passe vanskelige.</p>
---	---

Å kunne skrive

Hovedmål: Elevene skal etablere funksjonell skriveferdighet

Delmål:	Arbeidsmåter:
<p>Elevene skal:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunne lage sammensatte tekster og begrunne valg av uttrykksformer • kunne bruke språklige virkemidler i egne skrivearbeider • kunne bruke kilder på en kritisk måte, markere sitater og vise til kilder på en etterrettelig måte i egne tekster • kunne bruke fagspråk og argumentere saklig i skriftlige framstillinger i alle fag • kunne bruke fagspråk og kunnskap om grammatikk, tekststruktur og sjanger i arbeid med egne tekster • kunne skrive tekster med funksjonell tekstbinding og riktig 	<p>Elevene skal skrive ulike tekster i ulike fag og til forskjellig formål. Alle lærere i alle fag må derfor vektlegge skriveopplæring i sitt fag (sjanger), lese fagtekster høyt og fokusere på sjangerens egenart slik at elevene kan bruke kunnskapen i egne skrivearbeider.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tverrfaglig samarbeid mellom norsklærere og faglærere om tekstskriving. • Sprutskrivning/tenkeskriving av småtekster der en reflekter over gitte temaer/ problemstillinger. • Arbeide med tekstens oppbygging og formalia, disposisjoner, hypoteser og oppsummeringer. • Bruk begrepskart og arbeid med begrepsforståelse og riktig bruk av begreper i skriving i alle fag. • Bruke iThoughts og Pages i arbeid med skriving • Bearbeide egne tekster ut fra tilbakemeldinger fra lærer og medelever • Vurdere og gi tilbakemeldinger på medelevers tekster ut fra gitte kriterier knyttet til både språklig stil, kildebruk og formalia. • Lære å bruke oppslagsverk og internett som hjelpemiddel i forbindelse med skriving av fagtekster. • Fokus på kildekritikk og kildehenvisninger.

tegnsetting og mestre rettskriving og ordbøyning på hovedmål og sidemål <ul style="list-style-type: none"> • kunne uttrykke seg i ulike sjangre og eksperimentere med sjangre på kreative måter • kunne skrive tekster med funksjonell håndskrift og med flyt på tastatur 	
--	--

Kartlegging og tiltak på 8.-10. trinn

Kartleggingsprøvene skal gjennomgås i samarbeid med språk- og leseveileder og ledelsen ved skolen. Elever som skårer under kritisk på nasjonale prøver på 8. og 9 trinn må kartlegges videre for å avdekke årsaken til vanskene. Det må iverksettes tiltak som f.eks. intensive lesekurs for elever med avkodingsvansker og lesestimulerende tiltak som f.eks. klasselesekurs og lesekampanjer for hele trinnet.

Alle lærere i alle fag må overvåke elevenes lese- og skriveferdigheter, og gi veiledning og støtte til elever med behov for hjelp. Norsk lærerne må tilby rettskrivingskurs og grammatikkurs for trinn og enkeltelever som har behov for det.

Del 3 Vedlegg til språk- og leseplanen

Språk- og leseplanen viser til mange metoder og verktøy, og i det følgende kommer nærmere beskrivelser av disse metodene.

Oppdagende skrivning

Oppdagende skrivning er en vei inn i skriftspråket for mange elever. Det finnes ulike betegnelser på denne aktiviteten, f.eks. tidlig skrivning, lekeskriving, hemmelig skrift og veiledet skrivning, som alle peker på ulike aspekter ved skrivningen. Vi har valgt å bruke betegnelsen oppdagende skrivning fordi den viser til at barnet gjør viktige oppdagelser gjennom skrivningen:

- For det første hjelper skrivningen elevene til å oppdage sammenhengen mellom skrift og tale, det vil si at de oppdager at det vi sier kan omsettes i skrift, og at skrift kan omsettes i tale.
- For det andre oppdager elevene at skriftspråket er kommunikasjon, at man kan skrive for å kommunisere noe viktig, f.eks. noe man ønsker seg.

- For det tredje hjelper skrivingen elevene til å oppdage sammenhengen mellom lyd og bokstav. Det innebærer at de oppdager det alfabetiske prinsipp når de analyserer ordene for å finne ut hvilke lyder de består av, for så å finne den korresponderende bokstaven og skrive den ned.

Alfabetremser – et must!

Elevene vil kunne skrive lenge før de kan alle bokstavene. De vil være i stand til å lytte ut lydene, men ikke nødvendigvis vite hvilken bokstav som korresponderer med lyden. Derfor er det viktig at elevene får ha ei alfabetremse på pulten sin. Da kan de hjelpe hverandre og finne riktig bokstav, og som lærer kan man lett peke på rett bokstav når eleven spør. Dersom elevene lærer å ramse alfabetet utenat, kan de peke på alfabetremsa og selv finne rett bokstav.

Det finnes mange flotte alfabetremser å få kjøpt både på nettet og gjennom forlagene, men det kan være like greit å lage ei enkel alfabetremse selv. Pass på at man velger ei skrifttype som ligger nær opp til håndskriften.

Variasjon i skriveoppgavene

Skriving kan, og bør man begynne med fra første skoledag. Skriveoppgavene må selvfølgelig være tilpasset det faktum at de fleste elevene ennå ikke har forstått det alfabetiske prinsippet, og elevene må tilbys hemmelig skrift som et alternativ. Skriveoppgavene må også organiseres slik at elevene får tilstrekkelig med støtte når de skal skrive, f.eks. som stasjonsundervisning med skrivestasjonen som lærerstasjon (se Klæboe og Sjøhelle 2013).

Skriveoppgavene bør være varierte. Elevene bør oppdage at skriving har et formål, at det er en mening med skrivingen. De må få ulike skriveoppgaver i alle fag, med ulikt formål. Elevene bør få store skriveoppgaver der man bruker mange økter på ei skriveoppgave, som f.eks. å skrive bok, og de bør få små oppgaver som f.eks. å skrive en gul lapp der de minner foreldrene sine om ulike ting.

Fortell om deg selv og familien din

Denne skriveoppgava gis helt på begynnelsen av skoleåret, enten som lekse eller på skolen. Oppgava er enkel: tegn og skriv navnet på de i familien din. Mange elever kan allerede skrive sitt eget navn, og med litt hjelp av de hjemme eller på skolen greier de å skrive navnene til de andre i familien også.

Målet med oppgava er å få presentere seg for hverandre og å bli kjent med hverandre.

Forberedelser:

Samling der alle elevene får fortelle om familien sin. Snakk om begreper som f.eks. søsken, foreldre, besteforeldre, kjæledyr osv.

Modeller for elevene hvordan oppgava kan løses, enten ved å gjøre den i samling eller ved å vise fram en ferdig tegning. Samtidig forteller du jo litt om deg selv og din egen familie slik at elevene blir bedre kjent med deg.

Klassebamsen

En klassebamsen kan danne grunnlaget for mange fine samtaler i samlinger. Klassebamsen kan gjerne ikke snakke, men skriver brev til elevene og forteller om stort og smått som den tenker på og opplever på skolen og andre steder. Man kan ha en egen postkasse der brev til og fra bamsen legges. Klassebamsen kan også godt skrive om ting som ikke har vært så greit, der den har vært redd, følt seg flau, blitt sint eller lei seg. Disse brevene kan danne grunnlaget for samtaler der slike opplevelser og vanskelige følelser er tema. Slik kan klassebamsen bli en betydningsfull og viktig medspiller i klassedialogen.

En klassebamsen kan også gi mulighet til mange fine skriveoppgaver. Den vanligste varianten er kanskje å utstyre den med en egen bok og la den være med elevene hjem i helgene. Elevene skal så, med hjelp av foreldrene, fortelle hva den har opplevd i helgen. Dette leses høyt i klassen på mandag.

Det finnes imidlertid mange flere muligheter:

Skriv til klassebamsen og fortell om deg selv.

Denne skriveoppgaven kan begynnes med at læreren leser brev fra klassebamsen. Dette brevet må man jo skrive på forhånd, bruk gjerne hemmelig skrift og lag en tegning til. I brevet forteller bamsen om seg selv, f.eks. kan bamsen fortelle om familien sin, hvor den kommer fra, hvilken mat den spiser, hva den liker å holde på med, hvor den var på sommerferie, hva den er redd for, når den blir glad osv. Brevet slutter med at bamsen ønsker seg brev fra elevene der de tegner og forteller om seg selv.

Klassebamsens bursdagsselskap.

Denne oppgaven kan startes med at læreren leser brev fra klassebamsen der den forteller at den har bursdag, men at den aldri har feiret bursdagen sin, og har så lyst på et bursdagsselskap. Bamsen vet ikke hva man trenger til et bursdagsselskap og ber elevene om hjelp til å planlegge bursdagen. Samtale i samling om hva man pleier å spise i bursdag og hva man pynter med.

Skriveoppgave: Skriv liste over hva man trenger til bursdagsselskap. Legg listene i bamsens postkasse

Neste økt starter med at læreren leser opp brev fra klassebamsen, der den takker for hjelpen og ber elevene om å invitere sine egne bamser til bursdagsselskap.

Skriveoppgave: Lag bursdagsinvitasjon til bamsen din og ta med hjem

Deretter må bursdagen planlegges. Ha samling med samtale om hva man gjør i bursdag, bursdagsleker, sanger osv. Skriv program for bursdagsselskapet, og feir!

Beskjeder

Å skrive ulike beskjeder, f.eks. på post-it lapper, er en kort og kjapp skriveoppgave som krever lite forberedelse. Beskjedene må være autentiske: dersom elevene skriver beskjeder til foreldrene, må foreldrene gjøres oppmerksomme på at disse må leses og følges opp (kanskje kan man sende et lite hint på Transponder?) Ideer til beskjeder til hjemmet:

- Skriv hva du ønsker deg i nista eller til middag, til frukt, som tursjokolade
- Huskebeskjeder; varme klær, regntøy, innesko, husk tur, juleavslutning ...

På samme måte kan elevene skrive beskjeder til læreren.

Beskrive ting

Dette er også ei relativt avgrensa og rask oppgave som passer godt på stasjon. Den kan gjøre på forskjellige måter:

- Ha en pose, boks, kurv el. med forskjellige småting i. La elevene trekke og deretter beskrive tingen de trakk.
- Eleven kan få i oppdrag å beskrive lua si, sekken sin, huset sitt, favorittdyret sitt etc. I forkant av oppgaven bør man snakke litt om hvordan man beskriver noe, hvilke ord man kan bruke og modellere oppgaven for elevene.

Rapport fra felles opplevelser

Turbok er velkjent og mye brukt på 1. trinn. Her danner en felles opplevelse, turen, grunnlaget for samtale og påfølgende skrivning. Denne metodikken kan også brukes på andre fellesopplevelser. Søholmskolen i Danmark har gjennom et treårig utviklingsprosjekt vist hvordan de på ulike måter har arbeidet med oppdagende skrivning. En av oppgavene som har blitt benyttet i dette prosjektet kalles «Tegneserier». Her får elevene et ark, delt opp i fire ruter og de skal tegne og skrive fra en felles opplevelse (Korsgaard et al. 2011).

Slik gjør man dette:

- Felles opplevelse (tur, bok, film, konsert, fellessamlinger, hundredagersfest, gymtime etc.)
- Felles samtale om opplevelsen
- Modellering – læreren demonstrerer på tavla, flipp over eller Smartboard hvordan en kan tegne og skrive.
- Elevene tegner og skriver, mens lærerne gir elevene tilpasset støtte.
- Publisering – teksten blir lest opp for de andre eller hengt opp slik at andre elever og foreldre kan se.

Bok som utgangspunkt for skriveoppgaver.

Bøker kan være viktige inspirasjonskilder for elevenes skrivning. Her finnes mange muligheter for store og små skriveoppgaver.

Skrive dikt

Dersom elevene får tydelige skriverammer, dvs. ei oppskrift på hvordan en gjør det, greier de fint å skrive dikt om stort og smått. For å kunne skrive et dikt, må eleven vite hva et dikt er. Derfor begynner vi med å lese dikt. Det finnes mange gode dikt beregnet på barn. Les forskjellige dikt, både korte og lange, humoristiske og alvorlige, dikt på rim og dikt der alle ordene begynner med samme bokstav. Snakk om at det finnes mange måter å skrive dikt på.

Velg ut en dikttipe og modeller hvordan man kan skrive eller skriv diktet sammen med elevene.

Femlinjersdikt er et enkelt dikt som er relativt greit å skrive for små elever, i hvert fall hvis man forenkler litt:

- Første linje har ett ord: emnet for diktet
- Andre linje har to ord som beskriver emnet
- Tredje linje har tre ord som ordene forteller om handling
- Fjerde linje har fire ord som forteller om følelser knyttet til emnet
- Femte linje har ett ord – det samme som diktet begynte med

SOMMER

VARM, LYS

BADE, SPISE IS

GLADE BARN OG DYR

SOMMER

Eller man kan la emnet for diktet danne annenhver verselinje:

VINTER

SLALOM

VINTER

SKOØYTER

VINTER

AKE

VINTER

Skrive slutten på en historie

Velg ei bok som har en liten «cliffhanger» på slutten. Les fram til «cliffhangeren», og fabuler sammen med elevene på hvordan historien kan slutte. Elevene skal ikke gjette på hvordan

boka egentlig slutter, de skal dikte sin egen slutt på boka. Til slutt kan man lese opp de ulike sluttene sammen med elevene og så lese slutten på boka.

Bruke bokas emne som inspirasjon for egen skriving

Se på bokas forside, snakk sammen om hva man boka handler om, aktiviser barnas forkunnskaper om emnet. Les boka og stopp opp innimellom for å diskutere ord og handling. Som etterarbeid kan eleven få skrive og tegne fra boka.

Les ei bok med et spennende og engasjerende emne. Bruk emnet som utgangspunkt for skriveoppgave. Ei bok om kjæledyr kan f.eks. danne utgangspunkt for en tekst om elevens eget kjæledyr eller favorittdyret. Ei bok om hobbyer kan gi elevene inspirasjon til å fortelle om sin egne hobby.

Å skrive om aktuelle temaer og hverdagshendelser og å gripe anledningen.

Skal skriving bli en naturlig del av aktiviteten på 1. trinn må man benytte enhver anledning til å la elevene skrive og fortelle om stort og smått som skjer på skolen og hjemme. Kanskje kan elevene skrive brev til en elev eller voksen som er borte fra skolen, eller fortelle om noe spennende som har skjedd?

Rammelek som utgangspunkt for skriveoppgaver.

Mange av skolene i Gjøvik har brukt ulike rammeleker som utgangspunkt for både matematikkundervisning, lesing og skriving. Denne typen lek, rammelek, der den voksne lager rammene og styrer leken kan gi mange muligheter til kreative matematikk, lese og skriveoppgaver. Scenarioet kan selvfølgelig varieres, både butikklek (prislistor, plakater, reklamer, handlelister), sykehuslek (epikriser, resepter, innleggelsespapirer), flyplass (billetter, skilt, pass) gir mange muligheter for skriving.

Dynamisk kartlegging av leseferdigheter

Dynamiske kartleggingsprøvene er basert på et sosialkonstruktivistisk læringssyn og har et annet formål enn de statiske. Disse prøvene kartlegger både hva eleven mestrer på egen hånd, hva eleven mestrer med støtte (elevens nærmeste utviklingszone), hvilke strategier eleven bruker og hvilken type støtte eller tilrettelegginger eleven profitterer på. Den dynamiske kartleggingen gir dermed tydelig retning for innholdet i tiltakene. Dynamisk kartlegging av eleven kan også innebære at læreren jevnlig hører på at elevene leser – med blyanten i hånda – og noterer seg hvilke utfordringer eleven har og hvilken støtte eleven kan ha behov for.

Eksemplet under er en videreutvikling fra God leseutvikling (Lundberg og Herrlin 2008).

Dette bør man se etter når man kartlegger dynamisk/leser med eleven:

Utfordring:	Hva gjør vi/neste steg
Nøler ved enkelte av bokstavene. Har ikke automatisert alle bokstavene.	Jobbe med å koble lyd og bokstav. Eleven skal huske lyden ved å se bokstaven, kunne si skrive bokstaven ved å høre lyden.
Leser lyd for lyd – dvs. trekker ikke lydene sammen.	Korlesing, lesefinger, modellere sammen, lese høyt.
Har ikke automatisert de vanligste stavelsene og konsonantforbindelsene – lyderer seg gjennom alle ord.	Markere vokaler, språkleker (klappe stavelser), gitteroppgaver, øve/vise ulike konsonantforbindelser (kn, gn, st, kr, be, fl, kl, bj, sn, sm osv.), øve leseflyt. Lese høyt.
Leser stumme konsonanter, f.eks. h -va, de-t , ti-d , ve-d , me-d osv.	Sette strek under (minus) den stumme bokstaven i en oppkopierte tekst. Det kan hjelpe dem å bli bevisst på at man ikke skal si lyden til disse bokstavene.
Tar ikke pause ved punktum, vet ikke når setningen begynner eller slutter.	Arbeid med syntaks, f.eks. setningspuslespill.
Greier ikke å avkode lange ord.	Dele ord i stavelser ved å prikke under vokalene og sette strek mellom stavelsene. Dele opp ord i morfemer (orddeler), f.eks. sette strek mellom delene i sammensatte ord eller rotmorfem og endelse/ forstavelse.
Har ikke automatisert de sammensatte grafemene, kjenner ikke lyden til disse.	Jobbe med skj, kj, sj, ng, hv, hj, gj (sammensatte grafemer) og diftonger (ai, ei, oi, au, øy). Ha plakater i klasserommet, la elevene undersøke. Elevene kan sette ring rundt grafemer og diftonger i den(oppkopierte) leseleksa for å bli bevisst på og å huske at de to bokstavene danner én lyd.
Eleven leser hakkete og ord for ord.	Øve leseflyt. Setningene blir stakkato, vanskelig å huske det som blir lest.

Blander høyfrekvente småord, f.eks. «de og det».	Jobbe med høyfrekvente småord. Viktig å modellere og veilede. Lese høyt med eleven. Markere ordene.
Leser høyfrekvente småord lydrett. F.eks. e-r i stedet for «ær».	Markere (fete opp) bokstaven som ikke er lydrett i leseleksa si for å huske det når ordene har e for æ-lyd, o for å-lyd og u- for o-lyd.
Feilleser endelser.	La eleven lese opp igjen ordet, se om han/hun retter på seg selv.
Gjetter, dvs. at eleven ikke leser nøye, men gjetter ut fra kontekst eller ordbilde.	Gjør eleven oppmerksom på gjettingen.
Overvåker ikke egen lesing, retter ikke seg selv ved feillesing.	Les sammen med eleven, stopp opp ved feillesing. Lukeoppgaver.
Kan ikke svare på spørsmål fra teksten. (leseforståelse)	Jobbe med: <ul style="list-style-type: none"> - Leseforståelsesstrategier - Ord og begreper - Sammensatte tekster - Modellere for elevene, forklar hva du gjør og hvorfor du gjør det - Kildekritikk
Leser ikke mellom linjene, og får dermed ikke med seg implisitt informasjon.	
Får ikke med all informasjon i teksten, f.eks. leser ikke overskrift, ser ikke på bildene, tekstrammer osv.	
Er ikke kritisk til informasjon i teksten, bruker ikke egne forkunnskaper.	

Klasselesekurs basert på Helhetslesing

Klasselesekurs kan fungere som et supplement til klasser der enkeltelever har deltatt på intensivt lesekurs. Intensive lesekurs gjennomføres etter faste strukturer basert på Helhetslesing som er utviklet av Jørgen Frost. Den samme strukturen brukes i klasselesekurs, men da jobber man gjerne med den samme teksten over flere dager. Hensikten med klasselesekurset er å videreføre gode arbeidsmåter og strategier fra det intensive lesekurset til klasserommet. Kurset kan også gjennomføres i klasser som trenger å arbeide med leseteknikk og lesestrategier, eller som tiltak i etterkant av kartlegginger. Dette vil gi hele klassen et verktøy for å jobbe med leseforståelsesstrategier og avkodingsferdigheter.

Forslag til gjennomføring

Velg en tekst som det skal jobbes med hele uka. Velg gjerne ulike type tekster fra uke til uke, helst i sammenheng med temaer klassen arbeider med i ett fag eller tverrfaglig. Elevene bør

greie å lese ca. 80% av ordene uten vansker, slik at de opplever mestring, men allikevel har noen utfordringer å jobbe med.

Fase 1 – Helhet (f.eks. mandag):

I denne fasen er målet å få forståelse for tekstens innhold og ord og begreper i teksten. Teksten leses først høyt for elevene, og sammen finner man ord og begreper som vanskelige å lese/ forstå. Det jobbes med lesestrategier som passer i førlesningsfasen (se vedlegg Lesestrategier). Etter hvert kan elevene lese teksten med støtte av læringspartner eller lærer.

Fase 2 – Del (f.eks. tirsdag, onsdag):

I denne fasen er målet etablering av avkodingsferdigheter. Elevene jobber med de vanskelige ordene og setningene på detaljnivå. Arbeidsmåter og oppgaver må tilpasses trinn og elevenes ferdighetsnivå. Eksempler på detaljarbeid som kan være aktuelt: arbeid med sammensatte grafemer, vokaler og konsonanter, stavelseslesing, oppdeling av morfemer/ finne meningsbærende deler i ordene, ikke- lydrette ord og arbeid med grammatikk og setningsforståelse.

Fase 3– Helhet- (f.eks. torsdag):

I denne fasen er målet å oppnå god leseflyt og god forståelse. Elevene leser teksten høyt parvis eller i små grupper og tar i bruk strategiene de lærte i fase 2.

Logg og evaluering (f.eks. fredag):

Evalueringen/ logg er en sentral del av klasselesekurset, for det vil bidra til å gi elevene innsikt i egen lesing og hvordan man kan jobbe for å bedre egne leseferdigheter. Elevene evaluerer lesingen i fase1 og fase 3 og på hvordan detaljarbeidet i fase 2 bidrar til å gjøre lesingen bedre. Hva ble lest bedre og hvorfor? Hva er fremdeles vanskelig? Eldre elever kan også evaluere i hvilken grad lesekurset har hatt direkte innvirkning på læringsutbyttet.

Intensive lesekurs basert på Helhetslesing

Intensive lesekurs skal tilbys elever med avkodingsvansker på 3. og 4. trinn. Lesekursene kan også benyttes for elever med avkodingsvansker videre oppover til og med 10. trinn.

Intensive lesekurs innenfor rammen Helhetslesing er en metodisk ramme for leseopplæring som ble utviklet av Jørgen Frost og følger en fast struktur der det jobbes med tekst i tre faser. Arbeidsmåten er tilsvarende den som benyttes på Klasselesekurset som er basert på Helhetslesing, men på de intensive lesekursene gjennomføres alle de tre fasene i løpet av ei økt på 90 minutter.

Lærere som skal ha ansvaret for disse kursene bør i utgangspunktet ha god kompetanse på leseutvikling, lesevansker og leseopplæring. Lærerne som skal arbeide med disse elevene må også være i besittelse av god relasjonskompetanse, og ha innsikt i og forståelse for hvilke konsekvenser lesevansker har for elevens motivasjon for læring og selvbilde. De bør dessuten være motiverte for oppgaven. For å følge opp lesekurslærerne arrangeres PPT nettverk med tre-fire møter i året. Innholdet i disse nettverkene:

- Faglig kursing/ veiledning på ulike aktuelle temaer som f.eks. kartlegging (STAS), leseutvikling og lesevansker, avkodingsundervisning.
- Erfaringsdeling og drøftinger f.eks. av kasus og organisering av lesekursene.
- Deling av materiell man har laget, f.eks. tekster og oppgaver knyttet til disse, foreldreinformasjon/ veiledning.

Rammer for de intensive lesekursene

Elevgruppene skal bestå av maks 4-5 elever som bør ha kommet ca. like langt i sin leseutvikling. De kan i utgangspunktet være sammensatt av elever fra flere trinn, dersom det lar seg gjøre. Det er viktigere at elevene som er på samme gruppe har kommet ca. like langt i sin utvikling enn at de går på samme trinn.

Elever med bekymringsfulle resultater på kartleggingsprøver i lesing kartlegges videre med tanke på å avdekke de bakenforliggende årsakene til vanskene. Leselekslæreren, SLV-læreren eller kontaktlæreren skal gjennomføre individuelle delprøver deltester i STAS før og etter ev lesekurs. Hvis man er usikker på om de dårlige resultatene på kartleggingsprøvene er forårsaket av avkodingsvansker, manglende språkforståelse eller andre vansker, kan man lese en tekst fra Arbeidsprøven på nivå 1 og 2 og foreta en kvalitativ vurdering av elevens leseferdighet ut fra dette. STAS måler avkodingsferdigheter og er derfor velegnet til å fastslå om årsaken til svake resultater på screeningprøvene er forårsaket av avkodingsvansker eller vansker med leseforståelse.

Elever som har svake resultater på leseprøve på grunn av svak leseforståelse vil ikke ha utbytte av intensive lesekurs. Disse elevene vil sannsynligvis ha mer utbytte av systematisk begrepsarbeid og arbeid med leseforståelsesstrategier innfor klassens ramme.

- Kursene skal vare i 8-10 uker på barneskolen og i eventuelt i 2X5 uker på ungdomsskolen.
- Det skal være 3-5 økter på uke.
- Hver økt skal vare 90 minutter.

Tekstene og oppgavene man arbeider med må være tilpasset det trinnet i leseutviklingen eleven har stagnert på eller sporet av på (jf. Spear - Swerling & Sternberg). Man må med andre ord jobbe med det eleven ikke mestrer, noe som forutsetter en grundig kartlegging.

Klasselesekurs basert på Word Generation

Målet med dette klasselesekurset er både å bedre avkodingsferdigheten og å øke elevenes akademiske ordforråd/ begrepsapparat og evne til refleksjon og kritisk tenkning (Refsahl 2021).

Valg av tekster

Tekstenes innhold må være mulig å drøfte og bør oppleves aktuelle og interessante for elevene. De kan gjerne være litt kontroversielle og egnet til å skape motivasjon for diskusjon, lesing og skriving. En kan for eksempel bruke leserinnlegg, reklamer, skjønnlitterære tekster med aktuelle temaer eller tekster fra fagbøkene i ulike fag som man uansett skal jobbe med. Dersom tekstens tema ikke umiddelbart engasjerer elevene må det aktualiseres gjennom de problemstillingene og refleksjonsspørsmålene man velger. Velg gjerne to ulike tekster med samme tema, det kan gi muligheter for å drøfte motstridende informasjon og ulike kvaliteter ved tekstene, som f.eks. sjangertrekk og troverdighet (kildekritikk). Det skal arbeides med teksten, fokusord, og problemstillingen på ulike måter hver dag gjennom ei skoleuke.

Problemstilling

Velg problemstilling(er) knyttet til teksten/ tekstene. Problemstillingen skal drøftes på ulike måter gjennom uka, og brukes som grunnlag for oppsummering og ei skriveøkt på slutten av uka.

Fokusord og øveord

Velg ut ca. fem fokusord fra teksten. Disse skal det jobbes med hver dag gjennom uken, slik at elevene utvikler god forståelse av ordene. Ordene som velges ut skal være tverrfaglige, akademiske og nyttige når de skal diskutere. Et akademisk og mer abstrakt ordforråd er viktig både for å kunne delta i diskusjoner og å utvikle dypere forståelse for tekster.

I tillegg kan man velge ut øveord, det vil si ord som er vanskelige å avkode. Antallet øveord må bestemmes ut fra elevenes alder og tekstens vanskegrad. Disse ordene fokuseres det ekstra på en dag i løpet av uka.

Arbeidsmåter

Den mest sentrale arbeidsmåten i dette klasselesekurset er dialog, i hel klasse, i grupper og i læringspar. Alle arbeidsmåter skal modelleres av lærer og hensikten med oppgavene skal forklares.

I det følgende vises et eksempel på et klasselesekurs. Det er benyttet et leserinnlegg og en avisartikkel som begge omhandler skoleuniform som virkemiddel mot mobbing samt eksempler på fokusord og arbeidsmåter gjennom en skoleuke.

Mandag:

1. Presentasjon av temaet og problemstilling for uka. Tekstene tar opp to temaer som man må introdusere og snakke om før tekstene presenteres (tirsdag): skoleuniform og mobbing. F.eks. Hva vet elevene om skoleuniform? Eksempler på land der skoleuniform blir brukt? Hva er mobbing? Hvorfor tror elevene at det oppstår? Hva kan man gjøre for forhindre mobbing? Aktuell lesestrategi kan være VØL- skjema (valg av strategi må diskuteres med elevene).
2. Presenter og forklar fem fokusord fra tekstene eller temaet for tekstene. Relater ordene til teksten og gi forklaringer med hverdagsord eller ev bilder.
3. Presenter valgte problemstilling og la elevene diskutere med læringspartneren, oppsummer i klassen, be elevene begrunne synspunktene sine.
4. Bruk begrepskart eller kolonneskjema, fyll inn fokusordene og heng dem opp i klasserommet. Fyll på etter hvert i løpet av uka. Bruk begrepskartet/ kolonneskjemaet som støtte i diskusjoner og når elevene skal skrive.

ekskludere	økonomi	effektiv
Å stenge noen ute	Hvor mye penger man har	Virkningsfull – virker slik vi mente

Tirsdag:

1. Repeter fokusordene. Vis overskrift og bilde på activboard el og bruk førlesningsstrategier for å aktivere bakgrunnskunnskaper knyttet til teksten og tekstens tema: Hva slags tekster er dette? Hva kjennetegner leserinnlegg? Hva tror dere teksten handler om? Hva vil forfatteren med teksten? Hva vet dere om temaet fra før?
2. Les tekstene høyt for elevene. Elevene streker under ord de synes er vanskelige. Forklar ordene for elevene etter at teksten er lest. Elevene leser deretter tekstene sammen med læringspartner mens de kommenterer innholdet. Bruk gjerne startsetninger som f.eks. Jeg lærte at, jeg er enig/ uenig i, jeg likte at. Etterpå skal eleven sammen med læringspartner finne igjen ukas fokusord i tekstene. Forstår de mer av fokusordene nå? Kanskje kan det fylles på mer i kolonnenotatet?

Onsdag:

1. Denne dagen skal det jobbes med formsiden/ avkoding av ordene. Oppgavene må tilpasses elevenes utfordringer. Når det arbeides grundig med avkoding vil det hjelpe elevene å automatisere lesingen. Det er viktig at lærer modellerer for eleven og forklarer hensikten med oppgavene.
 - Silhuetter – for å lytte ut/ få med seg alle lydene i ordene
 - Finne ord med dobbeltkonsonant – sett ring rundt dobbeltkonsonanten
 - Finne ord med stumme bokstaver som f.eks. hvit, gjennom, viktig, - sett strek (minus) under den stumme bokstaven for å huske at den ikke skal leses.
 - Finn ord med sammensatte grafemer- som f.eks. kj- skj- sj, ng- gn- rt- - sett ring rundt grafemene for å huske at de danner én lyd.
 - Finne ord med e for æ-lyd, o for å- lyd, fet den opp eller bruk merkepenn for å huske at den ikke skal uttales slik den skrives

- Hentediktat, for å huske ordene.
 - Lukeoppgaver, der elevene må fylle inn ordene for å bli bevisst ordenes utfordrende skrivemåte.
 - Marker vokaler og del lange ord i stavelser f.eks. eks- klu- de-re , det gjør det lettere å lese lange ord
 - Finne morfemene (orddelene) ordet er bygd opp av, det letter både forståelse og avkoding, øker språklig bevissthet og gir elevene et språk om språket. Vis elevene hvordan man kan lete etter morfemer i ord og sett gjerne ring rundt morfemene.
 - Rett oppmerksomheten mot vanlige ortografiske mønstre i ordene som ekskludere, effektiv. Det gjør det lettere for elevene å raskt gjenkjenne slike vanlige ortografiske mønstre og letter dermed avkodingen.
2. Tekstene og fokusordene knyttes opp mot et tema i et fag. For eksempel en matematikkoppgave. Her kan det være naturlig å introduseres nye ord som for eksempel *kostnad, budsjett, forbruk*. For eksempel kan elevene regne ut hvor mye penger de bruker på klær i løpet av et år, finne ut hvor mye en skoleuniform koster, hvor mye mindre penger de kan komme til å bruke på klær dersom de fikk skoleuniform osv.

Torsdag

1. På torsdag er det klassediskusjoner med utgangspunkt i problemstillingen. Samtidig skal det arbeides med å lytte aktivt, la andre snakke ferdig, anerkjenne og respektere andres synspunkt, stille oppfølgingsspørsmål til hverandre og begrunne synspunkter. Klassediskusjonen kan organiseres på forskjellig måte. For eksempel kan elevene få ulike roller i diskusjonen, noen som er for og noen som er mot en påstand. Diskuter hva det innebærer å finne forskjellig perspektiv og mening i en diskusjon. Man kan for eksempel bruke den ene tekstens påstand: «Barn i Norge burde ha skoleuniform», og finn argumenter for og mot. La for eksempel elevene spille rollespill, der halvparten av eleven er for og halvparten mot påstanden. Vis elevene hvordan man kan finne argumenter i tekstene som støtter påstanden og hvordan man kan finne argumenter mot påstanden.
2. Skriv gjerne ned argumenter for og mot i et skjema. Husk å bruke fokusordene.
3. Ha en felles oppsummering i klassen. Still åpne spørsmål og vær bevisst på å bruke fokusordene. Dersom elevene ikke tar i bruk fokusordene selv kan man omformulere elevenes argumenter og vise hvordan ordene kan brukes: «ja, så du mener at det innføring av skoleuniform i de norske skolene vil være effektivt?»

Fredag

1. På fredag er det oppsummering av målene for klasselesekurset og skrive dag. Da skal elevene skrive en kort tekst knyttet til ukas problemstilling. Teksten kan skrives i samme sjanger som ukas tekst eller i en annen sjanger. Da er det viktig å modellere og snakke med elevene om sjangertrekk.

Mange av elevene vil ha behov for skrivestøtte. VØL-skjema/ kolonnenotat/ begrepskartet bør være tilgjengelig, like ens skjemaet med argumenter for og mot. Mange elever har nytte av startsetninger som for eksempel «Mange elever blir mobbet på grunn av klær....» «Jeg synes at skoleuniform er en dårlig idé....»

Foreldreveiledning

Foreldre vil kunne støtte barna i språk- og leseutviklingen dersom de får god veiledning. Veiledningen bør gis både på foreldremøter, i form av generelle råd, og i utviklingssamtaler som veiledning knyttet opp mot den aktuelle elevens utvikling og utfordringer.

På foreldremøter bør man snakke om:

Hvorfor godt språk er viktig både for lek, sosial deltakelse og for faglig utvikling i skolen.
Hvordan foreldrene kan støtte barnets/ ungdommens språkutvikling:

- Les høyt! Høytlesning styrker ordforrådet og allmennkunnskapene og er koselig for både foreldre og barn. Selv når barnet/ ungdommen begynner å bli god til å lese, har de glede og nytte av å bli lest høyt for. Vær interessert i det barnet leser, og snakk med dem om innholdet. Bruk gjerne biblioteket, spør bibliotekarene etter gode barne- og ungdomsbøker. Husk at folkebiblioteket har bøker på forskjellige språk, lån gjerne med og vis fram til foreldre med annet morsmål.
- Snakk sammen! Snakk med barnet/ ungdommen - hva ser vi etter vegen på bilturen, hva har skjedd i nyhetene, se og diskuter filmer sammen osv. Snakk om begreper - også de dagligdagse begrepene.
- Motiver til å lese oppskrifter f.eks. Legooppskrifter, matlaging osv.
- Oppfordre til å Google. «Kan ikke du finne ut hva som står om det.. på Internett?»
- Still spørsmål ved det barna sier. Kan det stemme? Lær dem å være kritisk til det de leser eller ser på sosiale medier osv.

I skolens foreldremøter må det understrekes at leseleksa er viktig og må prioriteres - og hvordan foreldrene kan støtte og veilede:

- Ros nøyaktig lesing og ikke rask og unøyaktig lesing. På 1. og 2. trinn bør alle elever pekelese.
- Elevene skal trekke lydene sammen og foreldrene kan støtte ved å lese i kor med barnet sitt.
- Snakk om viktigheten av å lese overskrifter, se på illustrasjoner, billedtekster, tabeller, osv.
- Forklare hvorfor det er viktig at elevene får tilpassede leselekser, og at det er forskjell på øvelesing og koselesing.
- Forklare at det er viktig med mye trening for at lesingen skal bli automatisert.
- Forklare og gi konkrete eksempler på tiltak innen læringsstrategier og skriftlige uttrykk. Det er et mål at elevene skal delta i egen læringsprosess og bevisst velge lese- og læringsstrategier ut fra formålet med lesingen.

I utviklingssamtaler kan man snakke om:

Eventuelle testresultater og konsekvenser for det videre arbeidet formidles. Aktuelle punkter fra foreldremøtet tas opp igjen og knyttes til den enkelte elev. Mange foreldre og elever, særlig de yngste elevene, kan ha nytte av at lærer modellerer hvordan man følger

opp og leser leseleksa. Begreper som f.eks. «pekelesing» og «trekke lydene sammen» trenger forklaring og kan gjerne modelleres i utviklingssamtalen.

Dialogisk høytlesning

Høytlesning gir godt ordforråd, god tekstspråkkompetanse og dermed god leseforståelse. Hensikten med den dialogiske høytlesningen er både å øke engasjementet for boka og evnen til å snakke sammen om handling, språk og illustrasjoner i boka. I tillegg kan høytlesning bidra til interesse for bøker og leselyst, og øke lesemengden hos elevene.

- Velg gjerne ei bok du liker, men vær obs på egne bokvalg vs. elevenes interesser. Barne- og ungdomsavdelingen på biblioteket i Gjøvik og skolebibliotekarene har god oversikt over god barne- og ungdomslitteratur i ulike sjangre og er behjelpelige med å finne gode bøker som passer enhver aldersgruppe. Vær også oppmerksom på elever som ikke er vant med å høre på bøker eller har lite ordforråd. Disse elevene kan ha behov for å høre billedbøker, og stort behov for å sitte slik at de har tilgang på bildene i boka.
- Sats gjerne på humor.

I førlesefasen skapes interesse for boka, forventninger om innholdet, eieforhold til boka og assosiasjoner til barnas erfaringer

- Se på forsiden, snakk om sjanger, illustrasjon og tittel, funder på hva boka kan handle om sammen med elevene.

Mens man leser bør man stoppe opp, stille spørsmål og reflektere over illustrasjoner, ord og handling.

- Bruk både lukkede spørsmål (faktaspørsmål) og åpne spørsmål (hvorfor tror du../ hva synes du.. osv.).
- Stopp opp ved ukjente ord og uttrykk. Reflekter over betydningen.
- Rett oppmerksomheten mot bokas illustrasjoner og hva de kommuniserer.
- Gjett på hva som skjer videre.
- Bruk mimikk, stemme og kroppsspråk aktivt for å underbygge handlingen!

Etter man har lest kan innholdet bearbeides:

- Snakke om handlingen, få fram elevenes synspunkter og ny innsikt.
- Skrive- og tegneoppgaver knyttet til bokas tema eller med boka som modell for egne tekster.

OBS! Pass på å få med alle elevene i dialogen - ton ned egen taletid - tydeliggjør at alles synspunkter og tanker er verdifulle – vektlegg anerkjennelse av elevenes utsagn.

Knyttneveprøven

Dersom elevene skal ha utbytte av selvstendig lesing av en tekst må elevene mestre å lese ca. 90-95% av ordene med letthet. Knyttneveprøven kan benyttes for å finne tekster som er passe vanskelige og kan gjennomføres når eleven er moden nok til å ha innsikt i egen lesing. For elever som akkurat har knekket lesekode og er fonologiske lesere er alle ord utfordrende å lese, så de vil derfor ikke ha utbytte av knyttneveprøven.

1. Velg ei bok
2. Les på en av sidene i boka.
3. Bøy en finger når
 - et ord er vanskelig å lese
 - et ord er vanskelig å forstå
4. Har du bøyd hele hånda før siden er lest ferdig kan du:
 - prøve en side til
 - finne ei lettere bok
 - si fra til lærer

Stasjonsundervisning

De fleste skolene i Gjøvik kommune benytter stasjonsundervisning og undervisningsformen kan benyttes på alle trinn og i alle fag. Stasjonsundervisning gir variasjon i undervisningsøktene, aktive elever og elevengasjement, mulighet for samarbeid i grupper og mulighet til å undervise små, homogene elevgrupper. Slik kan elevene få utfordringer på sitt nivå, tett oppfølging og tilpasset veiledning i de fem grunnleggende ferdighetene: lesing, skriving, regning, muntlige ferdigheter og digitale ferdigheter.

Stasjonsundervisningen kan oppleves kaotisk og uoversiktlig for både elever og lærere, og er en organisering av undervisningen som krever god planlegging og tydelig struktur for å oppnå gode resultater:

- Det må settes av tid på teamet til planlegging og evaluering både med tanke på organisering, ressursfordeling, sammensetning av grupper, innhold og bruk av læringsmateriell.
- Det må settes av tid til å innarbeide rutiner, regler og struktur knyttet til f.eks. forflytning, rydding, lydnivå og hvordan elevene kan samarbeide og hjelpe hverandre. Stasjonsundervisning krever svært tydelig klasseledelse, og læreren må formidle hvilke regler som gjelder når det er stasjonsarbeid.
- På stasjoner som ikke er lærerstyrte må det være lagt opp til aktiviteter som elevene mestrer. Lærer må modellere, veilede og øve inn oppgaver på forhånd. Elevene må være innforstått med at de ikke får hjelp av lærer på de stasjonene som ikke er lærerstyrte.

Organisering av stasjonsundervisningen:

- Det anbefales minimum to økter i uka. Hver økt 90 - 120 minutter. Tidsrammen avhenger av antall grupper og stasjoner.
- Alle elevene begynner økta ved et felles samlingspunkt i klasserommet, gjerne ved tavla. Læreren går gjennom økta, og har fokus på læringsmålene elevene skal gjennom.
- Lærer visualiserer og modellerer oppgaver for elevene slik at de er selvdrevne når de kommer ut på stasjonene.
- Oversikt over stasjonene og rullering av gruppene visualiseres for elevene på tavle/elektronisk tavle.
- Når fellesdelen er over, går elevgruppene til sin stasjon. Gruppene starter alltid på samme stasjon i en innkjøringsperiode og det er en stor fordel at det er lik rullering på rekkefølgen av stasjonene hver gang. Det skaper forutsigbarhet for elevene og de behøver ikke bruke energi på å orientere seg om hva de skal eller på hvilke stasjon de skal på.
- Elevene jobber på hver stasjon i 12-15 minutter. Skifte av stasjon markeres med et signal som er kjent for elevene.
- Elevene må få klare instruksjoner på hva de skal gjøre dersom de fullfører oppgaven før signal om bytte av stasjon gis.
- Når alle gruppene har vært gjennom alle stasjonene, avsluttes økten på samme samlingssted som ved oppstart for å gjennomgå og reflektere over hva man har lært og hvordan økta har vært.

Møblering og gruppeinndeling må også være gjennomtenkt:

- Klasserommet møbleres slik at det er plass til 4-6 ulike stasjoner. Stasjonene merkes godt slik at det er lett for elevene å orientere seg om hvor de ulike stasjonene er.
- Hver gruppe har 4-5 elever. Gruppene bør være nivådelte, dynamiske grupper.
- Før hver økt med stasjonsundervisning utnevner lærer en gruppeleder som har ansvar for at gruppen rydder og stiller opp til forflytning.
- Stasjonene er selvinstruerende og alt nødvendig utstyr er lagt klart på alle stasjoner (blyanter, farger, viskelær, formingsutstyr, spill osv.)
- Elevene øves opp i å arbeide uten lærers støtte. Elevene på gruppa må hjelpe og støtte hverandre. Dersom ingen av elevene på gruppa forstår oppgaven, skal elevene legge denne oppgaven bort uten å forstyrre lærer som er på lærerstyrt stasjon.
- Rommet er godt utstyrt med materiell og litteratur. På veggene skal det henge læringsstøttene oppslag som f.eks. alfabet og tallinje/perlesnor. Dette kan gjerne henge flere steder og helst i elevenes høyde.

Innhold på stasjonene – noen eksempler:

- På lærerstyrt stasjon skal det være veiledet regning eller veiledet lesing (se vedlegg Veiledet Lesing). Læreren må få arbeide uforstyrret på denne stasjonen og dersom

det er to voksne tilstede i stasjonsøkta kan stasjonen være på et tilstøtende grupperom.

- På stasjonene som ikke er lærerstyrt må elevene mestre oppgaven alene eller sammen. Oppgavene må derfor være enkle og/ eller innøvd på forhånd.
 - Selvstendig lesing der elevene selv får velge bok.
 - Spill, f.eks. språkverksted, memory, alias og ulike brettspill.
 - Skrivetrening med enkle skriveoppgaver.
 - Formingsoppgaver f.eks. tegne, male, klippe, lime, plastelina, perle.
 - Bygg- og konstruksjon med ulike materialer, f.eks. bygge noe etter en bruksanvisning/ instruksjon/ mønster.

Systematisk begrepsinnlæring: ordlistemetoden

Et betydelig antall barn og elever har relativt fattig ordforråd og begrepsapparat. Sæverud m.fl. (2011). Det gir utfordringer både med sosialt samspill, læring og leseforståelse. Det er derfor vesentlig at alle lærere i alle fag fokuserer på ord og begreper i sin undervisning. Valg av ord man skal fokusere på bør skje på bakgrunn av det tema man arbeider med i det aktuelle faget. Statped har gitt ut en veileder på hvordan man kan drive systematisk begrepsinnlæring, og arbeidsmåten er hentet fra denne veilederen.

Slik gjør du:

1. Presenter ordet og skriv det på tavla eller flippover. Få fram elevenes assosiasjoner til ordet, sørg for at alle elevene er aktive, gi positiv respons, ingen svar er «feil». Lag tankekart/ begrepskart. Bruk gjerne konkrete, bilder eller skisser. Eksempler på spørsmål:
 - Hva betyr ordet? Få fram nyanser og ulike betydninger av ordet.
 - Kan dere ord som betyr nesten det samme? (synonym) Eller som betyr det motsatte? (antonym)
 - Kan dere ord som hører sammen med ordet? (overbegrep, underbegrep)
2. Se på ordets form og se på f.eks.
 - Rimer det på noe? Hvilken lyd/ bokstav begynner det med? Er ordet kort eller langt, hvor mange bokstaver/vokaler/stavelser er det i ordet?
 - Hvilken ordklasse/ funksjon i setningen har ordet?
 - Kan man sette forstavelser eller endinger til ordet? Hva betyr ordet da?
 - Er det et sammensatt ord? Kan vi finne ord i ordet?
 - Rett oppmerksomheten mot ev irregulære skrivemåter som f.eks. dobbeltkonsonant, sammensatte grafemer og stumme lyder.
3. Se på bruk av ordet.
 - I hvilke sammenhenger/ ulike fag kan ordet brukes?
 - Kan vi lage en setning med ordet?
 - Forklar ordet for hverandre.

Felles tekstskaping/ diktering

Bruken av dikteringer er basert på LTG metoden som ble utviklet av den svenske pedagogen Ulrika Leimar på 70 tallet. Et viktig prinsipp for metoden er at barnas talespråk brukes aktivt i leseopplæringen. Barna oppdager sammenhengen mellom skrift og tale. De blir umiddelbart klar over at skrevet tekst er tanker og tale, og at alt de sier kan skrives ned. Det som skrives ned (dikteringene) brukes på ulike måter i leseopplæringen.

Slik gjør du:

1. Samtale i samling med opp til ca. 12 elever. Temaet for samlingen velges av læreren eller elevene, og kan være noe elevene for tiden er opptatt av, hva man har gjort på tur, i helgen/ ferien eller hva man mener om ulike temaer som f.eks. leggetider, mobbing, vennskap etc. Læreren styrer samtalen og passer på at taletiden fordeles på alle elevene. Den språklige utviklingen hos elever på 1. trinn er svært forskjellig både med tanke på ordforråd og evne til å fortelle. Pass derfor på at også de stille elevene kommer til orde, og at ingen elever hele tiden får komme til orde med lange ytringer. Læreren må tone ned egen taletid, og heller være en aktiv lytter.
2. Etter samtalen skriver læreren opp noe av det elevene har sagt på Smart Board eller flippover. Bli enig med barna om hva som skal skrives. Bruk gjerne barnas navn i dikteringene, spesielt ved skoleårets begynnelse. For eksempel: «Kristian synes at hund er det fineste dyret men Heine liker katter best». Etterhvert kan man sløyfe navn i dikteringene. Kommenter og tenk høyt mens du skriver, f.eks. «det ble en lang setning ... nå må jeg sette punktum ... her skriver jeg Heine ... da må jeg ha stor bokstav først».
3. Les diktingen høyt. Bruk pekefingeren under teksten mens du leser, da tydeliggjør du sammenhengen mellom skrift og tale og viser leseretning. Snakk med elevene om teksten og gjør dem oppmerksomme på ulike elementer i teksten. La gjerne elevene komme opp og vise det de ser. Spør elevene om de for eksempel:
 - kjenner igjen noen bokstaver eller ord eller finner navnet sitt eller navnet til en annen i klassen.
 - kan finne korte ord eller lange ord, ord med en eller flere stavelser (tell bokstavene og klapp stavelsene i ord)
 - finner ord som rimer, eller finner ord inni ordene.
 - finner lange setninger eller korte setninger (tell ordene).
4. Dikteringene skrives ut. Elevene får ulike oppgaver knyttet til teksten. For eksempel:
 - Sett ring rundt en bestemt bokstav.
 - Sett strek under ord med to eller tre bokstaver- prøv å lese ordet.
 - Sett ring rundt ditt eget navn.
 - Tegn noe som passer til teksten.
5. Lekse: Foreldrene leser dikteringene høyt for barnet. Snakk om innholdet.

Kilde: Holm. S. (1988) *Leselyst og skriveglede*

Formell bokstavgjennomgang

I gjøvikskolene venter vi med den formelle bokstavgjennomgangen til etter jul på 1. trinn. Før jul har elevene blitt kjent med skriftspråket gjennom oppdagende skriving, felles tekstskaping, høytlesning og lek med bokstavene. Mange elever knekker lesekode i løpet av høsten og er klare for en rask bokstavgjennomgang. Mange leseforskere, både Frost og forskere ved Lesesenteret i Stavanger, argumenterer for rask bokstavgjennomgang fordi elever som raskt lærer bokstavene kan lese flere ord og tekster enn elever som ikke kan alle bokstavene. Dermed kan elevene raskt lese meningsfulle tekster, noe som fører til økt motivasjon for lesing. I Gjøvik introduseres derfor to bokstaver pr uke etter jul og fram mot sommeren.

Eksempler på introduksjon av bokstaven (ca. 15-20 min)

- Presenter bokstaven. Vis hvor i bokstavhuset den bor. Er bokstaven konsonant eller vokal – hva er bokstavnavnet og bokstavlyden?
- Se på myldrebilde – finn ord med den aktuelle lyden. Si ordene med den aktuelle lyden fremhevet.
- Finn navn i klassen med den aktuelle språklyden. Si navnene med den aktuelle språklyden fremhevet.
- Finn språklyden i ulike gjenstander. Høres den først i ordet, inni ordet eller sist i ordet?
- Artikulering av lyden; Hvordan formes leppene? Hva gjør du med tunga? Kjenn på halsen: stemt eller ustemt lyd? Kjenn på luftstrømmen: Bruke PAS
- Forme bokstaven (f.eks. i lufta, på hverandres rygg, i håndflaten, på låret, på ark, på tavla, i plastelina) mens man sier bokstavlyden.
- Lage tankekart med den aktuelle bokstaven; skrive/ tegne ord. Skrive fra myldrebilder.
- Ulike nettsteder: Myldrebilder, Finne lyden først i ordet, inni ordet, gjenkjenne bokstaven osv. Eks:
- Skrive bokstavene på tavla med kritt eller bokstavbrikker, peke på bokstavene, elevene sier lyden.
- Lage ord av de bokstavene som er gjennomgått – f.eks. bruke bokstavbrikker og sette sammen – demonstrere/ modellere hvordan man holder pekefingeren under og trekker/ synger bokstavene sammen til ord.
- Arbeid med bokstavbrikker; skrive ord, koble stor og liten bokstav, f.eks. spille bokstavmemory.

Bokstavene skal hele tiden benyttes til lesing og skriving av meningsfulle tekster, både i fellesskap og individuelt!

Veiledet lesing

Hensikten med veiledet lesing er mulighetene for dialog med elevene, og til å gi veiledning i elevenes nærmeste utviklingszone. Elevene skal få veiledning som er tilpasset egen leseferdighet. Man skal gi elevene eksplisitt og konkret undervisning i både avkoding og forståelse.

Slik gjør man:

Velg tekster/ småbøker tilpasset elevenes ferdighetsnivå. Del elevene i grupper på ca. 4 -6 elever, elevene i gruppa må ligge på ca. samme ferdighetsnivå. Alle elevene i gruppa skal ha lik tekst. Mål for økta klargjøres på forhånd. Hver økt bør vare ca. 12-15 min. Ha veiledet lesing 2-4 ganger i uka. Ny tekst hver gang!

Før lesing: Se på forsiden, tittel/ overskrift og illustrasjon, prøv å danne hypoteser om innhold og sjanger: «Hva tror dere teksten handler om? Hva slags tekst er dette?» Snakk om hvorfor det er lurt å gjette på hva teksten handler om.

Underveis i lesingen: Fokuser på ulike skriftspråklige utfordringer i den aktuelle teksten, dvs. ord som er vanskelige å lese, ord som er vanskelige å forstå og handling i boka. Elevene kan ha behov for veiledning på hvordan man:

- trekker/synger lydene sammen.
- leser ord med diftonger (f.eks. ei, ai, øy, au), retroflekser (f.eks. rd, rl, rn, rt) og sammensatte grafemer (f.eks. sj, skj rs, kj, ng, gn, nk)
- leser ord med stumme bokstaver og ord med O for Å-lyd, E for Æ-lyd og U for O-lyd.
- leser ikke lydrette ord (f.eks. jeg, meg, deg, seg, og, er, her, det, de, den, for) ved å sammenligne skrivemåte og uttale.
- leser lengre ord ved å se etter vokalene/ diftongene og lese ordet i stavelser.
- leser nøye – og sjekker at alle ord og setninger gir mening.
- Leser med intonasjon og prosodi

Gjør elevene oppmerksomme på f.eks.:

- Ord som går igjen flere ganger
- Utropstegn og spørsmålstegn

Til slutt: Les teksten på nytt– elevene leser i kor mens de holder pekefingeren under ordene.

Referanse: Klæboe/ Sjøhelle (2013): *Veiledet lesing og skriving i begynneropplæringen*

Repetert lesing

Repetert lesing kan være en fin metode for å utvikle leseferdigheten, og hjelpe elevene over fra det fonologiske stadiet (der de leser ordene lyd for lyd) over til det ortografiske stadiet, og oppnå god leseflyt.

Repetert lesing har i mange tilfeller bestått i at elevene leser leseleksa flere ganger, noe som vil kunne styrke leseferdigheten for elever som selv er i stand til å overvåke og evaluere egen lesing. For elever som ikke er i stand til å rette seg selv, vil den repeterte lesingen kunne forsterke dårlige lesestrategier, spesielt hvis elevene ikke får veiledning underveis.

Det er derfor vesentlig at den voksne; læreren eller foreldre, gir eksplisitt undervisning i form av konkrete tilbakemeldinger på elevens lesing av utfordrende ord. Repetert lesing av en hel tekst virker gjerne lite meningsfullt og demotiverende for elevene. Dersom man ønsker at eleven skal lese hele teksten flere ganger, bør det organiseres slik at elevene opplever at det er en hensikt med den repeterte lesingen som for eksempel for å øve framføringer av f.eks. dikt, vitser, gåter og hørespill i klassen.

Her er eksempler på noen former for repetert lesing.

- Læreren leser teksten høyt, og modellerer for elevene hvordan teksten og utfordrende ord skal leses. Elevene følger med i sin egen tekst mens læreren leser. Tenk høyt mens du leser, f.eks. «jeg skrives j-e-g, men vi leser jæi». Elevene leser teksten etterpå.
- Elevene kan korrigere læreren: Elevene har lest teksten en gang for seg selv – læreren leser teksten på nytt mens elevene følger nøye med. Læreren leser enkelte ord feil – elevene sier «STOPP» ved feillesing.
- Korrigerer teksten; elevene får to kopier av den samme teksten. Den siste kopien har skrivefeil som eleven skal korrigere.
- Eleven leser først teksten som en helhet, lærer noterer seg hvilke ord eleven strever med, eleven leser disse ordene om igjen, leser til slutt hele teksten på nytt

Referanse: Klinkenberg J.E. (2005) *Å bedre barns leseflyt – 27 varianter av repetert lesing*

Læringspartner

Hensikten med å benytte seg av læringspartnere er forankret i det sosialkonstruktivistiske læringssynet, i forestillingen om at vi lærer i dialog og samarbeid med andre. Når elevene får anledning til å diskutere seg fram til et svar med sin læringspartner, vil det gi alle elevene tid til å tenke og i tillegg kunne bidra til at flere elever er aktive og tør å komme med sine innspill i diskusjoner i full gruppe. For mange usikre elever vil det gi trygghet å kunne stå for et svar eller innspill til en diskusjon sammen med en annen. Bruk av læringspartner vil også bidra til å skape nye relasjoner og gi elevene øvelse i å anerkjenne, støtte og oppmuntre hverandre, og på den måten kunne bedre læringsmiljøet.

Slik kan vi gjøre det:

Lærer trekker nye læringspartnere ca. hver tredje uke. Læringspartnerne sitter ved siden av hverandre ved pultene og i samlingsringen slik at det er lett å samtale, samarbeide og løse oppgaver sammen. Elevene bytter derfor plasser slik at de sitter ved læringspartneren sin. Elevene må få eksplisitt og tydelig veiledning i hvordan man er en god læringspartner. Bruk tid på å snakke om hvordan man kan hjelpe, støtte og oppmuntre hverandre, hvordan man kan gi tilbakemeldinger på en hyggelig og konstruktiv måte. Snakk om at elevene skal være positive når de får «utdelt» ny læringspartner. Gamle læringspartnere takker for samarbeidet og hilser på den nye partneren sin. Det er lurt å legge opp til at de nye læringspartnerne skal få gjøre noen morsomme oppgaver sammen med en gang de er trukket, slik at de får en god start på samarbeidet.

Eksempler på bruk av læringspartner:

- Spør læringspartner om hjelp før du spør læreren.
- La læringspartnerne diskutere og reflektere over spørsmål og problemstillinger før de sammen legger fram synspunktene i plenum.
- Elevene gir tilbakemeldinger på læringspartnerens arbeid. For eksempel: «Si to ting som var bra med arbeidet til læringspartneren, og noe som kunne vært bedre».
- Fleip eller fakta: Læringspartner gir tommel opp hvis det er fakta og tommel ned hvis det er fleip.
- Ved høytlesning diskuterer læringspartnerne bokas handling med hverandre, illustrasjoner, hva de tror kommer til å skje. De kan også oppsummere for hverandre det vi har lest til nå. I etterkant av et slik økt, kan læringspartner dikte videre på historien sammen.
- Forklare begreper og ord for hverandre.
- Elevene løser regnestykker og regnefortellinger selv, før de snakker med læringspartner om hvordan de tenkte. Tenkte de på samme måte eller kunne de lære noe av hverandre?
- Snakk med læringspartneren om hvordan du har hatt det i ulike situasjoner og aktiviteter f.eks. i gymtimen, i friminuttet eller på tur.

Eksempler på leseforståelsesstrategier

Tankekart/ begrepskart:

Tankekart er et kreativt verktøy brukt for å systematisere ideer, tanker og opplysninger om et tema, en tekst eller et bilde og er lett å bruke sammen med en brainstorming/idedugnad. Tankekart kan også brukes som en disposisjon for videre arbeid. Kategoriseres opplysningene, kalles det et strukturert tankekart. Brukt FØR lesing kan tankekartet brukes til å aktivere og bruke bakgrunnskunnskaper før elevene skal lese ny tekst. Tankekartet kan også brukes til å organisere kunnskap underveis i leseprosessen, og til å strukturere fagstoff etter lesing. Elevene kan bygge opp tankekart/strukturerte tankekart fra bunnen av, eller de kan være mer eller mindre forhåndsutfylt fra læreren. Dataprogrammene Kidspiration og Inspiration bygger tankekart digitalt.

Begrepskart brukes for å øke ordforrådet og begrepsforståelsen. De hjelper elevene til å lage utførlige definisjoner av ord, ikke bare to- treords definisjoner. Dessuten kan de være en støtte for elevene når de skal lære ord på egen hånd.

Kolonnenotater:

Kolonnenotat er en metode for å organisere opplysninger UNDER og ETTER lesing, og er nyttig til tekster som krever kritisk og reflekterende tenkning. Det finnes ulike former som kan tydeliggjøre analyse av problemer, problemløsning og beskrivelse av fremgangsmåter. I et kolonnenotat kan man for eksempel dele inn kolonnene i:

- Innledning - midtdel - avslutning
- Hovedidé - detalj
- Årsak – virkning
- Teori – bevis
- Vanskelige ord – forklaring

VØL- skjema:

I et VØL-skjema setter man opp hva man vet fra før (V) og hva man ønsker å lære mer om (Ø) før man leser. I etterkant setter man inn hva man har lært (L). Hensikten med skjemaet er å få fram bakgrunnskunnskaper og bli bevisst på hensikt/mål for videre arbeid. Siste kolonne gir mulighet for refleksjon over egen læring i etterkant. Viktigere enn skjemaet er bevisstgjøringen av at bakgrunnskunnskapen (vet) bør aktiveres FØR lesing, at læringsmålene (ønsker å lære) er kjent og at læringsmål og bestillinger skal følges opp med vurdering (har lært). Skjemaet er et verktøy for bevisstgjøring, dialog og refleksjon over strategivalg og læring.

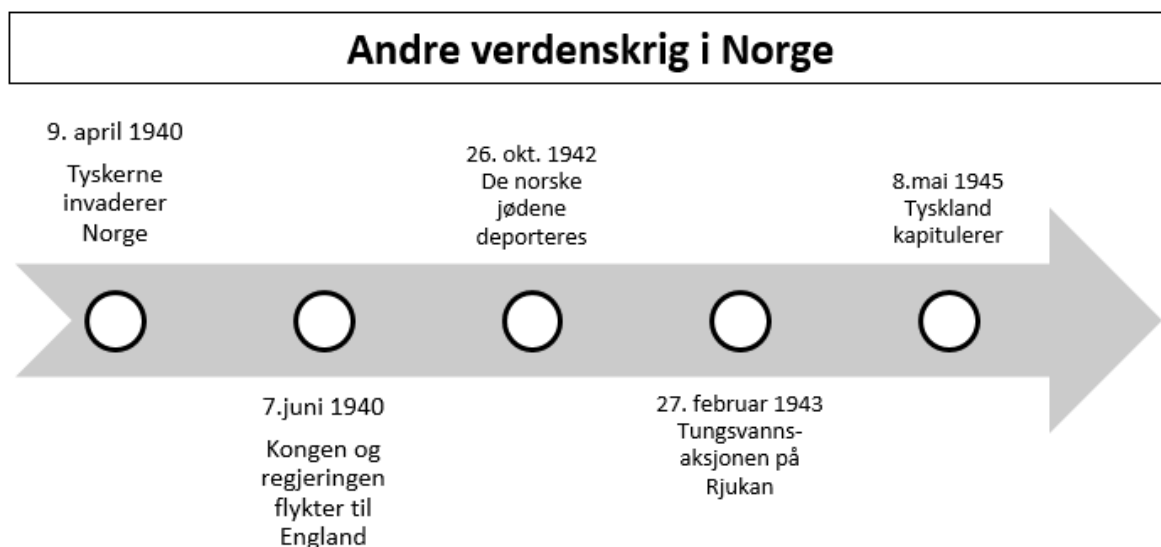
Vet fra før (start)	Ønsker å lære(mål)	Har lært (resultat)
Hva har jeg sett Hva vet jeg	Hva kan jeg spørre om? Hva trenger jeg i vite? Hvordan kan det ha seg at.....?	Jeg fant ut at
<p><i>Dialoger på tvers av kolonnene bevisstgjør elevene hvordan læring foregår, hva de selv betyr for seg selv og fellesskapet, og setter de i stand til å evaluere både egen og felles læring.</i></p> 		

Venndiagram:

VENN-diagrammet brukes for å synliggjøre likheter og forskjeller ved to eller flere ting, for eksempel land, dyr, historier, flagg, historiske hendelser m.m. Det dannes av to sirkler som delvis overlapper hverandre. I yttersirkelene settes det som er særegent for det som skal sammenliknes, mens man i midtsirkelen setter det som er felles.

Tidslinje:

Hensikten med å lage en tidslinje er å organisere informasjon fra en tekst eller en hendelse i rekkefølge.

Rammenotat

Rammenotater er nyttige når elevene skal lære å systematisere kunnskapselementer. Dette kan brukes når man ønsker å sammenligne to eller flere forhold eller hendelser som har en viss sammenheng med hverandre. Rammenotatet visualiserer sammenhengen mellom disse elementene.

Ulike lesemåter:

Det finnes ulike måter å lese på. Hvordan vi leser avhenger både av *hva* vi leser og av formålet med lesingen. Elevene trenger å utvikle innsikt om ulike lesemåter og lære å koble disse til formålet med lesingen. Her er noen ulike måter å lese på som kan benyttes når man leser fagtekster:

Letelesing brukes når en leter etter detaljer i teksten. Det det er hensiktsmessig når formålet med lesingen er å finne svar på konkrete spørsmål, for eksempel når man skal:

- finne et ord i ordlista
- finne et navn i en katalog eller på en liste
- finne ut når et TV-program begynner
- finne opplysninger i en tabell

Slik leteleser du: Bruk øynene og fingrene og let i teksten etter det du skal finne. Ikke les hele teksten.

Nærlesing brukes når man leser for å lære. Her er det viktig å ta i bruk ulike typer lesestrategier (se eget vedlegg) for å bearbeide teksten og få mest mulig utbytte av lesingen. F.eks. bør man:

- lese overskrifter
- se på illustrasjoner og lese billedtekster
- tenke over hva man vet om tekstens tema fra før og sammenholde det med tekstens innhold
- overvåke egen lesing og stoppe opp og reparere dersom man ikke forstår

Skumlesing benyttes når hensikten med lesingen er å skaffe seg en rask oversikt over innholdet i teksten. Skumlesing forutsetter gode leseferdigheter, både avkodingsferdigheter og leseforståelse. Eleven må mestre å finne meningsbærende ord i setninger og avsnitt og bruke egne bakgrunnskunnskaper og tekstforståelse for å danne seg et bilde av hva teksten kan dreie seg om. Skumlesing kan benyttes når man skal:

- lese i en faktabok for å se om innholdet er relevant for f.eks. oppgaven man skal skrive
- låne eller kjøpe en bok og vil finne ut hva den handler om
- bla i en avis eller i en bok for å se hva man vil lese

Slik skumleser du: La øynene gli nedover siden. Les overskrifter og ord som er uthevet. Les bare noen ord for å finne ut hva teksten handler om.

Biblioteket som læringsarena

Lesing, både dialogisk høytlesing og selvstendig lesing, styrker barn og elevers språk- og leseferdigheter, begrepsapparat, allmennkunnskaper og tekstforståelse. I tillegg skaper lesing av selvvalgte bøker leselyst og engasjement for lesing.

Bibliotekene har en stor og variert samling av bøker av alle slag, både skjønnlitteratur, faktabøker, tidsskrifter, billedbøker, tegneserier og ulike lettlestbøker. Det gir stor valgfrihet og mulighet for at alle kan finne bøker med tema som engasjerer og med riktig vanskegrad. Bibliotekene skal derfor brukes aktivt av barnehagene og skolene.

Skolebiblioteket

Skolebiblioteket er hjemlet i Opplæringslovens §9.2. Alle skolene skal ha skolebibliotek som er tilgjengelige for elevene i skoletiden. Skolebiblioteket skal være sentralt i undervisningen i kildekritikk og informasjonssøk og i litteraturformidling og lesing.

Skolebiblioteket må være oversiktlig og innbydende for elevene. Det kan gjerne innredes med ulike soner for ulike aktiviteter, for eksempel en sofakrok der elevene kan sitte å lese for seg selv, steder der elevene kan arbeide og rom for høytlesning. Bøkene må presenteres på en måte som gjør det lett for elevene å finne bøker som fenger. Elevene leter gjerne etter bøker med et bestemt tema, som f.eks. fotball, grøssere, kjærlighet, dyr osv. Det er derfor lurt å organisere bøkene etter tema. Elevene velger ofte bøker med en forside som appellerer. Lag derfor utstillinger der bøkene blir plassert med framsiden ut, gjerne etter tema. Hold god orden på biblioteket. Rydd jevnlig og kasser gamle bøker. Dette kan folkebibliotekets barne- og ungdomsbibliotekarere bistå med.

Skolebibliotekaren må holde seg oppdatert på ny og aktuell barne- og ungdomslitteratur slik at skolebiblioteket kan tilby bøker som fenger elevene. Lærerne må informeres om skolebibliotekets virksomhet, f.eks. aktuelle bokutstillinger, lesestunder og nyinnkjøpte bøker.

Skolebibliotekene skal ha bibliotekassistenter. Stillingene lyses ut, og på barneskolene rekrutteres assistentene blant de eldste elevene. Bibliotekassistentenes oppgaver er både å hjelpe til med å rydde og holde orden og litteraturformidling. De kan lage utstillinger, anbefale bøker og lese høyt for medelever.

Elevene skal få konkret opplæring i hvordan en finner frem aktuelle bøker. Dette må bibliotekar eller kontaktlærer hjelpe elevene med. Alle trinn skal ha faste bibliotektimer. Denne timen bør ha en fast struktur som inneholder presentasjon av bøker/ forfattere, dialogisk høytlesning og lånetid. Hjelp også elevene å velge riktig vanskegrad på bøkene. Her kan knyttneveprøven gjerne brukes.

Skolebibliotekarene, skolens språk- og leseveiledere og andre ressurspersoner ved skolen må i samarbeid utarbeide plan for skolebiblioteket for å sikre at skolebiblioteket ikke bare er

en boksamling, men blir en viktig læringsarena som brukes aktivt i opplæringen. Skolebibliotekets plan skal bidra til å realisere sentrale elementer i språk- og leseplanen som for eksempel klasselesekurs, dialogisk høytlesning, skriving av ulike typer tekster med aktiv bruk av bøker og tekster som modelltekst, kritisk lesing og kildekritikk. Planen kan for eksempel inneholde ulike bokprosjekter der elevene blir presentert for bøker, forfattere og ulike sjangre:

- Bokker/ leseker, der skolen legger den vanlige timeplanen til side og har fokus på lesing og skriving. Temaet for bokuka kan være bestemte forfattere eller sjangre og kan inneholde forfatterbesøk, skrivekurs, høytlesning, dramatisering osv.
- Bokkafe, der elevene på ulike måter deler gode bokopplevelser. Bokkafe er en fin måte å introdusere mange bøker i ulike sjangre og gir ei ramme for gode boksamtaler mellom elevene.
- Leselystaksjoner fra foreningen !les: Språkløyper har ei kompetansepakke som omhandler skolebibliotekene. Her kan man finne mange gode ideer og faglitteratur:

Folkebiblioteket

Bibliotekarene i folkebibliotekets barne- og ungdomsavdeling har god kompetanse på hva som finnes av litteratur for barn og ungdom og kan hjelpe til med å finne bøker som passer. Barnehagene og skolene har samarbeid med folkebiblioteket og kan benytte seg av folkebibliotekets ulike tilbud:

- Folkebiblioteket setter sammen bokkasser på bestilling. Barnehager og skoler kan be om å få bokkasse med bøker tilpasset det aktuelle alderstrinnet og ev med bestemte temaer. Bokkassene har lengre lånetid og hentes og leveres på biblioteket.
- Folkebiblioteket arrangerer jevnlig eventyrstunder som er åpne både for barnehagene og andre.
- To av barnehagene har Folkebibliotekets Barnehagebibliotek. Dette består av bøker på ulike språk som foreldre kan låne med seg hjem. Folkebiblioteker tilbyr innlegg på foreldremøter i barnehager og skoler.
- 1., 2., 5., og 8. trinn inviteres til besøk med bokprat, teater eller høytlesning på Folkebiblioteket. Elevene får tilbud om lånekort. Andre trinn som ønsker å komme på arrangementene tas også imot dersom det er kapasitet.
- Norsk litteraturfestival, Fylkesbiblioteket i Innlandet og Folkebiblioteket arrangerer hver vår bokprosjektet Boklek for barnehagene
- Sommerles. Folkebibliotekenes digitale lesekampanje for elever på 1.-7. trinn
- Den kulturelle skolesekken
- Folkebiblioteket kan bistå skolebibliotekene med rydding og kassering av bøker samt fordeling av Kulturfondbøker.

Bokbussen

Innlandet fylkesbibliotek har Bokbussen, som er et rullende bibliotek som besøker skoler i Innlandet. De driver med bokutlån og litteraturformidling, bokprat, skrivekurs og fortellerkurs.

Tidlig innsats for elever på 1. og 2. trinn.

På 1. til 4. årstrinn skal skolen sørge for at elever som står i fare for å bli hengende etter i lesing, skrivning eller rekning, raskt får eigna intensiv opplæring slik at forventet progresjon blir nådd. Om omsynet til eleven sitt beste talar for det, kan den intensive opplæringa i ein kort periode givast som eineundervisning (Opplæringslova§1-4)

Elever som sporer av i starten av leseutviklingen sin skal få hjelp umiddelbart. Dette lesekurset vil være et godt tiltak for elever som strever med å etablere god fonologisk bevissthet, forstå det alfabetiske prinsipp, lære bokstavene og øke lytteforståelsen. Hele økta tar ca. 40 minutter, men kan selvfølgelig tilpasses elevene. kurset kan gjerne gjennomføres i smågrupper satt sammen av elever som har kommet omtrent like langt i sin leseutvikling. Tiltaket er inspirert av «På Sporet»; et forskningsprosjekt ved Lesesenteret.

1. ABC-trening – med de gjennomgåtte bokstavene - 10 min.

Her er målet at elevene lærer seg sikker kobling mellom bokstav og bokstavlyd. Dette kan øves på gjennom å løse oppgaver på nettbrett, f.eks. med applikasjonen GraphoGame. Andre måter å øve sikker bokstavkunnskap kan være f.eks.

- Framlydslotto – riktig bokstavbrikke på riktig bilde, eleven må si lyden på bokstaven.
- Memory med store og små bokstaver som skal danne par, eleven må si lyden.
- «Fluesmekkeren» – lærer sier lyden, elevene smekker på rett bokstavbrikke.

For elever som er usikre på lydene, dvs. som forveksler lyder som ligner hverandre (f.eks. i/y/j, v/f, g/k, o/u, æ/ø/å) er det viktig at man fokuserer på hvordan lydene dannes. For å bli bevisst på dette kan elevene se på seg selv i lommespeil, mens de sier bokstavlyden. Snakk om hva man gjør med lepper, tunge, stemme for å lage den aktuelle bokstavlyden, sammenlign lydene (– e) eleven forveksler.

2. Lesetrening - 10 min

Bruk bøker med tekst satt sammen av korte lydrette ord, eller kortene med lydrette småord eller bokstavbrikker, bruk de bokstavene som er gjennomgått. Sett sammen brikkene til småord, vis hvordan man holder pekefingeren under og trekker lydene sammen. Les gjerne i kor med eleven først og så la eleven lese selv etterpå.

3. Skrive – 10 min

Eleven kan for eksempel skrive lister over ting (ønskeliste, handleliste, lister over klær, mat, dyr etc.), de kan skrive fra myldrebilder, eller billedkortene. Gi elevene passe

mye støtte: F.eks. kan de ha behov for hjelp til å finne lydene i ordene og finne de korresponderende bokstavene (Bokstavremse er et must!). Noen av elevene strever med å lytte ut alle lydene i ordet. Kanskje de kun hører første og siste lyd. Da kan det være lurt å bruke fingrene for å vise hvor mange lyder ordet har, og peke på fingrene mens du f.eks. sier «det er fire lyder i ordet LEGO, hvilken lyd synes du kommer først i LLLLLLEGO osv.» (det er viktig å overdrive den lyden du vil eleven skal oppfatte). Noen elever spør hvordan ord skrives, og hvis de spør kan du forklare. Ellers skal ikke elevene rettes på i denne fasen.

4. Høytlesning med dialog om ord og handling – 10 min

I den siste økta leser lærerne høyt for elevene. Målet er å fremme elevenes aktive meningssøking gjennom samtale om tekst, og arbeid med forståelsesstrategier og vokabular.

Før lesingen: I førlesefasen skapes interesse for boka, forventninger om innholdet, eieforhold til boka og assosiasjoner til barnas erfaringer.

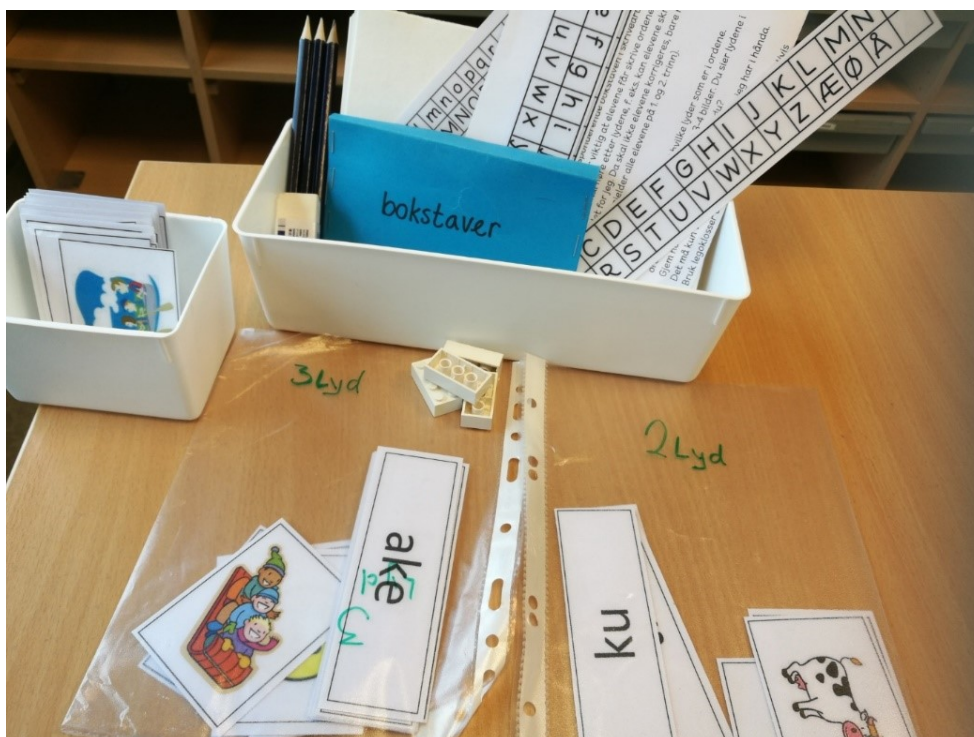
Se på forsiden – snakk om illustrasjonen. Les tittelen. Gjett hva boka kan handle om.

Undervegs i lesingen: Mens man leser bør man stoppe opp, stille spørsmål og reflektere over ord og handling. Bruk både lukkede spørsmål – faktaspørsmål – og åpne spørsmål. Stopp opp ved ukjente ord og uttrykk – spør barna hva de tror ord betyr. Gjett på hva som skjer videre

Bruk mimikk, stemme og kroppsspråk aktivt for å underbygge handlingen!

Etter lesingen: Kan elevene få fortelle om hva de synes om boka, hva de likte best osv.

Lag gjerne en boks med beskrivelse av hva som skal gjøres og utstyr til de forskjellige aktivitetene. Da er alt klart, og det er enkelt for både pedagoger og assistenter å ta med seg elever/ elevgrupper for å øve.

Kilder og aktuell litteratur/ nettsteder

Anmarkrud Ø. & Refsahl V. (2019) *Gode Lesestrategier*

Bjerkan, K. M, Monsrud M-B. & Thurmann-Moe, A.C. (2013) *Ordforråd hos flerspråklige barn. Pedagogiske og spesialpedagogiske utfordringer*

Frost, J. & Lønnegaard, A. (1996) *Språkleker*

Frost, J. (2003) *Prinsipper for god leseopplæring*

Hagtvet, B (2004): *Språkstimulering - tale og skrift i førskolealderen*

Helsedirektoratet; *Nasjonale faglige retningslinjer for undersøkelse av syn, hørsel og språk hos barn.*

Helsedirektoratet; *Nasjonal faglig retningslinje for helsestasjons- og skolehelsetjenesten.*

Holm. S. (1988) *Leselyst og skriveglede*

Klinkenberg J. (2005) *Å bedre barns leseflyt*

Klæboe m. fl. (2013) *Veiledet lesing og skriving i begynneropplæringen*

Korsgaard m. fl. (2011) *Oppdagende skriving – en vei inn i lesingen*

Kverndokken K. (2012) *101 måter å lese leseleksa på – om lesing, lesebestillinger og tekstvalg*

Kunnskapsdepartementet *Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020 (LK20).*

Kunnskapsdepartementet (2017) *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*

Lundberg, I. & Herrlin, K. (2008) *God leseutvikling*

Lundberg, I. (2016) *God skriveutvikling*

Misvær N. & Lagerløv P. (2018) *Håndbok for helsestasjoner - 0-5 år*

Sæverud m.fl. (2011) *En veileder om begrepsinnlæring – en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker*

Øzerk, K. (2009) *Læring av lærestoff og utvikling av språk på skolen*

[Dokument «Relasjonsmodellen», ID 4173 - EQS](#)

[Forside \(udir.no\)](#)

Bibliotek:

[Bokbussen i Innlandet - Innlandet fylkeskommune](#)

[Forside - Boklek](#)

[Hjem – Sommerles](#)

[Den kulturelle skolesekken - Gjøvik kommune \(gjovik.kommune.no\)](#)

[Hva skal vi lese i dag?: barnehagebibliotek i Gjøvik kommune - Prosjektbank \(bibliotekutvikling.no\)](#)

[Skolebibliotek.no – Et nettsted for skoleledere, lærere og bibliotekarer i grunnskole og videregående opplæring.](#)

[Forside - Foreningen les %Foreningen les | Foreningen lles – vi fremmer lesing og litteratur](#)

[Skulebiblioteket som pedagogisk ressurs | Språkløyper \(uis.no\)](#)

[spesialpedagogisk-leseopplaering-web2.pdf \(statped.no\)](#)

<http://lesesenteret.uis.no/>

<http://www.skrivesenteret.no/>

<https://utdanningsforskning.no/artikler/gjentatt-hoytlesing-og-dialog-som-forarbeid/>

Språkutvikling:

Lag fortellinger sammen <https://vimeo.com/109119068>

Språkleker:

Lag rim med barnas navn <https://vimeo.com/109122695>

Rim ved hjelp av konkrete – Ball- lek med rim – Edderkoppnett
<https://vimeo.com/109119072>

Lytte ut framlyd: <https://vimeo.com/109122700>

Lytte ut framlyd ved hjelp av tankekart: <https://vimeo.com/109121212>

Lek med bokstaver:

Utforsking av plastbokstaver: <https://vimeo.com/109119061>

Lage bokstaver med tau <https://vimeo.com/109122698>

Skriv med de bokstavene du kan: <https://vimeo.com/109123069>

Bokstavforming med kroppen: <https://vimeo.com/109122702>

Skriv med de bokstavene du kan: <https://vimeo.com/109123069>

Bokstavforming med kroppen: <https://vimeo.com/109122702>

Oppdagende skriving:

<http://utdanningsforskning.no/artikler/funksjonell-bokstavlarer/>

Skrive brev til klassebamsen: <https://vimeo.com/109119060>

Ungdomsskole:

A Fish bowl. [Sokratisk seminar | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)

Bruk av sangtekster [Popmusikk og demokratisk holdning | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)

Argumentasjonsteknikk og viktigheten av debatt [Facebook og den gylne hånd – Demokrati, tale og argumentasjon | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)

Forstå terror og betydningen for demokratiet [22. juli 2011 - Demokratiets møte med terror | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)

Litterære samtaler [Hvordan gjennomføre litterære samtaler | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)

Ulike diskusjonsteknikker [Spor 1: Vil du skape diskusjon i klasserommet? - Rein Tekst \(foreningenles.no\)](#)

Arbeid med multiple tekster [Psykisk helse inn i undervisningen | Universitetet i Stavanger \(uis.no\)](#)